

В Армении прошла беспрецедентная акция - «Хоровод единения»

28 мая в 15.00 вокруг подножия самой высокой горы Армении Арагац прошла беспрецедентная акция - «Хоровод единения», приуроченная ко Дню Первой Республики. По периметру в 163 км вокруг горы тянулась живая цепь из более чем 170 тыс. человек, которая охватывала 106 общин Арагацотнской и Ширакской областей страны. В числе участников хоровода - президент Армении Роберт Кочарян и президент Нагорного Карабаха Аркадий Гукасян. Все, кто не смог присоединиться к танцу вокруг Арагаца, участвовали в акции в своих городах и селах - праздник проходил в Армении, в Нагорном Карабахе и в странах с многочисленной армянской диаспорой.

Акция, организованная благотворительной земляческой организацией «Ниг-Апаран», стала всенародным праздником с концертами, шоу, фейерверками, народным гулянием и сотнями костров. На мероприятии также присутствовали представители армянской диаспоры и крупнейших мировых СМИ. Каждый участник акции разместился на территории

немногим менее одного метра, а на каждом метре вокруг подножия горы Арагац после хоровода было посажено дерево «любви к Отечеству». На каждом участнике хоровода была кепка абрикосового цвета, символизирующая один из цветов флага Армении и цвет заката на горе Арагац. Сам танец продлился 15 минут. За акцией наблюдали представители Книги рекордов Гиннеса.

Гора Арагац - одинокий потухший вулкан,

самая высокая гора на территории современной Армении. Центральная возвышенность охватывает площадь в более 820 квадратных километров. Вокруг кратера неправильной формы глубиной более 400 метров возвышаются, как лепестки гигантского цветка, четыре вершины: северная - 4090 метров, западная - 4080 метров, восточная - 3916 метров, южная - 3879 метров.

АИСТ НАД АРАГАЦЕМ

В синем арагацотнском небе кружил аист – почтаемый у армян символ семейного единения, сплоченности и фамильного воспроизводства. Именно по этой причине наши языческие предки и нарекли эту птицу не иначе как арагилом – крылатым вест-

Плато Арагацотн исторически являет собой фольклорную житницу Армении, но редко когда народная мифология приобретала столь конкретные и отчетливые формы, как это сложилось в День национального воскресения. Каждый мой соотечественник, которого в этот майский день Первой Республики я люблю больше обычного, воспринял происходившее на Арагаце сквозь призму собственных нравственно-интеллектуальных установок: кто-то толковал сам факт беспрецедентного армянского шурджпара как пир во время чумы, кто-то - как сходки воротил отечественного бизнеса, а кто-то интерпретировал эту акцию на фоне кризиса столичного транспорта. Однако 28 мая я этого не видел. Вероятно, по причине того, что никогда не терял возможности фиксировать и критиковать все негативное в течение остальных 364 дней в году.

28 мая для меня ожила древнейшая армянская легенда, которую я никогда не устаю рассказывать. Я видел первозданную панораму Армянского нагорья, когда его население давно уже перестало заниматься только лишь охотой и собирательством и налаживало производящее хозяйство - земледелие. Я видел, как в сознании автохтонов почва, олицетворяющая женское рождающее зерно, оплодотворялась грозным небесным Ара. Ежедневное явление неба миру, именуемое Арег или Арегак, сохранило свое значение и в современном армянском языке как символ Солнца.

Также были унаследованы имена Творца - Арарич и мужчины - Ари или Аракан. Я вспомнил, что часто, особенно весной, Ара спускался на вершины гор и давал жизнь студеным ключам - Ару и ручейкам, именуемым Арваками. Именно таким образом он начинал

ником умирающей и воскресающей природы бога Ара. Дух национального воскресения парил 28 мая в синем небе над Арагацем, ибо мироощущение отцов Армении всегда идентифицировало под единым термином «азг» два понятия – «фамилия» и «нация».

водой землю, беременность которой проявлялась в виде выпуклых форм рельефа - гор и холмов.

В петроглифах Армянского нагорья это мировосприятие получило свое воплощение в виде геометрических фигур, преимущественно треугольников, символизирующих одновременно и горы, и женское начало. Сами же горные массивы воспринимались в качестве «пристанища богов», что на языке населяющих Армянское нагорье первых индоевропейцев и обрело свое отражение в форме известных и встречающихся едва ли не во всех районах страны топонимах - Арарат, Арагац, Араи, Арес, Арамайр, Арард, Арароц, Арартак и многих других.

Не случайно, что именно в «Араратских горах» древнейшие обитатели Переднего Востока искали и часто находили «эпицентр распространения живительных волн». Позднее об этом засвидетельствует и Библия (сколь жалкой в этом сравнении выглядит Книга рекордов Гиннеса). Функции вечной жизни (по-армянски - «ар» или «аратев») в Армении выполняли горы. Сюда же прилетали посланцы Ара - арагилы - белые аисты, символизирующие акт деторождения. Тропинка же, ведущая к «пещере возрождения», что на склонах соседнего с Аравым тронем Арагацем, массива Араи Лер, всегда называлась «следом Ара», или по-армянски - «арае-том».

Шурджпар 28 мая в моем сознании и олицетворял именно эту «Кольцевую тропу возрождения». И не только в моем, но и в сознании сотен тысяч армян.

Арис КАЗИНЯН.

От Великой Армении к Первой Республике

28 мая для армян всего мира - день знаменательный, дата, пожалуй, историческая. 87 лет назад была обретена государственность, потерянная на протяжении полутора тысяч лет (после падения Великой Армении в конце IV века н. э., границы которой доходили до Каспийского, Черного, Средиземного морей).

Эта огромная территория стала ареной ожесточенной борьбы между Римом и Парфией, затем была поделена между собой сасанидским Ираном и Византией. В XII веке пришли арабы. Когда Армении на непродолжительные периоды времени удавалось вернуть себе независимость, в разных местах страны возникали отдельные княжества и царства (Анийское, Карское, Киликийское). Были нашествия тюрок-сельджуков, затем татаро-монголов, которых сменили полчища Тамерлана, проложившие дорогу на эту неблагословенную землю кочевым племенам. 4 века назад большая часть Армении отошла к Турции, меньшая, восточная, - к Ирану. Самоуправление и лишь формальную зависимость от чужеземных захватчиков сохранили, пожалуй, лишь княжества Арцах и Сасун. Освобождение Восточной Армении произошло в результате русско-персидской войны. Каково было значение присоединения этой части Армении к России - общеизвестно. Даже в условиях проживания в имперской державе значительная часть нашего народа получила благоприятные возможности для экономического и культурного развития, не говоря уж об исчезновении угрозы физического уничтожения. Западную Армению же ожидала национальная катастрофа, достигшая своей кульминации в годы Первой мировой войны. Варварская политика национального гнета и преследования армян, насилия и погромы, «локально» проводимые «кровопускания», осуществляемые султанами, при младотурках обернулись чудовищной политической массовой истреблением народов Османской Турции, и в первую очередь армян, не желавших менять веру, не желавших «отуречиваться». Произошло именно то, что впоследствии международным сообществом и правом было определено как преступление против человечества, как геноцид.

Трагедия нашего народа могла бы быть не такой масштабной, если б не двуличие европейских держав, каждая из которых преследовала свои политические, экономические цели и интересы, если бы не случилась Октябрьская революция в России, одним из следствий которой был уход русских войск не только из Западной Армении, но и из всего Закавказья. Фронта не стало. Турция, следуя примеру своей союзницы, кайзеровской Германии, также приложившей руку к осуществлению большевистского переворота, рассматривала революцию в России как благоприятный момент для осуществления своих планов новых территориальных захватов. Она начала наступление сразу же вслед за уходившими остатками русской армии, встречая сопротивление только армянских частей, к которым кое-где присоединялись малочисленные офицерские добровольческие отряды, вынужденные к тому же прикрывать толпы беженцев: женщин, сирот, больных, измученных людей, направлявшихся

в Восточную Армению. На этом скорбно-спасительном пути жертв могло быть меньше, если бы к холоду и голоду, тысячами косивших людей, не прибавились бы нападения башибузуков из местного мусульманского населения, которых науськивали на безоружных беженцев в ханский и бекский Азербайджан, мечтавший о приходе турок. Жертв было бы гораздо меньше, если бы грузинские войска встали рядом с армянами для совместных действий по защите края от турецкого вторжения. Но нет, подобные благородные действия остались в далеком историческом прошлом. Грузинские власти ловко лавировали между покровительством Германии и давлением Турции. Армянские общественно-политические силы (в определенной мере также подверженные раздорам) все же понимали, что отделение Закавказья от всероссийского государства, в составе которого оно продолжало формально находиться, чревато как раз вполне предсказуемыми трагическими последствиями, а именно: уничтожением армян и в Российской Армении, что позволит туркам довести геноцид до желанного конца, слиться с братьями-азеротурками в пантюристском экстазе и уже с берегов Каспия алчно поглядывать на те российские земли, где преобладает мусульманский элемент, а также подумывать о среднеазиатских родственниках по языку и вере этносах...

В начале 1918 года сложилась такая катастрофическая для армян ситуация, что, как писала позже одна французская газета, «по общему мнению, армян следовало только оплакивать, однако выяснилось, что ими нужно восхищаться». Почему?

Считается, что каждому армянину присущ индивидуализм, тогда как чувство коллективизма им не очень свойственно. Представление это отчасти (всего лишь отчасти!) верно. За долгие века отсутствия государственности и политической независимости в армянах развилась привычка полагаться только на собственные силы, поскольку структур, обязательных для любого государства, структур, скрепляющих людей в единое целое - в народ, армяне не имели. Отсюда и разобщенность в общественной и социальной жизни. Сплоченность сохранялась лишь на уровне семейных (или узкородовых), общинных отношений и связей. И все же, когда над армянами нависала смертельная (очередная!) опасность, они поразительно образом быстро объединялись, являя впечатляющие примеры замечательного единения. История наша таких примеров знавала немало. Некоторые из них (в разные века и годы) датируются месяцем май. 28-го мая мы всенародно отметим День образования Первой Республики Армения. Рождение той республики стало возможным благодаря победам в сражениях под Сардарпатамом, Баш-Апараном, Каракилисой. Победы эти - немеркнущие страницы многовековой национально-освободительной борьбы народа во имя чести, свободы и дальнейшего существования, символом которых и стала та наша первая республика. Залогом она, к сожалению, не стала. Ее судьба и жизнь длиною всего в два с половиной года были, несомненно, драматичными. На смену ей пришла Советская Армения, политический «долгожитель», в биографии которой было много и славного, и неприемлемого тоже. Сегодня мы живем в Третьей, независимой, суверенной, Республике, живем в трудные, достаточно сложные, в каком-то смысле тревожно-переломные времена. Но мы понимаем, что процесс становления и укрепления нашего государства потребует не только от нас, но и от армян Спюрка колоссальной духовности, предельной мобилизации всех наших национальных ресурсов. И уже не через первые буквы акrostиха великого Чаренца, а самым прямым текстом мы обязаны прочитать, помнить и следовать его великому завету: только в нашем единении наше спасение и, следовательно, наша сила. Гарантия на уверенную поступь в нескончаемом армянском будущем.

Таврос ДАШТЕНЦ.

В историю с каменными буквами

21 мая близ перекрестка дорог Бюрак-Арташаван состоялось торжественное открытие своеобразного музея под открытым небом, так называемого «Сквера каменных букв» («Таркарери пурак»), который станет местом поклонения армянской культуре, создателю армянского алфавита Месропу Маштоцу и вместе с тем зоной отдыха для туристов. Это единственный в своем роде памятник армянскому алфавиту. Идея уникального сквера у подножия горы Арагац принадлежит земляческому союзу «Ниг Апаран».

Сквер разбит на высоте 1600 метров над уровнем моря, и это, как понимаете, неслучайная цифра - именно столько лет назад и был создан Месропом Маштоцем армянский алфавит. Высота букв, изваянных из розового и черного туфа, - 1,5 м, ширина - 90 см. И это тоже не случайно. Автор проекта, архитектор Фред Африкян выбрал масштаб букв так, чтобы они гармонично вписывались в окружающий ландшафт. Каждая из них возведена на 1,5-метровый постамент, имеет свой неповторимый орнамент и геометрическую форму. Все буквы сгруппированы в порядке алфавита и обращены на северо-восток - к церкви Сагмосаванк и селу Ошакан, где находится могила Месропа Маштоца. За ними взору предстают вершины Арагаца, Араи лера и библейского Арарата.

По словам генерального прокурора РА, почетного председателя земляческого союза «Ниг Апаран» Агвана Овсепяна, выступившего на торжественном открытии, этот памятник положит начало идее, которой предстоит развиваться и дальше. У подножия Арагаца планируется ус-

тановить памятник книгам Г. Нарекаци, А. Ширакаци, Священному писанию. Так что, работы хватит и для потомков.

Кстати, о работе. В строительстве «Сквера каменных букв» приняли участие более 30-ти человек - каменщиков, рабочих, водителей, механизаторов. И хотя подготовка проекта началась еще в феврале, все 36 букв были выполнены в рекордно короткий срок - всего за одну неделю. «Нас поддержали жители близлежащих сел Апарана и Воскеваза. Люди приветствуют эту идею и считают памятник символом единения и патриотизма», - говорит руководитель строительной бригады Левон Барсесян.

Поддержали идею не только жители окружающих сел, но и предприниматели.

По словам Агвана Овсепяна, расходы, связанные с каждой из букв, пожелали взять на себя отдельные личности, в соответствии с первыми буквами их фамилий. Список желающих внести свою лепту в общее дело был заполнен за два

дня. И таких желающих оказалось даже больше, чем букв в армянском алфавите. Но до сих пор не потрачена ни одна лума для постройки памятника, так как и хозяева каменного карьера, где предполагалось приобрести материал для работы, тоже армяне, и вполне естественно, что и они пожелали вписать туфовыми буквами свои имена в историю, предоставив камни бесплатно и внося таким образом свой вклад в общее дело. Впрочем, как сказал А. Овсепян, все принявшие участие в осуществлении идеи каменных букв, отказались от гонорара и работали с большим энтузиазмом.

А иначе и быть не могло. Так же, как каждая буква в отдельности не имеет смысла и обретает его лишь в совокупности с другими, так и эта идея должна стать символом единения для всех армян.

Яна АВЧИЯН.

Первая скрипка - из Армении

Победу на международном конкурсе для молодых скрипачей имени королевы Елизаветы в Брюсселе одержал скрипач из Армении Сергей ХАЧАТРЯН.

Второе место жюри присудило Иосифу Иванову (Бельгия), третье - Софии Жаффе (Германия), четвертое - Саеке Матсуяма (Япония), пятое - Майклу Оврутскому (США), шестое - Уюк Ю Квон (Южная Корея). Всего в конкурсе приняли участие 135 молодых музыкантов из 37 стран, сообщает РИА.

АРМИНФО.

День Первой Республики Армения отмечался и в Краснодаре

Праздничный концерт, посвященный Дню Первой Республики Армения, прошел в Краснодарском концертном зале кубанского казачьего хора. Мероприятие было подготовлено силами Краснодарского краевого молодежного объединения «Ер-кир» (председатель - Диана Унанян).

В программе концерта было выступление молодых певцов, танцевального коллектива «Аракс», вокально-инструментального ансамбля «Ани» и команды КВН «Кубанские армяне». Также выступил детский танцевальный коллектив Центра культуры и образования «Нарек». В рам-

ках празднований армянская диаспора столицы Кубани присоединилась и к акции «Хоровод единения», проходившей 28 мая в Армении. В Краснодаре круговой танец «Кочари» танцевали вокруг здания армянской церкви Святого Иоанна-евангелиста.

ЗДЕСЬ РУССКИЙ ДУХ

Если каждый человек в собственной стране представляет как бы только самого себя, то в другой стране он представитель всей своей нации. По конкретному человеку судят о народе. Селясь в Армении компактными группами и образуя своеобразные микросообщества русского

этноса, молокане сохранили лучшие черты своей нации. И при всем том они не остались изолированными пришельцами. За 2-3 века они стали своими - настолько же своими, как и ассирийцы, греки, езиды, курды, не одну тысячу лет живущие в Армении. Удивительным образом молокане в Армении сохранили тот исконно русский тип, который знаком всем по старинным иконам. Тонкие одухотворенные лица женщин в неизменных платках, чистые детские глаза, немногословные кряжистые мужчины и непременно с бородой и усами, строгая национальная одежда - так и кажется, что среди пестрого смещения населения, характерного для всего мира и особенно для России, только молокане в Армении сохранили изначальный генотип русского народа.

Слово «молоканин» в Армении – синоним русского. И не просто русского, а истинно русского. И то традиционно уважительное отношение армян к русскому народу зародилось и окрепло далеко не без помощи молокан.

Первые молоканские переселенцы появились в Армении еще в 19 веке. Покинув Россию в поисках свободы и воли, они обрели на этой библейской земле вторую родину и пустили здесь прочные корни. Здесь, на только что обретенной окраине великой российской империи, еще не столь тяжела была царская десница - после массовых угонов населения в Турцию и Персию осталось много опустелых сел и заброшенной земли. И кому, как не нам, армянам, было понять чувство гонимых и наконец-то обретших пристанище людей. Не чужие ведь - христиане, ну

а что до догматических тонкостей, то народ в это никогда особенно и не вдавался - ни к чему было. И случилось, что всем миром друг за друга и за родную землю вставали. И никогда не звучало в Армении худого слова в адрес молокан, ни на миг не возникала мысль, что они чужие. Свои они и есть свои, и в беде, и в радости.

Живя не просто по-соседски - по-братски, мы многое переняли друг у друга. И среди этого «многого» нет ничего, чего можно было бы стыдиться. Не будем вдаваться в высокие материи, отметим только самое простое: от молокан переняли мы пельмени, знаменитую квашеную - «русскую» - капусту, даже ряженку, в армянском обиходе превратившуюся в диалектное «ражан». А выбирая на рынке традиционную армянскую закуску - засоленный жгучий перец «цицак», - мы предпочтем купить его у молоканки: лучше нас научились!

Такие искони уважаемые армянами качества, как коллективизм, неукомнительная честность, верность родным традициям, не могли не вызвать искреннего уважения у соседней армян, тоже крепко придерживающихся родных обычаев. Ну а любовь молокан к труду вошла в поговорку даже среди армян. Да что там говорить: если где-нибудь в российской глубинке артели армян-отходников славятся быстротой и качеством своей работы, то в самой Армении бригады молокан вне конкуренции: кроме всего прочего - еще и ни капли спиртного! При всей нашей любви к анекдотам и умению беззлобно, а то и беспощадно посмеяться над собой и другими, никому из армян даже в голову не придет пошутить над молоканами - что родное для них, то ведь свято и нам...

«РА».

ВЕНГЕРОЯЗЫЧНЫЕ АРМЯНЕ ВПЕРВЫЕ ПОСЕТИЛИ АРМЕНИЮ

Вместе с председателем общества «Армянские корни Трансильвании» Шарлоттой Ишекуц в Армению с 10-дневным визитом прибыла первая группа армян, говорящих на венгерском языке, которая привезла с собой много книг, научных трудов, представляющих историю армянских общин Трансильвании и Венгрии. Эти книги общество подарило Национальной академии наук Армении, Матенадарану и Национальной библиотеке. «Мы привезли тепло наших сердец, душой мы с нашей родиной и желаем укрепить свои связи с ней», - сказала председатель общества. Предки венгероязычных армян покинули древнюю армянскую столицу Ани еще в 1239 году и после нескольких веков скитаний по разным странам мира в 1672 году получили разрешение на проживание в Трансильвании, где они основали два города. С годами армяне потеряли свое родное наречие, стали венгероязычными, они поменяли также свои фамилии и почти не отличались от венгров до 1993 года, когда в Венгрии был принят закон «О национальных меньшинствах». Армяне, как и другие национальные меньшинства, зарегистрировали свое национальное самоуправление и создали избираемые органы самоуправления почти во всех городах. Получив государственную политическую и материальную поддержку, самоуправления развернули культурно-образовательную и издательскую деятельность. Венгерские армяне имеют клуб, издают ежемесячный журнал, книги, организуют выставки и различные мероприятия.

По словам председателя зарубежного общества «Армения - Венгрия»

Анаит Симонян, в последние годы укрепились связи двух стран, заключены соглашения о сотрудничестве.

Вчера в Союзе по культурным связям с зарубежными странами открылась выставка, посвященная 90-летию армянского геноцида. Были выставлены графические рисунки одного из членов основателей общества «Армянские корни Трансильвании» Тибора Вакари «Армянская история», которые он создал в 60-е годы, после своего первого посещения Армении. На выставке были представлены также изданные фотографии календарей в связи с 90-й годовщиной геноцида.

Венгерские армяне неоднократно обращались к парламенту страны с просьбой поставить на повестку дня вопрос армянского геноцида, однако пока безуспешно. Они надеются, что в ближайшие годы, может, даже в будущем году, вопрос армянского геноцида обязательно будет рассмотрен в парламенте.

Вчера впервые армянскому читателю была представлена книга Яноша Пилински «На запретной звезде» в переводе Ваграма Мартиросяна, над которой переводчик работал около 20 лет. «Как поэт, Пилински был мне очень близок, и я с любовью перевел его. Он немногословен, эпитетов не употребляет, очень редко делает сравнения и, употребляя обиденный словарный запас, достигает огромной чувствительной глубины», - отметил Ваграм Мартиросян.

По публикации Рузан ПОГОСЯН.

«В моей жизни не было ничего случайного...»

Шарль Азнавур, без сомнения, сегодня самый известный миру армянин. Он лицо нации. В минувшем году его 80-летие с триумфом было отмечено в его любимом Париже, и весь год прошел под его знаком. И вот ему 81. Интерес к великому шансонье, артисту и поэту, не спадает. Он вне моды, его искусство выдержало труднейшее испытание временем. Об Азнавуре пишут и пишут. Он не знает покоя. «Не выношу бездействия, люблю жизнь и движение», — говорит он. Иначе не встал бы на ноги сын бедных эмигрантов, иначе не было бы великого артиста, иначе не стал бы он, армянин, французским шансонье. Шарль Азнавур — достойный сын своего народа. Маэстро из тех, кто неизменно поддерживает армянский дух в любой ситуации.

Предлагаем читателям недавнее интервью артиста (журнал Label France), а также несколько фрагментов из воспоминаний Азнавура и его близких.

— Вы прошли долгий творческий путь длиной почти в 60 лет. Вы по-прежнему получаете удовольствие от своих выступлений?

— Безусловно, и даже больше, чем прежде. Выступать перед публикой доставляет мне почти физическое удовольствие, не сравнимое ни с чем другим.

— У вас есть какой-либо особый рецепт подготовки к предстоящему концерту?

— Когда я приступаю к реализации чего-то нового, то назначаю себе конкретный срок — две недели. Этого достаточно, чтобы настроиться на нужную волну. А еще, отправляясь в турне, я беру с собой две «библии» — по одной в каждой руке: путеводитель *Mishelin* и *Gaulte Millau*.

— Вас знают и любят во всем мире. Как вы думаете, вы обязаны этим случаю?

— В моей жизни не было ничего случайного... Кроме меня самого. В 1962-м я решил выступить за рубежом и накопил денег, чтоб арендовать зал. Это было трудно, если учесть, что я страшный транжира и мот. Мой импресарио сказал: за чем тебе в Нью-Йорк, ведь тебя никто туда не звал. Но я арендовал Карнеги-холл, посадил в частный самолет 150 журналистов и собрал 3400 зрителей... В то время я не говорил по-английски, посему во время выступления слова песни читал с листа. Американцы нашли это фантастически естественным. Полагаю, мой успех во Франции уже тогда имел определенный отзвук за рубежом. К тому же я выбрал удачный момент. Позже я выучил английский, и во во всех странах, где бы ни проходили мои выступления: в Испании, Италии, Южной Америке, — подавляющую часть своих песен исполнял на языке данной страны.

— Вы выступали перед королевскими особами, главами государств. Какая из встреч вам запомнилась более всего?

— Встреча с генералом Де Голлем. Я и теперь не перестаю восхищаться им как человеком и освободителем. С английской королевой Елизаветой я лишь раз обменялся рукопожатием. А вот экс-президент США Билл Клинтон после одного

из моих концертов пригласил меня в Белый дом.

— Вы всегда были уверены в своем таланте?

— Никогда не задумывался над этим. Я знал одно, что хочу стать артистом, певцом и писателем. По большому счету, это одно и то же. В политике принято иметь несколько мандатов, в артистической же среде художников, которые делают одновременно несколько вещей, можно на пальцах пересчитать.

— Песни «Tu te laisses aller up» и «Droite femmes» — это попытка понять истоки феминизма?

— Видите ли, я смотрю на окружающий мир с точки зрения мужчины. Но я не «мачо». Согласен, мужчина и женщина имеют равные права и обязанности, но я не приемлю женскую свободу, если это идет вразрез с общественными нормами. Мне нравятся женщины, которые во всех обстоятельствах сохраняют женственность. Не люблю женщин мстительных, а также тех, кто всеми силами пытается доказать, что они лучше, чем есть на самом деле...

— В одном лишь 1964-м шансон «La Mama» был продан тиражом в 1 миллион экземпляров. Как случилось, что эта песня стала хитом?

— Если быть точным — тиражом в 1 миллион 350 тысяч. Если б я знал, как делать хит, я бы каждые десять минут делал по хиту... А если серьезно, для меня самого это тайна. Я никогда не преследую цель продать как можно больше пластинок. Когда я делаю новую песню, я думаю лишь о том, сработает ли она на сцене. В этом мое профессиональное призвание.

— Вы снимались в фильмах, в том числе в телевизионных. В каком случае вы без колебаний соглашаетесь на предложение того или иного режиссера?

— Только в том случае, если мне нравится сценарий. Как говорил Жан Габен, в фильме есть три важные вещи: сюжет, сюжет и сюжет.

ПЕРВОЕ ПРОСЛУШИВАНИЕ

Не знаю, почему вдруг у меня возникла эта идея, но в один из дней 1933 года я, не предупредив родителей, решил взять в руки перо и предложить свои услуги г-ну Пьеру Юмбю, главному руководителю театра «Пти Монд», дававшего детские спектакли по четвергам и праздничным дням. Здравствуйте, орфографические ошибки! Но, в конечном счете, просьба была не о приеме во Французскую академию. Я с нетерпением дождался ответа,

который действительно получил и в котором было приглашение на прослушивание. На свете нет ничего более ужасного, чем детские прослушивания. Особенно это было страшно для моей мамы, которую неожиданно поставили перед свершившимся фактом. Я же впервые в жизни испытал жуткий страх перед выходом на сцену. Когда настала моя очередь, я дал пианисту свою партитуру, объяснил, что собираюсь делать, и, отстукивая так ногой, задал нужный темп, без которого мой кавказский танец исполнять было невозможно. Тишина, вступление - и, не глядя на окружающих, я принялся танцевать «русский танец», как говорят во Франции. С четкой справился без особого труда. Закончив номер, услышал: «Спасибо, оставьте свой адрес, вам напишут». И мы с мамой, опустив головы, пошли домой, не надеясь на успех. Через две недели я получил письмо, подписанное рукой самого г-на Юмбля, начинавшееся так: «Дорогой маленький кавказец...» В конце письма уточнялись дата моего первого появления на сцене и сумма предполагаемого гонорара. В доме тогда начался настоящий аврал: мне нужны были костюм, черкеска, посеребренный пояс, кинжал, оправленный драгоценными камнями, и конечно, мягкие сапоги на тонкой подошве, которые позволяют стоять на мысках, словно ты босиком. Мама начала шить костюм, отец нашел все необходимое для моего выступления. Вот таким образом в последний четверг перед Рождеством 1933 года я сделал свои первые «танцевальные шаги» на сцене старого «Трокадеро».

ВСТРЕЧА С ПРОШЛЫМ

1936 год. Коммунистическая партия организовывала пикники, на которых Вальдек Роше всякий раз выступал с небольшой речью. В моде были русские фильмы. Их по два сеанса показывали каждое воскресенье в театре «Пигаль». Мы приносили с собой плетеные корзинки, полные провизии и напитков, и смотрели фильмы: «Максим», «Юность Максима», «Броненосец «Потемкин», «Ленин в Октябре», «Стачка» и другие, без сомнения, агитационного характера. Но мы не задумывались над этим, нас больше всего волновала игра актеров. Там же мы посмотрели «Пепо» — первый армянский фильм. То были времена веры в советский рай, дававший надежду на новую жизнь, где все пели революционные песни, вступали в Союз армянской молодежи (JAF)... Посещали организованные армянами балы, на которые отца приглашали петь — ему всегда удавалось выжать слезу у присутствовавших на вечере женщин. Мы с Айдой тоже участвовали в программе со своим номером. Оркестры, развлекавшие публику, не всегда были армянскими. Но, как бы то ни было, им вменялось в обязанность знать хотя бы фрагменты армянских народных мелодий, под которые можно танцевать. Всегда присутствовал человек, снимающий на пленку часть вечеринки, и — о чу-

до! — до ее окончания он возвращался с готовым черно-белым немым фильмом и показывал его на куске материи, замешанном на экране.

В тот период армянская община еще не была полностью воссоединена. Подобные встречи после долгой разлуки, сопровождаемые смехом и слезами, были внове. Сегодня это может казаться по-детски наивным, но как грело душу чудом спасшихся людей чувство, что они вновь обрели друг друга! Это было потрясающе, это была встреча с прошлым. С тем прошлым, которое называют старыми добрыми временами, которое было до всех несчастий, бурь, побегов, массового переселения, лишений, доносов, ненависти, мести.

«ПРИХОДИ ЗАВТРА С УТРА, ПОГОВОРИМ СЕРЬЕЗНО»

«Ты еврей?» — «Нет, армянин». — «Это как?» — «Долго объяснять». — «Ну, если долго, тогда не надо... А чего это ты в трауре?» — «А так меньше заметно, что одежда не совсем чистая». — «Может, она у тебя и сейчас грязная?» — «Может быть...» Они познакомились в Париже — Пиаф со своей свитой случайно оказалась на одном из концертов Азнавура.

Впрочем, «концерт» — это сильно сказано. Только что закончилась война. Шарль вместе со своим другом и аккомпаниатором Пьером Рошем каждый вечер в поисках работы обивали пороги парижских ночных клубов и варьете. Парочка Рош — Азнавур смотрелась более чем забавно: маленький армянин, стремительный, юркий, и долговязый французский аристократ с темпераментом крокодила и помпезностью священника. Иногда им позволяли выйти на сцену, спеть несколько песенок и заработать несколько франков... Иногда получалось продать песню-другую на сторону. Друзья сочиняли их в огромной квартире Роша в центре Парижа. Одна из таких песен — она называлась «Я пьян» — даже стала хитом в исполнении Жоржа Ульмера. И все же денег постоянно не хватало.

...Эдит поднялась из-за стола — ее уже изрядно покачивало — и скомандовала: «Ладно, пошли лучше танцевать». Шарль покраснел как рак и вдруг резко, толчком, усадил ее обратно на стул: «А ну-ка, сяды!» Пиаф недоуменно уставилась на молодого нахала. Свита притихла. Шарль неторопливо встал из-за столика, отошел на пару шагов, обернулся к Пиаф и негромко присвистнул — это был уличный ритуал: приглашать на танец мог только парень и только таким образом. Эдит это прекрасно знала — она ведь тоже воспитывалась по этим правилам. «А он ничего, этот малыш, строгий!» — весело заявила Пиаф, обращаясь к своему окружению. Свита услужливо засмеялась. Они танцевали вальс, потом танго, потом снова вальс... «Что ты делаешь сегодня вечером?» — спросила Эдит, хотя на дворе была уже глубокая ночь. «Иду домой, к жене», — честно ответил Азнавур. «О Боже, еще один женатый кретин! Все вы идиоты, — заметила Пиаф, допив свой бокал. — Ну ничего, жена подождет. Ей

все равно придется к этому привыкать. Поехали!» Они отправились в очередной ресторан, и эта авантюра закончилась тем, что Азнавуру и Рошу пришлось провести ночь на скамейке в парке — метро уже закрыли, а денег на такси у него не осталось. Шарль ежилась под холодным ночным ветерком и думал о словах Эдит, сказанных ему на прощание: «Приходи завтра с утра, поговорим серьезно».

...Пиаф предложила им с Рошем выступить в первом отделении своего гастроляного тура. Впрочем, гастроли эти оказались недолгими и промчались как один день. Эдит должна была улететь в Америку. Когда Азнавур, смущаясь и робея, осмелился-таки спросить у Пиаф, не намерена ли она продлить с ними контракт, та удивленно вскинула брови: «Конечно, приезжайте туда ко мне. Я вас жду». Азнавур совсем стушевался и промямлил что-то про отсутствие денег. Заслышав такие слова, Пиаф неожиданно пришла в ярость: «А вы что, разве не мужчины? Трудно заработать на билет? В общем, доберетесь до Америки — тогда и получите работу». Азнавур и Рош еле-еле наскребли денег на два билета в один конец, приехали в Нью-Йорк и принялись искать Эдит. На их несчастье, у Пиаф как раз начался роман с Марселем Серданом — а в такие моменты для Эдит не существовало никого и ничего, кроме возлюбленного. В то время, как Азнавур и Рош, высунув языки, бегали по Нью-Йорку, Пиаф, отменив концерты, укатила с Марселем любоваться красотами Ниагарского водопада. Вид бушующей водной стихии ее нисколько не вдохновил. «Просто много воды, только и всего», — безразличным тоном произнесла она, ни на секунду не отрывая влюбленных глаз от своего Сердана. Естественно, о таких мелочах, как Азнавур, Пиаф в те дни и не вспоминала. Когда наконец Шарлю и Пьеру удалось дозвониться до нее с Восточного побережья, Эдит рассеянно посоветовала друзьям отправиться в Канаду («Там, в общем, неплохо принимают французков»), а сама в тот же день укатила с Марселем в Париж.

Как ни странно, в Канаде Азнавура ждал успех и даже неплохие гонорары. Первое, что он сделал, — сдал на права и приобрел автомобиль. Дебютная поездка закончилась в сугробе, вторую прервал трамвай. Шарль, однако, не унимался: ему казалось, что солидный человек без машины просто нонсенс. Другим безсловесным признаком «солидности» был для Азнавура приличный гардероб. Когда через несколько месяцев он вернулся в Париж и, лучась довольством, предстал пред очами Пиаф (изумрудный пиджак, широченный шелковый галстук с изображением обнаженной красотики), ту чуть удар не хватил. «Ты что, там в цирке работал?» — спросила она Шарля. Азнавур тогда смертельно оскорбился, однако долго сердиться на Эдит он почему-то не мог. «Эдит была чудом, — много лет спустя произнесет Шарль Азнавур. — А чуду невозможно сопротивляться». Он и не сопротивлялся. Тем более что, кроме Эдит, рядом с Азнавуrom уже никого не оста-

лось: Пьер Рош встретил в Канаде очередную любовь и не пожелал возвращаться в Париж; Мишлен же, устав от отсутствующего взгляда мужа, заявила Шарлю, что ей все надоело, и подала на развод.

Так начался, пожалуй, самый удивительный период в жизни Азнавура: история его странных отношений с Эдит Пиаф. Все вокруг были уверены, что у них роман, и уже через два-три месяца о Шарле говорили не иначе как о «том парне, который пишет песни и живет с Пиаф». Напрасно Азнавур пытался убедить знакомых, что никакого романа между ними нет — ему никто не верил. А вскоре Шарль и сам уже отчаялся как-то определить свое чувство к Эдит — слишком болезненное для обычной дружбы, слишком платоническое для обычной страсти.

ЗНАЕТ АЗНАВУРА

До последней минуты своей жизни наша мама, вопреки логике, не теряла надежды найти родных. Но мы слишком долго искали их. Кроме того, имя Шарля широко известно, и если бы кто-нибудь уцелел, непременно откликнулся бы. Я, по крайней мере, увы, уверена, что наши родные были среди полутора миллионов жертв того геноцида, который мир до сих пор не признал.

Для всех погибших да и уцелевших Жорж Гарваренц написал на слова Шарля песню «Они пали», которая является как бы реквиемом по целому народу. Песня постоянно исполняется Шарлем. «В этом равнодушном мире никто не выступил с протестом, / Целый народ захлебнулся в собственной крови, / А Европа открывала джаз и музыку, / Визги труб заглушали плач детей, / Они пали сознательно, без шума, / Тысячами, миллионами, и миру было не до них».

Шарль записал эту песню в студии Барклея в ночь с двадцать третьего на двадцать четвертое апреля. На следующий день в Париже, в замке Плейель, как и каждый год, в память жертв геноцида должен был состояться большой траурный концерт. Я никогда не забуду этот вечер... Около полуночи, когда выступления уже заканчивались, на сцену поднялся один из распорядителей и обратился к залу:

— Господа, наш соотечественник Шарль Азнавур сегодня утром вылетел в США и потому не смог быть с нами. Но он оставил нам свой завет.

Занавес снова открылся — на сцене был лишь один микрофон, и больше ничего. И вдруг раздался голос Шарля:

Они пали, не зная за что,
Мужчины, женщины, дети, хотевшие только жить...

Взволнованные от неожиданности, люди бесшумно встали. Мужчины плакали, я тоже, крепко сжав Гарваренцу руку, со слезами думала о наших родных и о всех других погибших... И думала о том, кем же стал для армян мой дорогой «апарик»...

Конечно, я не в первый раз гордилась им и не в последний.

Подготовили
Жасмен ИСРАЕЛЯН, Карэн МИКАЭЛЯН.

Нет, пожалуй, армянской семьи, предки которой не пережили бы ужасы армянских погромов и геноцида 1915 года. И в судьбах моих родителей, как в двух каплях воды, отразилась трагическая судьба моего народа. Мать в 1915-м бежала из Карса в Александрополь, где у семьи была летняя дача, мой нынешний дедовский дом. Тогда ей было 9 лет. В пути туфельки истерлись, пришлось идти босиком, она до самой своей смерти страдала от мозолей.

В Азербайджане в 1920-м повсеместно происходили армянские погромы. Тогда 14-летний отец вместе с

другими защитниками армянского квартала Гянджи отбил первый наскок погромщиков и, кажется, ранил кого-то из нападавших. Той же ночью дед Тер-Левон, приор армянской церкви, бежал с семьей в Ереван. Нас, потомков, чудом спасшихся от турецкого ятагана, лишившихся земли отцов и вновь обретших ее после изнурительных дорог переселения, легко узнать по характерным особенностям диалекта, семейных традиций, обрядов, песен, танцев. И тем самым безошибочно угадать, откуда были родом наши предки.

КАМЕНИСТАЯ, ПЫЛЬНАЯ, РОДНАЯ, СУРОВАЯ

В нашей генетической памяти отложились не только нависший над ребенком турецкий ятаган, орошенные армянской кровью и слезами матерей пустыня Дер-Зор и дороги, ведущие к жизни, но и Муш, Эрзрум, Ван, Карс – города и села отцов, откуда мы родом. Я не мистик, но есть нечто мистическое в том, что нередко снится Карс, которого я не видел даже на фотографии, слышится тягостный скрип половиц 2-этажного дедовского особняка.

Нет и не может быть забвения прошлому, к чему сегодня призывает нас фарисейским тоном сосед, на государственном флаге которого кровавым огрызком луны красуется турецкий ятаган. Вот почему мне бесконечно дороги те, кто в эти трудные для Армении годы стал ее щитом и мечом, что набатным звоном будоражит генетическую память потомков убиенных и переселенцев.

Вот что рассказал член Совета старейшин Ванадзорской городской мэрии **Эдвард ХЛГАТЯН**:

– В 1915-м из всей многодетной семьи моего деда Ованеса – писаря села Шехахул мушского Булануха – спаслись только он и мой отец Азат. Обосновались в селе Вартанлу (нынешнее название – Хндзорут. В настоящее время Хндзорут – один из кварталов Ванадзора. – Ю.А.). Отец стал учителем, основателем хндзорутской школы. Я горд, что школа это сегодня носит имя моего отца – Азата Хлгатяна. Горд, что он внес свой скромный вклад в национально-освободительную войну. Горд, что победили, что сбылась мечта деда – жить в свободной и независимой стране. Горжусь прошлым, настоящим и радужным будущим моего народа. Но неотвязна мысль: долг перед Родиной еще не погашен...

ИДЕЯ ПАЛОМНИЧЕСТВА ПО ГОРОДАМ И ВЕСЯМ АРМЕНИИ, в которых обосновались потомки переселенцев, зрела в Э. Хлгатяне давно. По его задумке и заказу ванадзорский художник Карен Давтян создал полотно «На дороге переселения» (205x132.5, масло), на котором изображены женщины, дети и священнослужители, несущие из обетованной земли отцов матяны, священные книги и духовные реликвии.

Идею паломничества поддержали друзья Э. Хлгатяна: в Ванад-

зоре – депутат НС РА Ваграм Багдасарян, драматург Самвел Халатян, поэт Грачья Сарухан, в Гюмри – начальник городской почты Торгом Геворкян, депутат НС РА Сукиас Аветисян, поэт Самвел Маркарян и другие. Участники акции определили маршрут паломничества: Ванадзор – Гюмри – Джарти дзор – Воскеаск – Еразговорск – Ани – Эчмиадзин – Ереван (Цицернакаберд).

Понятно, что маршрут был обозначен условно, ведь не только в этих населенных пунктах Армении живут сегодня потомки переселенцев.

Рано утром от ванадзорской церкви Сурб Аствацацин отъехала вереница машин, которая направилась к Гюмри. На борту одной из них было прикреплено полотно К. Давтяна, ставшее своеобразным лейтмотивом 2-дневного автопробега. На всем пути следования к памятникам павшим в боях фидаинам, ополченцам и жертвам геноцида (аллея Победы в Гюмри, Джарти дзор, Еразговорск) были возложены цветы и венки.

В селах прошли массовые митинги; сельским школам были подарены книги. В Эчмиадзине паломников принял Католикос Всех Армян Гарегин II, освятивший полотно «На дороге переселения»,

Паломников принимает Католикос Всех Армян Гарегин II.

после чего оно в торжественной обстановке было вручено Музею геноцида армян в Цицернакаберде.

НЕ ВДАВАЯСЯ ВО ВСЕ ПОДРОБНОСТИ ПАЛОМНИЧЕСТВА, отметим главное: участников автопробега встречали с хлебом и солью, благодарили за патриотическую акцию. Автоколонна расталась буквально на глазах (к паломникам примкнул, например, народный артист РА Владимир Абаджян). Участники автопробега подарили Католикосу хрустальный крест на мраморной подставке, а также обзрели через бинокль девятую столицу Армении Ширакаван – Еразговорск (по локализации Лео. – Ю.А.).

И все же особого внимания заслуживает отношение современников к историческому прошлому нашего народа. Почти все жители

Карен Давтян

Воскеаска - выходцы из Муша. Один из старожилов села Рафик Авакян все рисует горы и поля родного Муша, которые помнит смутно или, быть может, не видел никогда. Староста села Джемо Мурадян сказал на митинге: «Дай Бог, чтобы родился художник, который нарисовал бы не «На дороге переселения», а «Возвращение домой»».

Потомки переселенцев изумляют величиим своего духа. Житель станции Ани Шалико, растроганный этой акцией, пригласил к себе домой участников автопробега, чтобы по армянскому обычаю разделить с ними хлеб-соль. Гости спешили, но Э. Хлгатыан, узнав в Шалико товарища по оружию, принял приглашение.

Надо сказать, что из всех ширакских сел только жители Ани и Джаджура не имеют земельных наделов, а значит, работы и средств существования. Но изнеженному и избалованному комфортом и достатком европейцу показались бы дикими слова Шалико:

— Надо быть очень неприхотливым, настоящим аскетом, чтобы жить на этой земле - каменной, пыльной, бесхлебной и суровой. И все же я жить не могу без нее. Не спрашивайте, почему. Просто молча выпьем за каменную, пыльную и звонкую нашу Армению: она вечным зовом разлита в каждом из нас...

Юрий АРУТЮНЯН.

Тайна жизни и смерти Ары Сарксяна

70 лет назад, в феврале, в газете «Хорурдаин Айастан» была опубликована статья «Вышвырнуть врагов народа с избразительного фронта», разоблачающая «сомнительную личность Ары Сарксяна, охваченного дашнакскими веяниями». В результате основатель Союза художников Армении Ара Сарксян был уволен с поста председателя Союза художников. Этот факт, как и некоторые другие «нелицеприятные» страницы биографии скульптора, не мог пройти мимо всевидящего ока КГБ. Но когда племянник скульптора Виктор Солахян взялся за поиски материалов о жизни и загадочной смерти Ары Сарксяна и с этой целью обратился в архив Службы нацбезопасности РА (бывший архив КГБ), оказалось, что там нет никакого досье.

В своем странном завещании Ара Сарксян написал о себе и о своем конце: «Выполнял множество общественных работ. Последняя из таковых — мое хождение в министерство по поводу 100-летия Ленина — стала причиной моей кончины...» Что значит эта фраза? Кто может расшифровать ее? Был ли убит Ара Сарксян?

Широкая публика знает Ару Сарксяна как автора памятников Ованесу Туманяну и Александру Спендиарову (напротив театра оперы), основателя и первого ректора Ереванского художественного института (нынешней академии), основателя и первого председателя Союза художников Армении. В числе множества его званий и наград — звание академика. В 59-м году именно Ара Сарксян оформлял советский павильон на международной выставке «Экспо-59» в Бельгии. Словом, признанный деятель советской культуры, проживший достаточно благополучную жизнь, которая, как выяснилось впоследствии, оказалась полна загадок. Так же, как и его смерть.

Ара Сарксян родился под Константинополем, в селении Магри, в 1902 году, затем переехал в Европу, где окончил Венскую академию художеств, мастер-школу. Объездил множество стран Европы и в 1925 году репатрировал в Армению, где прожил достойную жизнь, добился многих почестей и наград. Такова была официальная версия его жизни.

Спустя много лет после смерти Сар-

ксяна, его племянник предпринял попытку написания биографии, которая вылилась в неожиданное расследование. Оказалось, что в бытность свою в Европе, в частности в Риме и Берлине, Ара Сарксян имел непосредственное отношение, по крайней мере, к двум акциям возмездия «Немезиса» (Немезиды), приведшей в исполнение приговоры главарям младотурок, которые скрывались в Европе. Руководство операций проводилось партией «Дашнакцутюн». Оказалось также, что родной брат скульптора состоял в бюро партии «Дашнакцутюн» в Афинах. Меж тем ни в одной из личных анкет, заполненных рукой Ары Сарксяна, нет и намека на пребывание в Италии и Германии (хотя другие страны указаны), а в графе «Родственники, проживающие за рубежом» не указан родной брат-дашнак.

Оказавшись на больничной койке в результате перелома ноги, Ара Сарксян начал писать мемуары. Как-то он показал их племяннику, и тому на глаза попались страницы, касающиеся пребывания дяди в Риме и Берлине и составляющие довольно внушительную часть воспоминаний. Прятал их скульптор под больничной подушкой. И, что странно, параллельно с мемуарами, писавшимися на личной бумаге, он как бы дублировал (или «корректировал») эти записи в блокноте. Находясь в больнице, Ара Сарксян написал и весьма странное завещание, которое начиналось со странного пожелания: «После моей кончины произвести вскрытие моего тела. Без вскрытия не предавать земле...» Писал это человек, который шел на поправку после перелома ноги. Но вместо того чтобы выписаться из больницы, он внезапно умер от высокой температуры. Вскрытие ничего не показало, и знакомые врачи, при

этом присутствовавшие, только пожимали плечами в ответ на расспросы родственников.

...Занявшись исследованием биографии дяди, Виктор Солахян обнаружил, что жизнь его в Армении резко отличалась от зарубежного периода. В библиотеке Ары Сарксяна обнаружилась книга участника операции «Немезис» Аршавира Ширакяна («Это было завещанием жертв»), в которой описывалось участие Ары Сарксяна в операции «Немезис». Поскольку книга была издана в советское время, указывались лишь инициалы — А.С. И так, народный художник, академик оказался в прошлом не менее видным дашнакским деятелем. Знали ли об этом соответствующие советские органы? Вряд ли. Иначе путь в Армению Сарксяну был бы заказан, а уж о почестях, которые достались ему, и говорить не приходится. В лучшем случае, ему были бы уготованы просторы Сибири, если не смертная казнь. Однако «пробел» в биографии неожиданно прояснился, когда в Бельгию на «Экспо-59» из Афин приехал родной брат скульптора. Несмотря на наступившую оттепель, их встреча не могла пройти бесследно. Сарксяна лишили «ректорства», правда, «по собственному желанию», не переизбрали депутатом на следующий срок, путь за границу ему был заказан — на все приглашения в Италию следовали отказы. Когда же в 65-м году вышла книга Ширакяна, вряд ли в соответствующих органах не догадывались, кто скрывался под инициалами А. С. И тем не менее прошлое народного художника не было предано огласке. Почему? Очевидно, слишком много полетело бы голов, прозевавших птицу столь высокого полета. Но в 69-м году, когда Ара Сарксян получил неожиданное разрешение на выезд в Италию, куда его приглашали вместе с женой, он заподозрил неладное. Тогда-то и было составлено его странное завещание.

Впрочем, это всего лишь догадки. И подтвердить их могло бы личное дело народного художника Ары Сарксяна, хранящееся в архивах КГБ. Но когда Виктор Солахян обратился в архив Службы нацбезопасности, никакого дела там не оказалось, оно исчезло столь же таинственно, сколь и страницы из рукописи воспоми-

наний, касающиеся пребывания молодого художника в Риме и Берлине. Кроме Солахяна, эти воспоминания видели и читали жена скульптора Евгения Семёнова и литературовед Рубен Зарян.

Странно было бы думать, будто на Ару Сарксяна никогда не заводилось досье в КГБ. Хотя бы по той простой причине, что он был репатриантом, встречался с иностранцами, скрывал родство с братом-дашнаком. Куда же подевались архивы? В пору, когда Министерством внутренних дел руководил Вано Сирадегян, сотрудники КГБ, придя как-то на службу, обнаружили пропажу значительной части архивов. Будто бы они перешли в ведение Министерства внутренних дел. Говорят также, что Вано Сирадегян передал диссиденту Эдмонду Аветяну, с которым был дружен, досье, имевшееся на него в КГБ. Что случилось с остальными делами, неизвестно.

Насколько верны эти сведения, могут рассказать лишь бывшие сотрудники органов безопасности. Зачем нужно было изымать архивы, тоже известно лишь людям, в чьем ведении они находились.

Был ли убит Ара Сарксян или умер ес-

тественной смертью, тоже известно узкому кругу специалистов. Возможно, были среди них и люди в погонах. Во всяком случае, навестивший его накануне в больнице художник Ахтанак Шаумян вспоминает, что академик был бодр и собирался выписаться. По воспоминаниям того же Ахтанака Шаумяна, который был вхож в дом скульптора, Ара Сарксян никогда не говорил о преследованиях со стороны властей и только однажды в кругу друзей, пришедших поздравить его с Новым годом, рассказал о том, как ему было приказано сверху слепить за ночь бюст Сталина и когда он сказал, что невозможно сделать такую работу за столь короткий срок, ему намекнули, чтобы в случае провала не рассчитывал на пощадку. По словам Сарксяна, он понял, что это был шантаж и по чьему наущению спустили «спецаказ». В девять часов утра, когда явились за бюстом, Сарксян едва успел закончить работу. Этот эпизод также подтверждает, что Сарксян находился под «колпаком» и досье на него имелось непременно.

Восстановить истинную биографию Ары Сарксяна и особенно ее последнюю

страницу — смерть, оказавшуюся возможной из-за непредвиденных обстоятельств, ускоривших ее, могут люди, курировавшие дело скульптора. Их право — остаться неизвестными, но и наше право — узнать, кем был академик Ара Сарксян, оставивший после себя несметное множество легенд, в том числе неразгаданных.

Виктор Солахян в своей книге «Жизнь — подвиг», вышедшей в издательстве «Грабер» в 2004 году, утверждает, что устранение Ары Сарксяна — дело рук КГБ. В поддержку его утверждений нужны документальные обоснования, свидетельства очевидцев, предпочитающих не предавать свои имена огласке.

И еще. 60 лет назад Ара Сарксян основал Ереванский государственный художественный институт. Сегодня вуз переименован в академию, но и по сей день остается безымянным. Имя основателя и первого ректора — Ары Сарксяна, — по странному упущению, не присвоено учебному заведению, которому он отдал добрую половину своей жизни.

Роза ЕГИАЗАРЯН.

Выразитель души народа

Метаксэ - поэтесса, переводчик Беллы Ахмадулиной, Мирослава Валека, Тудора Арgezи, Десанки Максимович, Славки Маневы, Даяны Тер-Ованесян и др. Ее поэзия переведена на английский, французский, немецкий, итальянский, испанский, русский, македонский и другие языки. Она участник многих международных фестивалей поэзии. В Румынии ее называли прямой-поэтессой.

- Как вы пришли в литературу?

- Училась в Ереване, в пединституте, писала стихи, и Союз писателей, заметив мои способности, отправил меня в Москву, в институт литературы им. М. Горького при Союзе писателей СССР, где учились представители более 40 национальностей. В институт поступила без экзаменов.

- А ваша «рабочая одиссея»?

- Вы правы, одиссея: работала учеником повара в московском ресторане «Арагат». А когда окончила учебу, поехала на теплоходе «Липецк» в зарубежную поездку. Очень памятное время: я была единственной женщиной в команде, ребята меня очень берегли, ухаживали. Я проводила литературные вечера, рассказывала об Армении...

- В те годы в Москве вы встретились с Паруйром Севаком. Как это было?

- Необычно: шла после работы в ресторане (в 3 часа ночи) и увидела медленно идущего впереди мужчину. Мы поравнялись, и он предложил проводить. Я пригласилась, узнала его, поэта уже известного, любимого. Так мы познакомились. Мы с Паруйром дружили всю его жизнь. По окончании института, где моим учителем был замечательный поэт Михаил Светлов, началась моя активная творческая жизнь. Вернулась в Ереван, и мне помогли с работой в Союзе писателей В. Норенц и А. Бабаян, так я уже более 40 лет в Союзе писателей. Руководила отделом внешних связей, организовывала встречи с зарубежными коллегами.

- Вы поэтесса, но и женщина с сильным характером, волевая. Как возможно такое сочетание?

- Волевой и сильной сделала меня жизнь, чтобы выдерживать трудности, например, детство в приюте... А в душе я романтик и, вообще, очень доверчивая.

- «Поэтом можешь ты не быть, но гражданином быть обязан...». Это так подходит вам. Но где истоки вашей гражданственности?

- Я с детства такая. Еще в училище руководила коллективом народной песни и танца, писала, участвовала в олимпиадах. Мой дед был слепым ашугом, слагал песни, я - в него. Я даже музыку сочиняла, мечтала о рояле, страстно любила армянскую землю. Когда началось карабахское противостояние, как же я могла оставаться в стороне. Я еще в 80-е годы побывала в Карабахе. Прикосновение к этому библейскому краю привело к рождению поэтической книги «Мой родной Карабах». На митингах я стояла в стороне - плакала. Да, то было духовное возрождение армян. Я хорошо понимала, какая предстоит борьба. В Союзе писате-

лей я была литературным советником, в те годы стала председателем комитета помощи. Собирали помощь пострадавшим от землетрясения. Я тогда обратилась по телевидению к женщинам республики. Собирали теплые вещи азатамартикам, беженцам из Мартакерта и Шаумяна. Дело стало общенародным. Сегодня готовлю книгу «Арцах, как я его увидела». В ней будет вся деятельность комитета. Мы тогда только Минобороны перечислили 1 млн 200 тыс. рублей.

- Как рождается стих, что вдохновляет?

- Сюжет приходит неожиданно, но пишу мучительно, так же, как жила. Все отложилось в душе. Сиротство - страшное дело. Но есть стихи, которые рождаются сразу, легко.

- Кто из переведенных вами поэтов ближе вашей душе?

- Нахожу много родственного у Ахмадулиной, Десанки, Даяны.

- А кто переводил вас на русский?

- Мне повезло - это В. Звягинцева, Е. Николаевская, И. Снегова, Межиров, А. Налбандян.

- Кто, на ваш взгляд, армянский поэт?

- Настоящий поэт - выразитель души своего народа, его переживаний: радости, боли и дум о будущем. В моих стихах переплетено женское и мужское начало.

- Ваша дочь Лилия тоже поэтесса. Что это, знак судьбы, желание быть похожей на мать?

- Конечно, и наследственность. В детстве она мечтала о балете, а я направила ее в поэзию. Но пишет она совсем иначе.

- Кто ваш учитель в поэзии?

- Даниел Варужан, Чаренц, Шираз, Лорка, М. Светлов.

- Над чем сегодня работает Метаксэ?

- Пишу больше патриотические стихи, в них боль нашего народа.

Светлана АВАКЯН.

Эффект Кима Бакши

«Кима Бакши знают и любят в Армении» — эта фраза предваряет почти все публикации, посвященные автору многосерийного «Матенадарана» и пяти книг на армянскую тему. Еще бы не знать и не любить... А вот за что сам Ким Наумович любил армян, да так, что посвятил 40 лет своей жизни изучению нашей истории, манускриптов, проявляя при этом не только исследовательский и писательский дар, но и необыкновенно искреннюю привязанность к в общем-то чужому для него народу?..

Ответа на этот вопрос мы допытывались у Кима Бакши прошлой осенью, в далекий уже октябрьский день, сидя в Разданском ущелье за столиком закрытого по сезонным причинам кафе, где роль официанта с готовностью взялся сыграть сторож заведения. Кофе, сваренный им наспех, больше походил на бурду, но это не имело значения. Стоял один из последних дней октября — ослепительно солнечный и пронзительно тихий. К тому же... после хаша — инициатива главного редактора «НВ» Рубена Сатяна по случаю приезда Кима Бакши. Кстати, армянский хаш Ким Наумович тоже не «обидел», нашел и для него несколько добрых слов в одной из своих книг.

«Мне нравится эта наваристая еда из телячьих ножек, ее начинают готовить, когда приходят холода. А еще мне нравится дружеский ритуал, который эту еду сопровождает. Собираются рано, пьют водку, никаких тостов, только говорят: «Бари луйс!..» («Доброе утро!..»).

Беседа после хаша... Несерьезно. Так, по крайней мере, думалось. Потому что материал этот «проспал» всю зиму. Несколько дней назад, 1 марта, у Кима Наумовича был день рождения. Потянуло вернуться в октябрь, перелистать записи. Прошелестев осенней листвой, они вызвали настроение дня, проведенного с Кимом Бакши.

Политика. О ней говорилось мало и неохотно. Сошлись на том, что хорошо бы подальше от нее...

«Бизнес у них (у политиков. — Ред.) свой, а у меня свой. Я работаю, у меня дети есть, внуки есть. У меня очень много дел. Я думаю, что как только в Армении и России придет какое-то благосостояние большое (при нашей жизни оно, к сожалению, не придет), тогда мы тоже не будем так интересоваться политикой». До того как подвести эту черту под тему, Ким Наумович недоумевал: почему Россия не может прямо и везде заявлять, что Армения ей друг со всеми вытекающими отсюда последствиями?

Быстро расправившись с политикой, мы перешли к разговору о вечном — об объединении всех армян.

«Все идут, повторяя друг друга, по какому-то похожему пути, и это вызывает у меня страх. Я, например, знал Сержа Джилавяна. Просто был с ним знаком, как вот знаком я с Арой Абрамяном. Джилавян хотел создать всемирную ассамблею армян, но с ним поступили очень жестоко и очень хитро. В связке двух министров внутренних дел Армении и России сначала его разорили, потом посадили. Или, может, посадили, затем разорили. В общем, он из тюрьмы уже вышел голый и босый. Соответственно пропала и эта самая ассамблея всемирная. Подобные идеи были и у Аркадия Вартапяна. В процессе же делались и делаются хорошие дела. Помню, как Аркадий Аршавинович помогал талантливым детям, опекал школы, целые семьи... То же самое делает Ара Аршавинович — раздаёт квартиры бездомным, подарил Матенадарану штук 6-7 компьютеров. Спасибо ему за это. Но снова эта идея объединить всех армян... Не иначе как кто-то его там обманывает. Как можно всех армян объединить? Да никогда невозможно это.

...Армяне привыкли жить своими семьями, своим узким кругом лиц, кому они доверяют. За пределами этого веками веками была враждебная среда. Они слишком долго жили в условиях, когда государство — не свое, законы — не свои, во главе стоят чужие люди, чужая нация, чужая религия. Выжить можно было вот этим узким кругом — они и выживали так. И когда теперь даже в пределах одного предприятия собираются сто человек разных, они не могут ужиться. К тому же каждый из этих ста считает, что, собственно, он и сам мог бы руководить предприятием и делал бы это значительно лучше. А если теперь представить всех армян во всем мире... Кто-то богатый, кто-то очень богатый. Неизбежен вопрос: почему, интересно, этот Ара Абрамян должен быть во главе? Кто он такой? Во-первых, неизвестно, какие у него деньги и есть ли они вообще. Во-вторых, почему я его богаче, а он будет мной руководить? И почему я должен давать ему деньги, я же не смогу следить, как он их тратит. А вдруг он будет их воровать? Что, таких мало примеров? Если бы этот Ара Абрамян к тому же был достаточно демократичен, чтоб там коллективное руководство учредить или еще что... Но ведь он же хочет руководить. Он хочет быть президентом этого международного картеля, что совершенно безнадёжное дело, на мой взгляд. Нет, я ему это не говорю по той причине, что он меня не спрашивает.

...Все на самом деле решается проще и сложнее. Имеется огромная армянская

диаспора во всем мире, очень богатая. Есть очень богатые люди, состояние которых приближается к миллиарду долларов, есть просто миллионеры — их как собак нерезанных. Я разговаривал с одной женщиной в Америке. Она миллионер, но, оказывается, миллионеры в Америке очень сильно различаются, и сами они это знают. Так вот, эта женщина мне говорит про другую, у которой состояние уже несколько сот миллионов: «Она думает, что если она богатая, то может хамить? Нет, я этого не люблю». Словом, есть огромное количество таких вот богатых и небогатых миллионеров.

...Я побывал в очень многих странах, общался с армянами в США, во Франции, Италии, Сирии, Ливане, Австрии... И вы знаете, все-таки у армян есть стремление помочь своей родине, и это стремление может оказаться реально осуществимым тогда, когда в Армении не будут грабить их. Когда вот эта коррупция, которая сейчас процветает... Кстати, она не больше, чем в Москве, в России. Просто Россия такая богатая, что ее, сколько ни грабь, все равно много остается. Люди должны быть уверены, что их деньги пойдут прямо куда надо, а не будут разграблены чиновниками по дороге. У вас, помню, вице-спикер заявлял, что 20 млн на воду были «использованы не по назначению». Это эвфемическое выражение, которое означает грабеж, распилы. Вот когда деньги не будут использоваться не по назначению, тогда и без всякой организации всемирной все будут помогать. Каждый армянин, если у него есть лишнее, его отдаст, и в Армении наступит процветание. Когда я говорю отдать, я не имею в виду гуманитарную помощь. Это в комплексе.

...Я всегда писал, что Армения уставлена храмами. Когда я езжу по Армении, я вижу, что Армения уставлена также мертвыми, ржавыми коробками бывших заводов и фабрик, оборудование которых было разобрано на металлолом. Вместе с тем в Ереване есть такой скромный завод «Арменмотор». Его директор Карлос Петросян сохранил все станки, все оборудование, ничего не дал разграбить. Я был у него в цехах — много станков не работает, потому что нет заказов. Но все на ходу. Завтра появятся заказы — завод заработает на полную мощность. Он и сейчас дает доход, платит налоги, продукция экспортируется в разные страны, включая Россию, Америку и Канаду. Я с Карлосом познакомился в прошлый свой приезд и просто был восхищен. Пойдите к нему на завод, проверьте, я не просто рассказываю сказки. Вот на таких людей я имею надежду. На Карлоса, на этого издателя из «Зангак», молодого парня, который издает массу интересной литературы на армянском языке и собирается открыть

магазин книжный...»

Наш собеседник даже не заметил, как он плавно совершил переход от одной темы к другой. Впрочем, тема одна — армянская. А Ким Бахши, как никто другой, впрямую распоряжаться ею по собственному усмотрению. Тем более что рассуждает он не отстраненно и окидывает наше прошлое и настоящее не холодным, оценивающим взглядом эксперта. Он вглядывается, проникает в суть вещей и собитый так, как это может делать только человек, глубоко сопереживающий и причастный. Причастный к тому, что случается в наши дни, и к тому, что происходило множество веков назад. Только этим и можно объяснить взволнованную, порой доходящую до патетики тональность его книг, причем независимо от того, описывает ли он манускрипты, ворошит ли страницы истории или рассказывает о своих встречах с армянами на родине и в диаспоре.

В книге «Наш мир подобен колесу», посвященной, как пишут рецензенты, «судьбам армянского народа, его духовным ценностям» (на наш взгляд, весьма узкая дефиниция, даже несмотря на «судьбы» и «ценности», поскольку книга о большем, едва ли поддающемся формулировке), есть неприметные строки, в которых отношение автора к армянам, к армянству буквально подкупает искренностью.

«...Я смотрел на этот многоликий остров черных голов, сияющих глаз, слушал царившую здесь тишину, а затем снова вспыхнувшую речь и тихо радовался». Эти строки заключают повествование о встрече с армянами Исфагана.

Путешествуя по Ирану вместе со съемочной группой фильма «Матенадаран», Ким Бахши умудрился увидеть в армянских церквях и манускриптах то, что недоступно воспринять одним лишь разумом или благодаря глубоким познаниям. Говорят, «прочувствовать душой». Ким Бахши — это именно тот случай, когда совмещение глубокого знания и не менее глубокого чувствования порождает совершенно уникальный эффект воздействия. И не случайно, что в книге все образы предстают одушевленными. Манускрипты то щебечут, то плачут, гора Арарат и вовсе живет своей, полной неразгаданного смысла жизнью... «Сознаешь, что Арарат негласно присутствует при всех встречах и разговорах... Он живет как протяженность истории — тысячелетия, а ты — секунды». Образ горы в книге появляется неоднократно. Автор словно присматривается, примеривается к ней с разных позиций: то с балкона ереванской квартиры, то с борта самолета, направляющегося в Иран, а то и находясь по ту сторону армянской границы. Он получает удовольствие от виртуального восхождения на библейскую гору, описывая его в отдельной главе «Иду на Арарат». Но удовольствие неожиданно сменяется иным ощущением: «Одиночество на вершине. Так всегда бывает?...» И далее: «Когда я приезжаю в Ереван и над скоплением людского жилья вижу недоступно парящую снежную гору, меня охватывает осо-

бое чувство. Что Бог по-прежнему хранит эту землю и этот небольшой, кричащий, несогласный, но почему-то такой дорогой мне народ! И это «чувство притяжения горы», как сказал Мандельштам, вновь и вновь рождается и не проходит». Или: «И надо всем — Арарат. Как мечта, постоянная и недоступная. Какой и должна быть настоящая мечта».

В 64-м Ким Бахши впервые приехал в Ереван по редакционному заданию от «Огонька».

«Приехал я с письмом к Вахтангу Ананяну. Из его рук, прекрасного писателя, замечательного человека, которого считаю чуть ли не отцом, я получил Армению в таком нормальном туристическом варианте. А потом я начал ездить сюда по разным поводам. Скажем, нужно взять интервью у первого секретаря. Я говорю, давайте я возьму. Так я познакомился с Кочиняном Антоном Ервандовичем. Он прочел материал, который я понес ему завизировать, и как шах сказал: «Проси что хочешь». (Очерк назывался «Барев дзес» — «Добро вам».) Я попросил у него машину на несколько дней, чтобы мы поехали по Армении. Пригласил Бабкена Чукасяна, замдиректора Матенадарана. Он взял своего друга, и мы втроем отправились по горам, по Армении. Дня четыре путешествовали, посмотрели монастыри старые, взбирались в Макараванк, Гошаванк... И тогда я понял, что такое Армения. Потом уже стал приезжать на своей машине. Моя машина, бедная, не могла взобраться на Селимский перевал. Я останавливался, давал ей отдохнуть...»

Лицо Кима Бахши светлеет от нахлынувших воспоминаний. Оставим его на минуту в осеннем кафе и откроем страницу в той же книге, где он пишет о начале своего «армянского периода».

«Нораванк. Моя молодость!.. Сколько десятков лет назад это было, а помню все... Мой старый, выдавший передрыги «Москвич-412», неприятного красного цвета... Ни дня я тогда не оставался в Ереване, все время поездки по монастырям, ночевки в плохоньких гостиницах или у ереванских знакомых.

Особенно помню то свежее чувство, что не покидало меня тогда. Это сейчас я смотрю музеи, храмы, библиотеки для чего-то, а тогда просто любовался, испытывал чистую радость познания недавно открытого мира арок, порталов, хачкаров, древних храмов, затерянных в лесах и горах...»

Ким Наумович с благодарностью вспоминает людей, сопровождавших его в этих поездках: Сена Аревшатяна, Бабкена Чукасяна...

«Они отнеслись ко мне по-доброму, влюбили меня в Армению, которую я стал воспринимать как совершенно необычное явление. А тогда мы знали об Армении, что она солнечная — это раз. И что на этом месте было когда-то самое древнее государство — Урарту. И в-третьих, что есть коньяк армянский. (Тогда мы все пили коньяк — «три звездочки». Он был дешевый и прекрасный.) Это все, что мы

знали... Мне казалось, что надо рассказать России, читающей России, что такое вот эта Армения. А понимание особенностей внутреннего строения уже пришло значительно позже, через много десятилетий. У меня вообще было такое восторженное, такое любовное отношение к Армении, что я не хотел замечать ничего плохого. Сейчас уже открытыми глазами смотрю на все это. Ищу причины каких-то недостатков, стараюсь понять, почему вы такие. У русских тоже можно все объяснить — к примеру, их лень и пьянство (мою лень и пьянство)...»

Ким Наумович, проигнорировав нашу реакцию на его шутку по поводу собственной лени и пьянства, многозначительно взглянул на откупоренную бутылку коньяка и стал объяснять. «Русские пили всегда. Это все не с меня началось», — улыбаясь, сказал он, видимо, не считая возможным даже в шутку критиковать пороки других, не приобщив самого себя к их числу. — Еще в «Повести временных лет» говорится, как русский князь решал, какую религию ему выбрать. Сначала пришел к нему мусульманин и предложил: примите мусульманство, у нас можно иметь несколько жен. Это, конечно, очень привлекло русского князя. Но потом мусульманин сказал: у нас нельзя пить. И тогда русский князь ответил отказом: «Веселие Руси есть в питье. Не можем без того быти...»

От русской истории Ким Бахши перешел вновь к армянской, которую, как говорит сам, начал изучать постепенно, с Мовсеса Хоренаци, Егише и далее.

«А еще прекрасная есть история, как представитель испанского короля путешествовал ко двору Тамерлана. И путь его шел мимо Арарата, у подножия которого он увидел огромное количество армянских замков, деревень. Еще раз он проходил по этому пути, когда умирал Тамерлан. И была жуткая зима. Он ехал через армянские гавары Ирана. Все было заснежено до крыш...»

От рассказа Кима Наумовича поблекли краски ереванской осени и перед глазами предстал Казвин — в руинах и в снегу. В том виде, в каком его в 1406-м увидел посол испанского короля Луи Гонсалес де Клавихо, а затем и сам Бахши, включивший это описание в свою книгу.

Из оцепенения вывел вопрос редактора «НВ» Рубена Сатяна, которого не на шутку интересовало: а что если Ким Бахши по редакционному заданию приехал бы не в Армению, а скажем, в Персию? «Означает ли это, что вы так же идеализировали бы персов? Дело в том, что ни в одной из ваших книг я не встретил нехорошего человека-армянина. Что-то нехорошее проглянуло в последней, кажется, в докторе, который устроил вас на ночлег в своем стационаре. Но в конце оказалось, что и он очень даже неплохой. Едет куда-то за вами, завтрак приносит... Получается, плохие армяне вам не встречались, или, может, их нет?»

Мы напряженно ждали, что ответит наш собеседник. Ну не может же он взять и сказать, что плохих армян не бывает...

Ким Наумович поступил мудро — начал издавать.

«У меня был определенный долг перед Россией. Я, как журналист, видел, что есть какой-то удивительный край, где такие сокровища духовные, где есть такие храмы, где... Боже мой, в этих манускриптах хранятся такие запасы мудрости общечеловеческого значения... И я был уверен, как уверен до сих пор, что я должен рассказать об этом моему народу, потому что я видел некие уроки у армян.

...Мы ездили в свое время к одному председателю колхоза в Ноемберяне. И однажды перед тем, как сесть за стол, он сказал своему внуку: «Тигран, ну-ка почитай нам». Мальчик лет шести-семи вышел с армянской книгой и начал нам вслух читать ее. Понимаете? В России это невероятно. Вот это отношение к книге!.. А потом я узнал, что люди жертвовали жизнью ради спасения книги. И вот этот мальчик сейчас при мне нам ее читает... Я хотел, чтоб об этом узнал мой народ.

И еще: знание истории. Из встреченных мной людей — не академиков, не ученых — в деревнях мы были — у всех есть интерес к истории своего народа. С одной стороны, это может быть интерес фантастический, сказочный, с другой — есть у них знания, и действительные. И вот они мне, представителю совершенно другого народа, за вином, за шашлыком пытались рассказать эту историю. И делали это с гордостью. То есть речь о чем? Я понял, что я, как журналист, должен рассказать о том, что есть за этими самыми хребтами народ — образованный, культурный, любящий свою историю, любящий книгу... Это все то, что нам надо было обязательно сказать, потому что мы историю учили только в школе и забывали о ней, как только выходили за пределы класса. И поэтому, когда я издал первую книгу, я не задавался вопросом: прочтут ли ее в Армении? У меня главная задача была, чтобы ее в России прочли, чтоб Россия как-то поняла, приняла это все. Во второй книге «Орел и меч» я доказывал, что существование этого странного народа через века объясняется не тем, что у него была сильная армия или мощное государство или что он потрясал, так сказать, судьбами Вселенной... Вот как раз те, кто потрясал, ушли, и от них даже следов не осталось. А вот этот народ почему-то сохранился, хотя, если посмотреть на историю, географическое положение, не должен был... Я убедился в том, и это мое убеждение и сейчас живо, что судьба поставила над армянами жестокий эксперимент. Она лишила их всего и оставила им только книгу. Храмы разрушались, государственность... Ну вы сами знаете об этом, что я буду вам рассказывать? Книга спасла народ. Культура спасает народ. Я потом уже в третьей своей книге прямо говорю, что на самом деле культура — это не то, что вот, значит, есть министерство культуры. Функция культуры совсем другая — она постоянно спасает народ. Спасает не тем, что меч останавливает. Спасает народ, потому что спасает одного человека. Она работает с чело-

веком единственным, с его душой работает, дает ему религию, представление о христианстве, если это только христианская страна, она дает ему представление о милосердии, лечит его своей красотой, учит своими примерами историческими... Культура — это спаситель человечества.

Что до проблем, то я не хочу их знать. Я их и не знаю, и считаю, что со всеми проблемами Армении пускай армяне сами и разберутся. А я должен выполнять свой долг, как я его вижу. И в этом долге плохие армяне у меня не видны. Поэтому, когда мне говорят: Сос — такой, Ларик — другой, Гегамян — третий, Сильва... Я этого знать ничего не хочу. Для меня есть Гегамян, для меня есть Сильва Капутикян, для меня есть Ларик, для меня есть Рубик, есть мои друзья. У меня есть Гюрзаян, которого я считаю великим ученым. Есть Грант Маранджян — замечательный математик. Мой блокнот буквально ломится. Недавнее моеобретение — Карлос Петросян, директор завода, о котором я вам уже говорил... Ну и слава тебе, Господи, что такие люди есть. И таких людей много.

...В прошлый свой приезд был в одном селе под Степанаваном, у своих друзей. В июне все там цвело — горы были покрыты ромашками и маками... Господи, да эти люди — это я не знаю что... Я когда вошел в усадьбу, почувствовал, пахнет, как в моей деревне. (У меня очень хорошее обоняние, запахи, вообще, имеют огромное значение в моей жизни.) Я вошел в этот дом, как вошел бы к Анне Васильевне, моему большому деревенскому другу. И я понял, что пришел домой... Я там прожил три счастливых дня. Сидели, чего-то говорили... И горько мне было видеть их, в общем-то, неболагодарные. А они как раз говорили мне, что их семья — одна из лучших в селе. Кто-то у них не то директор школы, не то завуч. В это время как раз у них была пора экзаменов, а экзамен по русскому сдавали по текстам из моей книги. Причем это же они не специально для меня делают. Они же не знали, что я к ним приеду, правда?»

Ким Наумович еще долго говорил о своих друзьях, сокрушался, что те еле сводят концы с концами. «У них гектар пашни, полгектара картошки, другая половина под пшеницей. Они сами сеют, убирают, молотят... С них берут деньги за воду. Ну разве можно так? С крестьянина, который кормит страну, нельзя брать деньги за воду. Пусть это государству будет даже невыгодно. Понимаете, есть вещи, которые можно и невыгодно делать».

Киму Наумовичу легко так говорить — он давно уже привык делать многие «вещи», не ожидая какой-либо материальной выгоды. 20 серий «Матенадарана» были отсняты, можно сказать, на чистом энтузиазме его авторов и съемочной группы. Просто поражаешься, узнав из книги, что съемочная группа, работавшая над очередными сериями «Матенадарана», выживала за счет скромной, подчас случайной помощи, оказываемой иранскими армянами.

«...Я миновал дом, где опять кричали две жены перса, прошел мимо лавочки

на углу, где местные армяне мне покупали зубную пасту, а Сосу и Овику — сигареты «Marlboro» (у нас, как обычно, плохо с наличностью)...» И далее в той же книге: «В нашем путешествии по Ирану было немало забавного. Особенно это относилось к местам ночевки. Мы проводили ночи на раскладушках в армянском культурном центре, на ватных матрасах в школьном классе у доски с тряпкой и мелом. Со стен наших временных пристанищ на нас благосклонно глядели Месроп Маштоц и другие великие деятели Армении...»

О ночи, проведенной в стационаре, на высоких больничных койках, мы уже упоминали. Случалось ночевать им и в гостиницах. В Тавризе, например, их «поместили в гостиницу, напоминавшей дом колхозника, всех в одной комнате, в углу сложили аппаратуру. Погасло электричество, затархтел движок автономной станции, под потолком неуверенно вспыхнула лампочка Ильича».

Ким Бакши пишет об этом, поскольку в деталях описывает путешествие по Ирану. В разговоре же на эту тему особенно не распространяется — ему, очевидно, неловко. Он прекрасно понимает, что мы чувствуем, и, как бы утешая, списывает все на годы. Мол, это было холодное блокадное время для Армении. От его щадящего к нам отношения щемит еще больше. Выдержав паузу, спрашиваем: «Вы никогда не думали, что армянское правительство как-то должно оценить ваш труд, все то, что вы делаете для Армении и армян?» Ким Наумович шокирован такой постановкой вопроса.

«Вы знаете, я даже в добрые советские времена никогда не получал денег от Армении. Потому что нельзя от любимой женщины требовать, чтобы она тебе еще и платила. Понимаете, это не по-мужски. И такое же точно у меня было отношение, когда мы делали «Матенадаран» (там были смешные деньги). Я никогда не рассчитывал и не рассчитываю до сих пор, что кто-то что-то мне должен дать в Армении. Вот меня в прошлом году наградили медалью Мовсеса Хоренаци, но там по ошибке написали, что мне дают эту медаль за мою деятельность переводчика. Дело в том, что в это время был праздник переводчиков. А я никогда в жизни не перевел даже одной строчки ни с русского на армянский, ни с армянского на русский... Никакое правительство не обязано мне ничем вообще. Я не жду ничего. А если говорить откровенно, в тяжелые советские времена, когда мы все испытывали огромное давление этой идеологической машины, когда от нас требовали известно вам чего, и это каждый день мы должны были делать как журналисты, Армения меня спасла. Потому что, когда я писал об Армении, я не писал о советской власти, я не писал о мудрой политике и слово «КПСС» ни разу не употребил и даже ни разу не употребил словосочетание «Советская Армения». Я ухитрился этого не делать. И я считаю, что Армения меня спасла как личность. Она спасла мою совесть. Когда я писал

об Армении, моя совесть была чиста. Что может быть еще выше? Поэтому когда говорят, вы то-то там это сделали для Армении... А что для меня Армения сделала? Спросите?...»

Ну как возразить Киму Бакши, сказать, ну разве это дело, когда он и добратсья-то до своей любимой Армении толком не может. Да он и сам не скрывает: «Кто-то меня привозит на каких-то самолетах бесплатно». Значит, каждый раз приходится дожидаться okazji, чтобы приехать поработать и пообщаться с друзьями.

«Так получилось, что у меня в Москве не осталось никого. Коля Леонов, с которым я приезжал в Армению, умер. Второй мой друг уехал в Америку, очень крупный ученый мирового масштаба... Я когда еду в деревню свою, думаю: вот бы Сос посмотрел, вот бы Овик увидел... У меня здесь друзья живут...»

«Здесь» для Кима Бакши значит очень много. В его сердце Россия и Армения прекрасно уживаются. В его последней книге в самые, казалось, неподходящие моменты его мысли перемещались в Россию, точнее, в родную, близкую его душе деревню Бояково под Тарусой, где «дождь хлестал в окно, то и дело слышались мокрые шлепки о стекло, как будто глухая осень наносила пощечины моему жилищу... И в мире что-то ржаво скрипело...» Скрип этот, благодаря Киму Бакши, становится до боли узнаваемым. Так могут скрипеть только колеса истории. Истории, которую Ким Наумович столь бережно и вместе с тем изящно преподносит нам и миру на протяжении десятков лет. В его интерпретации свежают краски манускриптов, оживает, становится ближе любое событие, обретают смысл детали. Ведь он не просто изучает нашу историю, он в нее... «ныряет». Вот страница 265-я, второй абзац:

«Чем глубже ныряешь в историю, тем

более рассеивается мрак. Начинаешь видеть, как люди жили-выживали, как продолжали любить, рожать, хоронить. Как жили монастыри, украшались рукописи, восстанавливались и строились церкви... Чем глубже ныряешь, тем история становится все подробнее, все ближе к ушедшей жизни».

По книгам Кима Бакши можно учить не только историю. Он помогает нам, как бы банально это ни звучало, лучше понимать самих себя и жизнь. Прививает нам умение отделять материальное от духовного, отдавая приоритет последнему. Вот уж действительно звучит банально. Но что поделать, если книга его чуть ли не «духовный трактат», в который, что самое удивительное, веришь безоглядно. Попробуй пройти мимо, не задев никаких чувств, когда читаешь: «Особое дело — именно так, с верой рассматривать миниатюры в Евангелии. Это медленное духовное размышление. Вы-то знаете историю праздников и страстей Христовых, а тут художник предлагает вам свои образы. И то, что есть у вас в душе, и что было у него, сливается в едином порыве любви и веры». Или: «Вообще, армянские рукописи, принадлежащие одному художнику, но разбросанные по библиотекам мира, я бы сравнил с сыновьями одного отца, вынужденными жить далеко от своей родины. Это гарибы, скитальцы, жертвы рассеяния...»

Мыслей, изложенных Бакши, хватило бы на добрый десяток книг. Но он щедро одаривает нас, концентрируя их в одной книге. И эта концентрация прозрачных мыслей и чувств призвана сыграть очищающий эффект... Когда-то Ким Наумович писал об эффекте Байрона, «о внезапно вспыхнувшей у неармян и всю жизнь длящейся любви к Армении», цитировал строки поэта: «Я изучил наречия другие, к чужим входил не чужестранцем я...» Ду-

мается, впору писать об эффекте самого Кима Бакши, найдя для его определения абсолютно точные формулировки. Эффекте, о котором сам Ким Наумович, скорее всего, и не задумывается. Он просто, без излишнего философствования («не хочу разводить глубокую философию») делает свое дело. Вот и сейчас, увидев уходящее солнце, заторопился. Времени в Ереване у него, как всегда, в обрез, а надо успеть и с рукописями поработать, и с друзьями повидаться. О нас, о концовке нашей беседы Ким Наумович загодя позаботился, предусмотрительно поместив в книгу текст, наполненный «осенним» настроением.

«...И закружилась голова от моих постоянных восхождений в Матенадаран и непрестанных спусков по этой лестнице: вверх, - на небо, вниз, - на грешную землю...»

«...Это моя судьба, — думал я, глядя на плоский замкнутый фасад, на кованые металлические двери. — Мог ли бы я подумать?.. Тогда — сорок лет назад?.. И в какое из восхождений все так бесспорно решилось? И обозначилось судьбою».

«...Да счастье будет положить перед собой пусть даже один древний манускрипт: перевернуть начальные листы, вдохнуть знакомый запах пергамента и с нетерпеливым ожиданием увидеть изнанку миниатюры — обрадоваться даже изнанке, уже обещающей на другой стороне блеск золота, гармонию цвета... И вопреки этой красоте и радости, например, увидеть туманное лицо Христа, его скорбно сдвинутые брови, потемневшие глаза... Просто увидеть все это — такое счастье! И погрузиться в размышление. И не замечать, как с легким дрожанием текут минуты...»

Наира МАНУЧАРОВА.

У АРМЯН В МОСКВЕ ПОЯВИТСЯ СВОЯ ГОСТИНИЦА

Останавливаться на постоя в отеле, возведенном в центре Москвы родным посольством, смогут вскоре приезжающие в первопрестольную армяне. Планируется, что в буквальном смысле «армянская» гостиница в ближайшие годы будет построена на Андроньевской площади.

Как сообщили в мэрии Москвы, сначала дипломаты из Армении намеревались построить отель в другом живописном месте исторического центра белокаменной - на Чистопрудном бульваре. И даже оплатили отселение жителей одного из расположенных здесь аварийных домов. Но впоследствии у столбчатых градоначальников на этот земельный участок появились другие планы.

Теперь посольству Армении предложено возвести отель на месте нынешнего жилого дома №6 на Андроньевской площади. Жители этого ветхого и признанного аварийным здания будут переселены в самые короткие сроки. Правда, с проектом будущей гостиницы дипломаты некогда братской республики пока не определились. Известно лишь, что возводимый на Андроньевской площади отель будет «камерным» - в центре мегаполиса существует ограничение по высотности вновь сооружаемых строений.

• «Анкару никогда не примут в Европейский Союз. Этому будет противиться Франция», - заявил в интервью газете «Известия» легендарный французский композитор Мишель Легран. В интервью он, в частности, отметил: «Французы не забыли чудовищного геноцида и никогда не простят того, что Турция аннексировала часть Армении. Такая страна не имеет права войти в состав единой Европы. И если наше правительство и президент Ширак попытаются навязать французам прием Турции, это приведет к революции». Он также подчеркнул, что отец его матери был армянином, которому пришлось бежать из своей страны в 1915 году во время геноцида.

• Президент Армении Роберт Кочарян 27 мая принял великого французского шансонье Шарля Азнавура. Как сообщает ИА РЕГНУМ, президент вручил Шарлю Азнавуру высшую награду республики - орден Отечества.

• В Книге рекордов Гиннеса может появиться новое достижение по организации живой танцующей цепи в 163 км. По периметру подножия горы Арагац тысячи армян со всего света в знак сплочения нации 15 минут танцевали в «Хороводе единения», организованном благотворительной земляческой организацией «Ниг Апаран» Армении. Беспрецедентная акция регистрировалась представителями Книги рекордов Гиннеса и американской телекомпанией CNN. Танец у горы Арагац был приурочен к 90-летию геноцида армян в Османской империи, к 1600-летию создания армянской письменности и Баш-Апаранской победе над турецкими войсками в 1918 году.

Буханка «стратегического назначения»

В 1920-е годы выдающийся биолог и генетик Николай Вавилов, побывав в Армении, обнаружил в Сисианском районе республики произрастания дикой пшеницы, что дало ученому основание сделать вывод: армяне с незапамятных времен знакомы с зерном и хлебом. Тем не менее, он отмечал, что Армения всегда нуждалась в зерне - исходя из горно-климатических условий региона. Все-таки не случайно именно в Армении появился лаваш - оригинальный и многофункциональный хлеб без мякиша и горбушки, пригодный к употреблению в течение нескольких месяцев.

Также не случайно именно в Сисиане в недавнем прошлом существовал единственный в Советском Союзе музей хлеба. И если бы этот музей действовал и в наши дни, то в его экспозиции наверняка появились бы сведения о том, в какой стране сколько съедают хлеба из расчета на душу населения. Недавно подобную информацию распространил один из телеканалов. Выясняется, что рекордсменом является Турция: за год здесь в среднем потребляется более 230 кг хлеба на человека. То есть около 630 г в день. Солидно. А вот в России и Франции этот показатель значительно ниже - 120 кг. Вообще, в Европе ежедневно потребляют не более 300 г хлеба. Для нас это, пожалуй, мизерный показатель. Ибо хлеба мы сейчас едим очень много. В последние годы он для малоимущих слоев населения вооб-

ще превратился в один из основных продуктов питания. В начале 1990-х, когда было введено нормированное распределение продовольствия по талонам, буханка хлеба чуть ли не стала стратегическим фактором. В магазинах ее под пристальным вниманием очереди делили на несколько пайков. Появились отчаянные хлебные спекулянты, в короткий срок ставшие людьми не менее влиятельными, чем электрики или сантехники...

К счастью, те времена прошли. И сегодня Армения не испытывает недостатка в хлебобулочных изделиях. Скорее, наоборот. К нескольким крупным хлебозаводам, которые продолжают функционировать и сейчас, добавились сотни малых пекарен. В ход идет любая мука: и местная, и российская, и индийская, и даже канадская. Тем не менее, несмотря на эти благоприятные обстоятельства, отечественный калач недешев. Более того - постоянно возникает опасения, что он подорожает еще. И дело здесь не столько в денежном выражении его стоимости - как правило, цена возрастает не более чем на 10-20 драмов, - сколько в манипуляциях с весом. То есть реальное подорожание оказывается намного более существенным.

Думается, мало кто сможет назвать точную цену 1 кг матнакаша или раздана. Обойдите булочные и гастрономы - нигде на прилавках нет хлеба весом в 1000 граммов. Чтобы набрать искомое количество, нужно купить почти 5 матнакашев, три с половиной 130-драмовых раздана или два покрупнее, по 200 драмов. В итоге получается 940 граммов. И выходит, что один килограмм хлеба отечественному потребителю обходится почти в 1 доллар. А ведь многие вынуждены ежедневно платить такие деньги за один только хлеб. Между прочим, в Москве, которая ныне слывет одним из самых дорогих городов мира, 1 кг хлеба стоит 8-12 рублей (около 30-40 центов)...

Владелец одного из столичных хлебозаводов, пожелавший остаться анонимным, как-то откровенно признался: невы-

годно ему выпекать килограммовые буханки, потому что население, мол, привыкло к маленьким. Затем последовали ссылки на подорожание муки и дрожжей, на высокие налоги и т. д. Предприниматель посетовал также на то, что лицензию на выпечку хлеба дают всем без ограничений, а это сдерживает развитие производства. Подтекст, по-видимому, таков: оставили бы лучше монополию за бывшими госпредприятиями после их приватизации, не допустили бы конкурентов, и ситуация на «хлебном фронте» была бы куда стабильнее. А на деле, думается, снова процветали бы пересортица и низкое качество, опять появились бы очереди за хлебом. Я позволил себе заметить, что как раз качество выпечки обеспечивает рентабельность производства, так как из одной тонны муки дополнительно получается еще до 200 кг припека. Собеседник явно не ожидал подобной осведомленности. А потом добавил, что в Древней Греции пекарей освобождали от всех податей, но за халтуру карали сурово, могли и казнить...

Увы, у нас за откровенный «хлебный навар» ни с кого не спрашивают, никого на галеры не сошлют.

Хлеб - удивительный продукт. Он никогда не приедается и нужен каждый день. Недаром народная мудрость гласит: «Хлеб на столе, и стол - престол, а хлеба ни куска, и стол - доска».

Борис КЮФАРЯН.

P.S. В 1911 году дед автора, Григор Кюфарян, владевший пекарней в Ставрополе, был награжден серебряной медалью по итогам конкурса хлебопек, который проходил в Париже. За что удостоился личной благодарности главы кабинета министров Российской империи Петра Столыпина. В том же году Столыпин, великий реформатор российской экономики, был убит террористами. А та серебряная медаль осталась единственной за всю историю Российской империи, РСФСР и Российской Федерации.

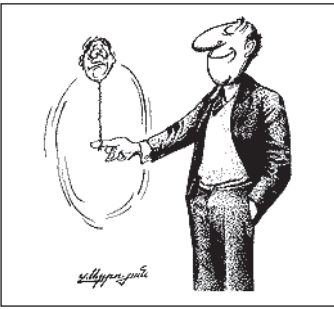
Католикос Гарегин Второй провозгласил новую эру отношений между евреями и армянами

13 мая представительная делегация из Армении прибыла в Израиль. В Иерусалиме по этому поводу состоялся торжественный прием. В состав делегации входили Католикос Всех Армян Гарегин Второй, секретарь Совета безопасности при Президенте, министр обороны Армении Серж Саркисян, президент Всемирного конгресса армян и глава Союза армян России Ара Абрамян, председатель Центрального банка страны Тигран Саркисян, президент Академии наук Фадей Сар-

кисян и другие высокопоставленные лица. Всего в делегацию вошли более 80 человек.

С израильской стороны в приеме участвовали главный раввин Израиля Йона Метцгер, президент Всемирного совета христиан и евреев раввин Давид Розен, депутаты Кнессета, представители различных общественных организаций и другие. Как заявил, обращаясь к участникам приема, Католикос Всех Армян, этот визит станет началом нового широкого диа-

лога между двумя религиями и народами. При этом он провозгласил начало новой эры в отношениях между евреями и армянами. В свою очередь глава САР Ара Абрамян отметил близость национально-культурных традиций армянского и еврейского народов. При этом он заявил, что обратил вовремя цивилизованное сообщество внимание на геноцид армянского народа, еврейского холокоста в период Второй мировой войны, возможно, удалось бы избежать.

Невероятная история произошла со мной недавно. Сдавал я в одну государственную инстанцию заявление и полагающиеся к нему другие бумаженции. Клерк, который их принимал, внимательно осмотрел все документы, почесал лоб, покачал головой, причмокнул губами и говорит мне: «Тут не хватает еще одной справки». - «Какой? - спрашиваю. - Я все представил согласно перечню!». - «Этот перечень для обычного человека, - отвечает клерк, - но у меня сильное подозрение, что вы замаскированный под человека верблюд. Так что принесите еще справку, что вы не верблюд - я сразу же, уже без очереди, приму ваши дела и пушу их в производство!». - «А вот паспорт, - говорю, - там же все написано. Что еще надо?». - «А нынче каждая собака за баксы может любой паспорт купить. Вот посмотрите: в Америке собаки миллионеров имеют и паспорт, и прописку, и многокомнатные шикарные особняки - такие, что людям и не снились! А в Эмиратах шейхи-миллиардеры то же самое делают для любимых верблюдов...». - «Откуда же такую справку принести?». - спрашиваю. «От кого хотите: от ЖЭКа, от пенсионного ведомства, наконец, от вашего тахапетарана - лишь бы была справка с круглой печатью».

Нечего делать, пошел я сперва в ЖЭК. А там и слышать не хотят ни о какой справке. «Платите, - говорит начальник ЖЭКа, - квартплату за последние 5 лет и налог за недвижимость плюс штрафные суммы, которые мы тайком на вас наложили, тогда и справку получите...». Просмотрел я суммы - сумасшедшие цифры. Имей я хоть половину этих денег, мне и справка не была бы нужна. «А что так много?». - спрашиваю. «А потому, - отвечает начальник вполне серьезно, - что раньше плата взималась за квадратные метры жилых комнат, а сейчас - за квадратные метры всей квартиры, да еще и по повышенному тарифу!». - «А что изменилось? - спрашиваю. - Почему раньше

считалось правильно за «жилые» только, а сейчас правильно за все и по повышенному?» - «Так решила городская мэрия, а там сидят такие умные люди, что даже сомневаться стыдно в их чрезвычайной мудрости!» И сует мне это мудрое постановление на бумаге, которая, как известно, все терпит. «Ну, - думаю, - эту карусель уже невозможно остановить! Завтра начнут брать плату еще и за квадратные метры всех стен, а послезавтра - плюс еще за квадратные метры потолков. За квадратные метры окон сразу будут требовать по двойному тарифу - ведь именно через них проникает свет в квартиру, а за квадратные метры дверей - по тройному тарифу, так как дверь - самая ответственная часть квартиры, ведь без нее ни одна квартира существовать не может...»

А в перспективе маячат уже поборы за квадратные метры двора, «даланов», подъездов, лестничных пролетов, за квадратные метры стен зданий, их крыш и т. д. и т. п. «Что же, - спрашиваю, - эти редчайшие мудрецы мэрии не учли, что тем самым они более чем в два раза повысили расходы именно беднейшего населения города, так как больше всего пострадали хозяева однокомнатных квартир, в которых и повернуться часто негде, не то что шиковать?». Но на эту реплику начальник ЖЭКа не отреагировал. И остался в вопросе справки непреклонным.

Пришлось мне пойти в пенсионное ведомство, может быть, думаю, они дадут эту проклятую справку - ведь я у них давно числюсь пенсионером, это факт. Чиновник этого ведомства встретил меня довольно приветливо, предложил даже сесть. Однако услышав о моей просьбе, он повел себя странно. Долго рылся в каких-то бумагах, папках, шкафах, все время тяжко вздыхая. Не найдя там никаких компрометирующих меня документов, он решил быть со мной откровенным. «Скажите, - спросил он, - откуда это вы получаете доллары или евро?». - «Ниоткуда», - отвечаю. «А на что живете?». - «На пенсию, на что еще, - отвечаю. - Уже шесть лет, как не работаю, но с прежней работы за четыре года отработки зарплату еще и не получал, то есть за годы еще прошлого века. Не дают - и все». Чиновник удивлен-

но помолчал, затем говорит: «Тогда скажите, чем вы отличаетесь от верблюда - он тоже месяцами может не есть и неделями не пить!». И добавил, явно желая мне чем-то помочь: «Может, вам пенсию выдавать саксаулом? Или, на худой конец, охапками перекасти-поле?». И когда я отказался от таких заморских кормов, то и он отказался дать требуемую справку.

Пошел я в тахапетаран. А там своя современная система выдачи справок. Для полной объективности. Данные посетителя запускают в компьютер, и сам компьютер на выходе дает соответствующую справку. Измерили параметры моей фигуры, походки, привычек, запросов, образа жизни и т. д. Заложили в компьютер. Девушка села перед монитором и стала заполнять справку по показаниям на экране. Наконец вытаскивает бумажку и подает мне. Беру и читаю: «Фигура согбенная, с горбом, длинные ноги едва передвигает, словно они зарылись в песок, живот сильно подтянут, спина тронута остеохондрозом, левая нога - с воспалением седалищного нерва; транспортом обычно не пользуется, однако на себе может таскать тяжелые поклажи; питается с большими паузами пищей с добавлением гормональных препаратов, воду пьет два раза в сутки, в иные дни совсем не пьет; в качестве лечебных средств использует просроченные лекарства; жилище зимой не отапливает; постоянно в нервном напряжении, поскольку его то и дело погоняют новыми растущими наложениями и поборами. Однако все еще наивно веру блюдет в то, что покажется свет в конце тоннеля. Заключение: поскольку веру блюдет, то субъект, скорее всего, верблюд. Возит на горбу «новых» армян. Далее - подпись и круглая печать тахапетарана... И вот, получив такую справку, я не смог сдать свое заявление в суд о взыскании моей невыплаченной зарплаты за четыре года работы в прошлом веке. И действительно, какая зарплата верблюду? Его только грузят и грузят. И пенсию дают с усушкой и утруской - в виде саксаула или перекасти-поля. А что дают, то тут же отбирают в виде налогов, поборов и платежей.

Роберт ОГАНЯН.

Премии конкурса скрипачей

В Ереване завершился Второй международный конкурс исполнителей имени Арама Хачатуряна, в котором приняли участие 18 скрипачей из Франции, России, Китая, США, Грузии, Туркменистана и Армении. Он прошел в три тура: на второй тур прошли 12 участников, на завершающий - 7.

Жюри конкурса под председательством композитора Карена Хачатуряна подвело итоги: I премию поделили Мартин ЯВРЯН (Армения) и Сатеник КУРДОЯН (Франция); II - Геворг КАРАБЕКЯН (Франция) и Сюзи ЕРИЦЯН (Армения); III - Айя МУРАКИ (японка из США) и Марианна АСРИЕВА (Грузия). Специального приза и диплома удостоена Астхик ВАРДАНЯН.

Шарль Азнавур - почетный гражданин Ахалцихе

Великому шансонье Шарлю Азнавuru присвоено звание почетного гражданина Ахалцихе - города на юге Грузии, где родился и жил его отец и где похоронены его дед и бабушка. 29 мая певец в течение трех часов находился в этом городе.

Певец также побывал в местной армянской школе. В его честь прошел концерт самодетельных коллективов. Знаменитый певец и композитор заявил, что «очень тронут теплым приемом в Грузии и очень рад тому, что удалось побывать в Ахалцихе». Семья Азнавуров около 100 лет назад уехала из Грузии в Грецию, оттуда - во Францию, где 81 год назад и родился Шарль.

Подлинное развитие может обеспечить лишь свободный труд

7 июня исполнилось 10 лет со дня основания Российской партии самоуправления трудящихся

Московская политическая элита и широкие круги общественности торжественно отпраздновали 10-летие со дня основания Российской партии самоуправления трудящихся (РПСТ). В 1995 году ее создал всемирно известный врач-офтальмолог, академик Святослав Николаевич Федоров. В преддверии юбилея мне довелось встретиться и побеседовать со вдовой Федорова Ирэн Ефимовной. В разговоре выяснилась любопытная подробность: Святослав Николаевич всегда с большой теплотой и любовью отзывался об армянах и Армении, которую знал не понаслышке. В годы войны десятилетним мальчиком он вместе с семьей был эвакуирован в Цахкадзор. Поэтому Федоров очень остро переживал все трудности, которые выпали на долю любимой им Армении и Карабаха в последние годы, живо интересовался всеми новостями, связанными с военно-политическими коллизиями в регионе.

Конечно, причиной такого пристального интереса были не только личные симпатии академика. Великий гражданин и патриот, он не мог равнодушно относиться к ситуации, в которой оказались Россия и бывшие советские республики в середине 90-х годов. Распад Союза, жестокие социально-экономические эксперименты «младореформаторов», падение жизненного уровня, вспыхнувшие по периметру недавно еще великой державы военные конфликты поставили десятки миллионов людей буквально на грань выживания. При этом ни «новые правые», ни «традиционные левые» не были в состоянии предложить внятных, действенных рецептов преодоления кризиса.

Именно поэтому Святослав Федоров решил пойти в большую политику. Это не было данью моде того времени, конъюнктуре момента, стремлением к славе. Да и то сказать — вряд ли кто в России был прославлен больше, чем Федоров, возвративший зрение десяткам тысяч людей, которые буквально молились на него.

Причина заключалась в ином. Новая партия, по мысли академика, должна была стать тем политическим инструментом, с помощью которого трудящиеся могли бы эффективно отстаивать свои законные интересы в непривычных условиях сложного и неоднозначного процесса реформирования всех сторон нашей жизни. Федоров был убежден, что добиться этого можно путем внедрения принципов самоуправления в важнейшие сферы жизнедеятельности общества, устранения наемного труда, развития института народных предприятий. Результатом должно стать становление социально справедливых отношений, основанных на принципах производственной демократии и самоуправления.

«Согласно идеологии РПСТ, собственность предприятий должна принадлежать их работникам, которые, таким образом, превратятся одновременно и в производителей, и в совладельцев средств производства, — говорит член Совета Федерации Федерального собрания Российской Федерации, председатель Российской партии самоуправления трудящихся, известный российский политик и общественный деятель Левон Чахмахчян. — Мы убеждены, что только свободный труд, результатами которого владеет и распоряжается сам работник, способен обеспечить подлинное развитие и человеку, и государству в целом». Народные предприятия — это и современные формы организации производства, и участие в управлении, и возможность воздействия на власть, и эффективные способы социальной защиты работников. Более того, самоуправление как система жизнеустройства общества в целом является традиционной для России формой народовластия. Но при этом сегодня и в США, и в Европе, и в Китае также есть много позитивных примеров весьма успешного производственного самоуправления. Это означает, что идеи Федорова органично вписываются в современную структуру цивилизованных рыночных отношений.

Не случайно поэтому, что РПСТ нередко называют еще «партией здравого смысла и национального оптимизма». И действительно: последователи и единомышленники Святослава Николаевича не

приемлют политического экстремизма, конъюнктуры, деструктивных разрушительных подходов. Они справедливо убеждены, что процветание возможно лишь в условиях стабильности, законности и прочного демократического порядка.

Партия имеет внятную концепцию развития и предлагает конкретные пути оздоровления социально-экономической жизни. Это привлекает к ней людей. За прошедшие годы РПСТ стала заметным участником общественно-политических процессов. «Партия Федорова» сумела сплотить вокруг себя десятки тысяч единомышленников, провести своих представителей в органы региональной и местной власти, создать отделения в более чем 60 республиках, краях и областях России. В 1995 году, во время выборов в Государственную думу, РПСТ не хватило всего лишь 0,5 процента голосов для того, чтобы сформировать в парламенте свою фракцию. А еще через год Святослав Федоров принял решение баллотироваться на пост президента Российской Федерации. Опасаясь популярности академика, «вся королевская рать» тогдашнего Кремля всячески пыталась помешать опасному конкуренту, причем в ход пошли приемы и методы, которые при всем желании не назовешь честными. Зато соотечественники поверили в его программу, и Федоров получил миллионы голосов в свою поддержку.

И в те годы, и сегодня социальной базой РПСТ был и есть самостоятельный производитель, человек реального труда — от представителей бизнеса федерального масштаба до хозяев небольшого дела и рядовых тружеников. Немало среди партийцев также видных деятелей науки, культуры и искусства. Достаточно назвать имена многократного чемпиона мира по шахматам Анатолия Карпова, президента Российской академии медицинских наук академика Валентина Покровского, Героя России Магомеда Толбоева, писателя и публициста Генриха Боровика... В том, что РПСТ, в отличие от многих других партий, занимает достойное место в многоцветной политической палитре современной России, велика заслуга ее лидера, сенатора Левона Чахмахчяна. Именно ему, ближайшему соратнику и сподвижнику Святослава Николаевича, руководителю президентской кампании Федорова в 1996 году, после трагической гибели академика пять лет назад партийцы поручили возглавить партию. И в своем выборе не ошиблись. Во многом благодаря его неустанной, поистине подвижнической деятельности система взглядов и подходов РПСТ вызывает все больший общественный интерес, находит понимание и поддержку в высших эшелонах российской власти. Сегодня у партии много истинных друзей и за пределами страны, в частности в Армении, с политическим руководством которой Левона Чахмахчяна связывают теплые дружеские отношения. Заметим, что этому способствует и активная работа Левона Хореновича в качестве первого вице-президента Ассоциации российско-армянского делового сотрудничества, одним из главных создателей которой он является. «Наша главная задача — консолидировать силы общества вокруг значимых проектов развития страны — во имя удовлетворения жизненных интересов и нужд большинства, во имя превращения России в процветающее правовое государство, где достойно живут и трудятся свободные люди, уверенные в своем будущем и будущем своих детей. Убежден, что в этом случае изменения к лучшему непременно почувствуют и все жители стран СНГ. Ведь все мы прочно связаны общей историей, общими интересами и общим для всех стремлением сделать нашу жизнь лучше, свободнее, богаче. А теория и практика самоуправления — ключ к достижению этой стратегической цели», — говорит Левон Чахмахчян.

Что ж, как любил повторять Святослав Федоров, если трудиться «вместе со всеми ради блага каждого», то любая цель непременно будет достигнута.

Иван БОРИСОВ.

ԱՅՍՊԵՍ ԾՆՎԵՑ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մայիսի 28-ը հայոց պետականության ծննդյան օրն է: 1918-ի մայիսյան այս օրերին Սարդարապատում, Բաշ Ապարանում և Ղարաքիլիսայում ամբողջ հայությունը կենաց ու մահու կռիվ էր մղում թշնամու դեմ: Այդ ճակատամարտերում ձեռք բերված հաղթանակով դրվեց անկախ պետականության հիմքը, ծնունդ առավ Հայաստանի Առաջին Հանրապետությունը:

Ահա թե ինչ է պատմում Ավետիս Ահարոնյանը: Մայիս էր: 1918 թվականի մայիսը: Կռիվ էր Արարատյան աշխարհում: Վանի, Վասպուրականի գոյամարտն էր փոխադրվել Երևան. թշնամին նույնն էր, կռվողները՝ նույնը, նպատակը՝ նույնը: Հայոց աշխարհի ազատությունը:

Թշնամին Երևանի վրա էր խուժում Բաշ Ապարանի և Սարդարապատի վրայով: Որպես մեր հին հերոսական օրերի մի հզոր արձագանք հնչում է հրամանատարի՝ գորավար Սիլիկյանի կոչը հայ ժողովրդին.

«Հայեր, հասել է ժամը, երբ յուրաքանչյուր հայ, մոռանալով իր անձնականը, հանուն մեծ գործի, հայրենիքի փրկության և իր կնոջ, աղջիկների պատվի պաշտպանության, պիտի գործի դնի իր վերջին ճիգը՝ թշնամուն հարվածելու համար... Մեր նամարդ թշնամին ուզում է ստրկացնել մեզ, ուզում է ոչնչացնել մեր բազմաչարչար ազգը: Հայեր, ժամանակը չէ դանդաղության: Բոլոր մինչև 50 տարիք ունեցողները պարտավոր են զենքի տակ գալու իրենց զենքերով ու փամփուշտներով Հայրենիքի պաշտպանության համար...»:

Այս կոչը ապարդյուն չանցավ: Մեր բանակը վճռական ճակատամարտեր տվեց Բաշ Ապարանում, Սարդարապատում, Ղարաքիլիսայում: Այդ օրերին Հայոց աշխարհի երկու հսկաները՝ Մասիս և Արագած, մեկը մռայլ ու ահարկու, մյուսը՝ պառավ կաթոզին մայր, նայում էին իրենց ոտքերի տակ հեղեղվող անցքերին: Դարերից ի վեր առաջին անգամն է իրենց զավակների այս մրրկաշունչ ընդվզումը թշնամիների դեմ: Հին քենը թանձրացել է ու խտացել որպես եռուն ձյուր, Արարատյան դաշտը թնդում է ահեղ

բախումներից: Արաքսը փրփրում նժույգի պես ծառս եղած իր ալիքներով կատաղորեն իր կուրծքն է կրծում ու հավար կանչում. Մասիսի այրերից սանձակոտոր հողմերն են դուրս պրծել ու սուրում են դաշտերի վրա՝ մտրակելով խավարը, ոռնում են, ճշում սրտապատառ: Արագածի կատարին մի ամպ է խտանում, և աստղերը երկնքում մեղմիվ շշնջում են իրար Հայոց աշխարհի հեքիաթն անծայր: Եվ վարում՝ կռիվ է անողորմ ու արյունահեղ, երկու բանակներն իրար են պլլված, որպես երկու վրիժաճարավ վիշապներ:

Հայ ցեղը այդ օրերին սրբազան Ավարայրը ոգեկոչեց և իր մեծ հայրերի ռազմական կորովով կյանքի և մահու մարտի ելավ՝ իր հայրենի ժառանգությունը վայրագ բարբարոսներից ազատելու համար:

Եվ Հայոց աշխարհի սիրուն, երկու հազարի չափ մեր ընտիրները իրենց մատաղ կյանքը գոհեցին: Եվ թշնամին, որ մի քանի անգամ ավելի կորուստներ ունեցավ, երկար ժամանակ պիտի հիշի այդ ճակատամարտը, ինչպես պարսիկներն Ավարայրը (451թ.) և արաբները՝ Վարդանակերտը (702թ.):

Արդարև, այդ երեք հերոսամարտերը մեր պատմության ավետուփ ծովից դուրս ցցված գրանիտե ժայռեր են, որոնց վրա երեք անգամ հայ հայրենիքի թշնամիների կատաղության ալիքները փշրվեցին:

Եվ եթե Ավարայրը հզորագույն սատարիչն եղավ Մամիկոնյան Մարզպանության մեր աշխարհում, և Վարդանակերտը Բագրատունյաց փառավոր տոհմի ուղին հարթեց դեպի հայկական գահը, Ղարաքիլիսա-Սարդարապատը մեր օրերում Հայաստանի Հանրապետության հիմքերը ձգեցին Միացյալ և Անկախ Հայաստանի համար:

Այսպես ծնունդ առավ Հայաստանի Հանրապետությունը, իր եռագույնի թրթռուն ծալքերի տակ եռացող Մեծ Խորհրդին՝ իր Վահագնին աչքերը սևեռում:

ԱՊԱՐԱՆՈՒՄ ԲԱՅՎԵՑ ՔԱՐ-ՏԱՌԵՐԻ ՊՈՒՐԱԿ

Հայ գրերի գյուտի 1600-ամյակի կապակցությամբ Ապարանի մայրուղու վրա մայիսի 21-ին բացվեց Քարտառերի պուրակ:

Հուշարձանի կառուցման գաղափարը, ըստ «Նիզ-Ապարան» հայրենակցական միության նախագահ, ՀՀ գլխավոր դատախազ Աղվան Հովսեփյանի, ծնվել է միաս-

նության շուրջպարի շրջանակում: Նրա խոսքերով, բոլոր սրբերի համար կառուցվել են հուշարձաններ, սակայն հայոց այբուբենը կարծես անտեսվել էր: Ուստի որոշում է կայացվել հայ գրերի հուշար-

ձան կանգնեցնել, ինչը նախադեպը չունեցող երեւոյթ է մոլորակի վրա:

Հուշարձանը կառուցվել է շատ սեղմ ժամկետում՝ մեկ ամսվա ընթացքում, և, ինչպես նշեց Աղվան Հովսեփյանը, ոչ մի լուծման չի ծախսվել՝ դա արվել է բարի կամքի դրսևորմամբ: Հուշարձանի տեղադրման համար հատկապես տվյալ վայրն է ընտրվել, քանի որ այն ծովի մակերևույթից բարձր է 1600 մետր:

Ա. Հովսեփյանի խոսքերով, հուշարձանը միասնության խորհրդանիշ է, տառերից յուրաքանչյուրը որևէ իմաստ չեն արտահայտում, եթե դրանք միասին չեն: Նա հայտնեց նաև, որ մինչև Արագած լեռը կառուցվելու են հուշարձաններ: Նախատեսվում է, որ լեռան լանջերին տեղադրվելու են հայոց տառերով գրված բոլոր կոթողային ստեղծագործությունների հուշարձանները:

ՆՈՅՆԱՆ ՏՊՊԱՆ

ՔԱՐԵ ԱՅԲՈՒԲԵՆ-ՀՈՒՇԱՐԶԱՆԸ ԳՐԱԳԱՐԱՆ ԿԴԱՌՆԱ

Աշտարակից Ապարան տանող մայրուղու մոտ տեղակայված մեր այբուբենի քարե ինքնատիպ պուրակը նոր մանրամասներով է լրացվելու: Այն վերածվելու է բաց երկնքի տակ քարե յուրօրինակ գրադարանի: Այստեղ կտեղադրվեն նաև մեր գրական մեծերի՝ Նարեկացու, Քուչակի քարե մատյանները: Նախապես սկսելու են շումերների հնագույն սեպագիր մատյաններից, նրանք, որոշ հետազոտողների վարկածով, Հայաստանից են ծագել:

Արդեն իսկ այբուբենի քարե տառերը մեր գրապաշտ ժողովուրդը ուխտատեղիի է վերածել: Այստեղ այցելածների առաջին

գործը տառերի առջև մոմեր վառելն է եղել: Տառերի հեղինակ, «Հայնախագիծ» ինստիտուտի ճարատարապետ, համոզմունքով ցեղապաշտ Ֆրեդ Աֆրիկյանը տառերի ստեղծման ժամանակ կիրառել է կորագիծ կամարների ճարտարապետական սկզբունքը, որ զանգվածեղ տառերը կպահպանի քամու, անձրևի տակ քայքայվելու վտանգից:

Նախնական պլաններով 15-20 մ տարածքի վրա եղևնիներ ու դեկորատիվ ծառեր կտնկվեն, իսկ այբուբեն հուշարձանի դիմաց որևէ ծառապատում չի լինի՝ հուշարձանի տեսանելիությունն առավելա-

գույնս ապահովելու և առավել սրտաբացություն հաղորդելու համար: Իսկ նմանօրինակ հուշարձանի նախադեպ, գոնե գրավոր հիշատակումների համաձայն, ոչ միայն մեր, այլև աշխարհի մշակութային պատմության մեջ չի արձանագրվել: Թերևս կարելի է միայն զուգահեռներ անցկացնել արաբեսկայի՝ տառերի միջոցով գեղարվեստական արժեքի ստեղծման հետ, որի հեղինակը եղել են արաբները: Նրանք ջնարակած արյունով տառեր են գրել, տառերից՝ բառեր և այս սկզբունքով նախշագարդել կառույցների պատերը:

Կ. Դ.

ՀԱՅԻ ՏԵՄԱԿԸ

Գնահատելու համար, չգիտես ինչու, սովորաբար առիթ է պետք: Իսկ Էդվարդ Խլղաթյանը իր անցած ճանապարհով մշտական գնահատանքի է արժանի:

Հայի մի տեսակ կա, **տակնի**, սերմացու տեսակը: Վիպերգուքյան մեջ Ջոջանց տան տղերքի, կյանքում՝ Սուշեղ սպարապետի ու Աղբյուր Սերոբի, Սողոմոն Աբովյանի ու Սամվել Հակոբյանի, գրականության մեջ՝ Ջորի Միրոյի, Նահապետի, Պավլեի ու Իշխանի տեսակն է դա, որ միմյանցից ձևով տարբեր են, էությանը՝ նման, և դժվար է գտնել, թե որտեղով է անցնում նախատիպի ու հերոսի սահմանագիծը: Էդ տեսակը՝ ազգի անաղարտ զենի ժառանգորդն է ու ժառանգողը, և դա է պատճառը, որ նայած ժամանակի հրամայականին, զենք կամ արոր, վրձին կամ գրիչ, բախ կամ բրիչ է վերցնում անմնացորդ նվիրվում է իր գործին:

Մշո Բուլանուղի Շեղաղուպ գյուղի գրագիր Հովհաննեսը, վտանգելով իր կյանքը, հարկահավաքներից գաղտնի, գիշերով, ետ էր վերադարձնում չքավորներից ծեծ ու ջարդով խլված ցորենը, և փայտե կնիքով չորս կողմից նորից կնքում էր շեղքը, որպեսզի թուրք ու քուրդ հարկահավաքներն առավոտյան արթնանալով գլխի չընկնեին:

Հովհաննեսի տղան՝ Ազատը, յաթաղանից մազապուրծ, մի կերպ բնավորվեց Լոռու Վարդանյու գյուղում: Ուսուցիչ էր, բայց գյուղում դպրոց չկար: Երեխաները Սեդրուտ գյուղի դպրոցում էին սովորում: Ազատը որոշեց դպրոց բացել գյուղում: Տեղացիներն օգնեցին,

այն ժամանակ, երբ եղածը՝ եղած է, անցածը՝ անցած: Կարճ ասած՝ գնա մեռի, արի՛ սիրեմ: Բայց այսր ինքը՝ Էդիկը, միշտ դեմ է հենց այդ բնույթին):

- Քանի մեր մայրերը կան, նրանց փառաբանել է պետք: Ուրիշ էլ ե՞րբ ենք խոնարհվելու նրանց առջև, համբուրելու նրանց ձեռքերը, եթե ոչ հիմա...

Որոշեց ու ամեն տարի Մայրերի տոն էր կազմակերպում Խնձորուտում: (Այն ժամանակ պետականորեն դեռ չէր նշվում Մայրերի օրը):

- Ես մեր սար ու ձորերը մինչև ե՞րբ պիտի թուրքանուն մնան... Հրավիրեց գյուղի ծերերին: Ջրուցեցին, վերհիշեցին, մոռացության փոշուց մաքրեցին, վերականգնեցին բացատի, աղբյուրի, արտավայրի ու բլրի նախաստեղծ անունները:

- Մենք մեր քաղաքի երախտավորներին պատվելը մոռացել ենք... Ու ստեղծեցին «Վանածորը սիրո քաղաք», «Դուդուկի արարիչը» հեռուստաժապավենները:

- Սա դեռ սկիզբն է, - խստացավ դուդուկի արարիչին՝ վաստակաշատ դուդուկահար Արտավազ Տեր-Հովհաննիսյանին...

Ստերմիկ շրջապատում գիտեն և այսօր էլ, ի լուր բոլորի ամեն

գավգործկոնը համաձայնվեց, պաշտպանեց առաջարկը: Դպրոցը հիմնեց ու վարժապետի չնչին աշխատավարձով գրիչ, մատիտ, տետր էր առնում, բաժանում իր սաներին...

Էդիկը՝ Ազատի տղան, բնատուր ավյուն-եռանդով, չցանկացավ Կիրովականի թաղամաս դարձած, բայց կենցաղով դեռ երկրագործ գյուղի «պատերի ներսում» մնալ, հաստատվեց հեռավոր Կալուգայում: Աշխատանքը եկամտաբեր էր, սեփական տուն էր կառուցել ու թվում էր, թե շեղաղուպի գաղթական Հովհաննեսի թողած ժողովուրդների եղբայրական ընտանիք - խորհրդային երկրում գտել է իր տեղը: Բայց 1988-ը ճակատագրի նոր էջ էր բացում կայսրության ու նրա ժողովուրդների կյանքում: Տերությունը փլուզվում էր, դարանակալ, դարավոր թշնամին՝ ազերի-թուրքը, մերկացրել էր ժամիքները...

Մշեցու արյունն ու հայի տեսակը արթնացան երակներում: Վաճառեց տունն ու զենք-զինամթերք ձեռք բերելով՝ շտապեց ծնրնդավայր: Համազուրկացի ընկերներով կազմավորած ջոկատը «Անի» կղզեցին և մեկնեցին Նոյեմբերյանի շրջան՝ սահմանները պաշտպանելու:

Հովհաննես - Ազատ հայի տեսակը բոլորվեց Էդիկով ու թվում էր, նրանցից ամեն մեկն արդեն արեց - ավարտեց իր գործը՝ հավատարիմ արյան կանչին: Բայց՝ չէ: Եթե սերմացու հատիկի բերքը սոսկ մեկ հատիկ է՝ հողի երկունքը զուր է եղել:

...Հոգնեցի: Գրածիս էպիկական ոճից հոգնեցի: Այսպես, սովորաբար, պատմում են ապրած-եղածի մասին՝ ի լուր նոր սերնդի, թե՛ իմացք սովորեք, այսպիսի շնորհաշատ նախնիներ եք ունեցել, իսկ դուք, ավարաներ, ի՞նչ եք անում, որ նմանվեք ձեր ապուպապերին: (Սա էլ երևի հայի բնույթ է՝ գնահատել ու փառաբանել

մայն պատասխանատվությամբ հայտարարում եմ. Էդիկը, վարդանվեցի Էդոն, իմ ընկերը՝ Վանածորի համայնքի ավագանու անդամ, «Հայփոստ» ՓԲԸ տեղի ղեկավարը, «Ֆրիտյոնֆ Նամսենի» հուշամեդալակիր Էդվարդ Խլղաթյանը՝ խենթ է: Հա, հա: Առանց կատակի:

Աշխարհը ցնորված է կոպեկը կոպեկի վրա դարսելու մարմաջով, իսկ ես խենթը նկարիչ Կապոյին կտավ է պատվիրում՝ գաղթական հայերը հայոց մասունք-մատյաններն են փրկում ճարակից: Եվ դե՞ «Կկազմակերպենք Անիի դարպասներից, մարդաշատ երթով, նկարը կբերենք Օիծեռնակաբերդ ու կնվիրենք Եղեռնի թանգարանին»:

Քանդակագործ Սևոյին պատվիրում է մոր հուշարձան կերտել: Եվ դե՞ «Հուշարձանը տեղադրվելու է Մայնեխի կատարին: Սրբությունները վեհ են, ու ամեն անարժան մարդ չպետք է հավի նրանց: Արձանին կնայենք հեռադիտակով, որն արդեն պատվիրել ու ստացել եմ Հովանդիայից»:

«Մայրերին նվիրված թանգարան եմ ստեղծելու: Դա առաջինը կլինի աշխարհում: Թող աշխարհն իմանա, որ հայերը զուր չեն իրենց լեզվին ու հողին «Մայր» ասում»... - դմնեղուռ ընկած կենցաղային իրեր, ձեռագրեր, լուսանկարներ ու մասունքներ է հավաքում ապագա թանգարանի ցուցադրության համար:

Հոգեհարազատ թեմաներով երգեր է պատվիրում գրել, ինքն էլ է հորհրում, շնորհալի երգիչներին սատարում, ծայնագրվում են այդ երգերով ու դրանք սփռում է Լոռու և հանրապետության եթերով մեկ... (Դրանք արդեն հարագատ ու սիրելի են հանրությանը):

Հրավիրեց «Հ2» հեռուստաստուդիայի «Հին ընկերների ակունքի» հեղինակներին. «Ընկերությունը Լոռուց է առաջա-

ցել», - ասաց ու տարեց համերկրացի ընկերների հրավիրելով նրանց նվիրեց հերթական հաղորդումը...

Փնտրեց գտավ «Կիլիկիա» նավի անձնակազմին: «Դուք հերոսություն եք արել: Մենք պարտավոր ենք պատվել ու փառաբանել ձեզ: Հրավիրում են Վանաձոր»:

Եվ դեռ ժամանակ է գտնում հոր Ազատ Խլղաթյանի անվան դպրոց այցելելու (հովանավորում է), իր ընտրողներին հանդիպելու, օգնելու, որ լուծվեն նրանց հիմնախնդիրները, մասնակցելու համայնքի ավագանու խորհրդակցություններին, գրողներին, նկարիչներին, երաժիշտներին, լրագրողներին տեսակցելու, հյուրընկալելու հյուրախաղերի եկած տաղանավոր համույթի կամ թատերախմբի, հասնել Նոյեմբերյան ու Նվիրատվություններ տանել զոհված զինակիցների ընտանիքներին կամ մասնակցել զոհված ընկերոջ որդու ընթացման մրցաշարին, մինչև ուշ գիշեր հյուրեր ընդունել, առավոտյան վաղ, առանց հանգստյան օրերի

աշխատանքի գնալ, զբաղվել թռռնիկով ու ընտանիքի կենցաղային հարցերով, մասնակցել համաքաղաքային միջոցառումների կազմակերպմանն ու անցկացմանը... Խե՛նք չէ, ի՛նչ է... Տաղանավոր խենք, հայի օժտված տեսակ, հազվադեպ, բայց՝ սերմացու...

Այդպես լինում, այդպես ապրում են, երբ գիտակցաբար, ԳԻՏԱԿՑԱԲԱՐ ու խորունկ են սիրում հայրենիքը, ժողովրդին, ծննդավայրը, երբ ծնված են լինում ոչ թե զույգերի պատահական անհրաժեշտ վարքից, այլ սիրուց, մեծ սիրուց: (Իր իսկ խոսքերն են՝ մի քիչ մեղմացրած):

Ու հիմա պարզվում է, որ 50 տարեկան է...

Սամվել ԽԱՆԱԹՅԱՆ

Հ.Գ. Հեղինակը ի սրտե շնորհավորում է իր անփոխարինելի ընկերոջ 50-ամյակը և խոստանում նրա 150-ամյակի քեֆի թանադան լինել:

Տիգրան Սիմոնյանը Հայաստանի պատանիների չեմպիոն

Երևանում՝ Տիգրան Պետրոսյանի անվան շախմատի տանն ավարտված 33 2005 թ. պատանիների և աղջիկների եզրույթակիչ առաջնություններում, հինգական տարիքային խմբերում որոշվեցին հաղթողները: Որոշվեցին այն շախմատիստները, ովքեր մեր երկիրը կներկայացնեն հուլիսին Ֆրանսիայում կայանալիք աշխարհի և օգոստոսին Սերբիայում մեկնարկվող Եվրոպայի առաջնություններում: Լոռու մարզի 26 շախմատիստներ ներկայացնում էին Վանաձորի թիվ 7 համալիր, ինչպես նաև «Տարոն» համալիր մարզադպրոցները, Սպիտակի ու Տաշիրի շախմատային կրթօջախները:

Չախից՝ Տիգրան Սիմոնյանը

կից-մրցակիցներին գերազանցեց դիմացկունությամբ ու ամուր նյարդերով:

Այնքան է, որ Վանաձորում աճում է հեռանկարային մի շախմատիստ ևս, որը, հուսանք, վաղվա մեր պարծանքներից է լինելու:

Հավանաբար, գոյություն ունեն մարզչական տաղանդի խիստ որոշակի չափանիշներ, որոնց մեջ, իմ պատկերացմամբ, բնավ էլ երկրորդական դեր չեն խաղում մարզիչին բնութագրող մի շարք հատկանիշներ. որքանով է նա նվիրված իր գործին, սիրուն է արդյոք երեխաներին, օժտված է մանկավարժական բնատուր ծիրքով:

Պատահական չէ, որ բազում են օրինակները, երբ անվանի շատ շախմատիստներ, զուրկ լինելով նշված բարեմասնություններից, իբրև մարզիչ՝ հայտնվել են «կոտրած տաշտակի» առջև: Եվ հակառակը, շախմատային ավելի համեստ որակավորումներով շատ մարզիչներ լուրջ հաջողություններ են արձանագրել իրենց գործունեության մեջ, քանի որ ի գործու են եղել տեսնել դեպի սաների հոգին տանող ճանապարհը: Նրանցից մեկն էլ մեր նորընծա չեմպիոնի մարզիչ Արշակ

Ռամազյանն է:

Նա հավատացած է, որ բոլոր երեխաներն էլ ունեն ընդունակություններ, որոնք, պարզապես, կարիք են զգուժ բացահայտման:

Հենց նրա հետ էլ ունեցանք այս փոքրիկ հարցազրույցը:

- Կցանկանայինք, որ մարզիչը ներկայացներ իր սանին, նրա կարողությունները շախմատում:

- Տիգրանի ամենամեծ առավելությունը նրա կամքի մեծ ուժն է: Կայացած շախմատիստ դառնալու համար, ինչպես Սիխայիլ Բոտվինիկը կասեր, պետք է երեք հատկանիշ՝ աշխատասիրություն, կամքի ուժ, բնատուր տաղանդ: Այս համամասնությունները աստօժ կողմից այս պատանուն տրված են: Այսինքն կա ներուժ, մեծ պոտենցիալ: Մնում է հղկվել: Դե, իսկ տարեկան 2-3 միջազգային մրցաշարերը իրենց դրական ազդեցությունը կունենան Տիգրանի խաղամակարդակի վրա:

- Ի՞նչ կարծիքի եք. Տիգրանը իզորով է գալիք մրցաշարերում ավելի բարդ խնդիրներ լուծելու:

- Աշխարհի առաջնությանը կմասնակցեն Տիգրանին հասակակից 100-120 պատանի շախմատիստներ, մասնավորապես չինական, հնդկական, նախկին խորհրդային միության շախմատի դպրոցներից: Առաջին տասնյակում տեղ գրավելն արդեն մեծ հաջողություն են համարում:

«Գործարար»-ն էլ իր երթին ցանկանում է նորանոր բարձունքներ Տիգրան Սիմոնյանին ու նրա մարզիչ Արշակ Ռամազյանին առաջիկա մրցաշարերում:

ՏԼՈՆ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ԱՆՎՐԱՆԻԿԸ՝ ՖՐԱՆՍԻԱՅՈՒՄ
Հունիսի 4-ին, Փարիզից ոչ հեռու գտնվող Պլեսի-Ռոբեմսոն քաղաքի կենտրոնական զբոսայգում Հայաստանի դեսպան Էդվարդ Նալբանդյանը և Ֆրանսիայի Աժ պատգամավոր, քաղաքապետ Ֆիլիպ Պեմբեկը հանդիսավորությամբ բացել են գորավար Անդրանիկի արձանը:

ՆՈՐ ԶՎԵՐԾ
Հունիսի 4-ին «Արմավիա» ավիաընկերությունն առաջին անգամ իրականացրել է նոր կանոնավոր չվերթ՝ Երևան-Տաշքենդ-Երևան ուղղությամբ: Հետագայում այդ ուղղությամբ թռիչքները կիրականացվեն շաբաթը մեկ անգամ (շաբաթ օրը) A-320 ինքնաթիռներով: Թռիչքը Երևանից կկատարվի ժամը 22:30-ին, Տաշքենդից՝ ժամը 03:05-ին (տեղական ժամանակով): Ինքնաթիռը Երևանում կլինի ժամը 06:35-ին:

ԱՐՄԵՆՊԵՏ

ԴՈՒԴՈՒԿԸ՝ «ՄԵՏԱՔՍԻ ԴԱՆՆՊԱՐՀՈՒՄ»
Աշխարհահռչակ «Սոնի կլասիկ» ֆիրման Նյու Յորքի հայտնի «Ռայթ թրեք» ձայնագրման ստուդիայում թողարկել է «Մետաքսի ճանապարհը» անսամբլի երրորդ CD-ն, որտեղ ընդգրկված են տարբեր ազգերի կոմպոզիտորների 16 ստեղծագործություններ: Ինչպես տեղեկացրեց ճանաչված դուրլոկահար Գևորգ Դաբաղյանը, դա չիև համրահայտ թավջութակահար Յո-յո Մայի նախագիծն է, որտեղ ընդգրկված տարբեր ազգերի ժողովրդական նվագարաններով նվագող 30 երաժիշտները ներկայացնում են աշխարհում մետաքսի արտադրության շնորհիվ հայտնի դարձած «մետաքսի ճանապարհի» երկրները (Ճապոնիա, Չինաստան, Մոնղոլիա, Հնդկաստան, Հայաստան, Արբեջան, Իրան և այլն): Դուրլոկահարը տեղեկացրեց նաև, որ նշված երկրներում նախատեսված են հիշյալ անսամբլի հյուրախաղերը: Հայ ունկնդիրը «Մետաքսի ճանապարհի» հետ շփվելու հնարավորություն կունենա միայն 2007-ին:

ՀԱՅ ԱՆՎԱՆԻ ԴԵՂԱԳՈՐԾԻ «ՃԻՏԻՆ ՊԱՐՏՔԸ»

«Ձեր նախնիները զավթեցին մեր երկիրը՝ Հայաստանը 1071 թվին և ատելության, նախանձի ու կրոնական մոլեռանդության հետևանքով վարվեցին մեզ հետ որպես «գյավուրների»՝ անհավատների, մինչև այդ մոլեռանդությունը հասավ իր գագաթնակետին՝ 1915-ի ցեղասպանությանը: Դուք պատմական Հայաստանը, որտեղ ապրում էք այժմ, վերածեցիք հսկայական գերեզմանատան: Ձեր շարունակական ժխտումները չեն կարող ջնջել անհերքելի փաստերը: Հայրուրավոր օտար ականատեսներ բողոքի ձայն են բարձրացրել: Նրանք այդ կոտորածների մասին հայտարարել են այն ժամանակվա թերթերում, իրենց երկրների համապատասխան խորհրդարաններում և հետագայում լույս ընծայված բազում գրքերում: Ոճրագործության ժխտումը նույնքան ծանր հանցագործություն է, որքան ոճրագործության կատարումը»: «Վերապրողի ողբը» ստորագրությամբ օսմանյան թուրքերին և նրանց հետնորդներին ուղղված այս խոսքերով է բացվում տորոնտոյաբնակ (Կանադա), Արամի դեղագործ և հասարակական գործիչ դոկտ. Ժիրայր Փետերյանի «Հայկական կոտորածները դարերի ընթացքում ընդհուպ 1915-ի ցեղասպանությունը» գիրքը, որը Հայոց մեծ եղեռնի 90-ամյակի նախօրյակին լույս է տեսել Տորոնտոյում:

Գիրքը բաղկացած է երկու մասից: Առաջին մասում պատմական ակնարկ է թուրքերի կողմից հայկական հողերի զավթման, իսլամական ծայրահեղականության աճի, ցեղասպանության նախապատրաստության և վերջապես գործադրման վերաբերյալ: Դրան հետևում են Առնոլդ Թոյնբի, Արմին Վեգների, Հենրի Սորգենթաուի, Ֆրիտյոֆ Նանսենի, Յոհաննես Լեփսիուսի և այլոց վկայությունները: Երկրորդ մասում պատմական Հայաստանի քաղաքների (Տիգրանակերտ, Էրզրում, Կարս, Վան, Մուշ, Կեսարիա, Ադանա, Բիթլիս և այլն) հակիրճ պատմությունն է 1915-ից առաջ և հետո: Նշված են կրոնական և մշակութային կենտրոնների ավերածությունները: Հատկանշական են միջազգային ճանաչված հեղինակներից մեջբերումները, որոնցից տեղեկանում ենք, օրինակ, որ Կոստանդնուպոլսի հայկական պատրիարքարանի 1901-1902-ի տվյալներով Թուրքիայում գործել են 803 հայկական դպրոցներ, ընդհանուր առմամբ 2.088 ուսուցիչներով և 81.226 աշակերտներով (59.513 տղաներ և 27.713 աղջիկներ) և 2050 եկեղեցիներ, 203 մենաստաններ՝ չհաշված Կոստանդնուպոլսի 38 եկեղեցիները: Հատկանշական են նաև գրքի վերջում կանադական այդ ժամանակվա մամուլից բերված օրինակները: Դրանցում նշվում են «կոտորած» (massacre), բնաջնջում (extermination), սիստեմատիկ (ծնով) սպանվածներ

(systematically murdered) բառերը: Ուշադրության արժանի է «Մոնրեալ դեյլի սթար» թերթի 1915 թ. սեպտեմբերի 18-ի լուրը, որտեղ Պետերբուրգից թղթակիցը հարդորում է Վանի միսիոներական անձնակազմի «Արարատ» ֆիլմում հանդես եկող դոկտ. Քլարենս Աշերի, պրն և տկն Յարոնների և 13 այլոց փախուստը Պետերբուրգի միջով դեպի Բերգեն (Նորվեգիա): Շտապ փախուստի ճանապարհին տկն Ռեյնոլդսը ոտքն է ջարդել և Թիֆլիսում մահացել, տկն Աշերը մահացել է տիֆից: Կոտորածները, ըստ նրանց, ղեկավարել է Ջևդեթ Բեյը: Տորոնտոյում հրատարակվող մեկ ուրիշ թերթ՝ «Գլոբը», վկայակոչել է օգոստոսի 19-ի կոտորածները Ուրֆայում: «Օտտավա իվնինգ ջոնլը» հաղորդել է, որ թուրքերն աստիճանաբար և արդյունավետ բնաջնջում են հայերին, որի հետևանքում հայ մայրերը եփրատ գետն են գցում իրենց երեխաներին՝ փրկելու համար նրանց թուրքական տանջանքներից: Հոդվածներում բազմիցս նշված են «անասելի ուստանություն», «չգերազանցված սարսափ», «անկարելի է նկարագրել անզեն քրիստոնյաների կրած տանջանքները» նախադասությունները: 22 էջանոց հատորը հարուստ է քարտեզներով և լուսանկարներով:

Հեղինակ ժիրայր Փետերյանը ծնվել է Վերին Եգիպտոսի Մալուխի քաղաքում: Հայկական, հունական և ֆրանսիական վարժարաններում միջնակարգ կրթությունը ավարտելուց հետո դեղագործության բակալավրի աստիճան է ստացել Կահիրեի համալսարանից: 1962 թ. Կանադա տեղափոխվելով հաստատվել է Տորոնտոյում: Հնագույն պատմության, մշակույթների և լեզուների հանդես իր սերն ու հետաքրքրությունները մղել են նրան խորանալու իրն Եգիպտոսի պատմության և կրոնների համեմատական ուսումնասիրությունների մեջ: Նա հիմնադիրներից է Վարդանանց ասպետների կազմակերպության Տորոնտոյի մասնաճյուղի:

Հեղինակել է նաև «Հայաստանը արաբական տիրապետության տակ: 640-886 թթ.» (1993 թ.) և «Հայ առաքելական եկեղեցու վերաբերյալ ակնարկների (էսսեների) հավաքածու» (1995 թ.) հատորները: Առաջինում արխիվային նյութերի հիման վրա Սա Նոր լույս է սփռում Հայաստանի արաբական տիրապետության երկուսուկես դարերի պատմության վրա: Իսկ երկրորդում ի մի են բերված «Նոր սերունդ» և «Ապագայ» թերթերում իր գրած հոդվածները: Անզերեմով գրված այս երեք գրքերը մեր պատմությունն օտարների ծանոթացնելու խիստ արժեքավոր աղբյուրներ են, մասնավորապես դր փաստերը ներկայացված են մատչելի և հսկիործ ձևով:

Հակոբ ՃՈՒԼԻԿՅԱՆ

ՀԱՅ ՈՍԿԵՐԻՉՆԵՐԻ ԱՍՈՑԻԱՑԻԱՆ ԸՆՏՐԵԼ Է ՆՈՐ ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Համաձայն Հայ ոսկերիչների ասոցիացիայի լրատվության բաժնի տեղեկության, ամեն տարի Շվեյցարիայի Բազել քաղաքում ապրիլին տեղի են ունենում ոսկերիչների հավաք ու ոլորտի արտադրանքի ցուցահանդես: Դրանց մասնակցում են նաև հայեր աշխարհի տարբեր երկրներից: Երկու տարին մեկ Հայ ոսկերիչների ասոցիացիայի սփյուռքի և Հայաստանի պատվիրակները մասնակցում են ասոցիացիայի գլխավոր ասամբլեային՝ ընտրելով նաև Նոր միջազգային խորհուրդ երկու տարի ժամկետով:

Ասամբլեայի պատվավոր հյուր էր առևտրի և զարգացման փոխնախարար Գագիկ Մկրտչյանը: Հանդիպման ընթացքում մասնակիցներն ընտրեցին միջազգային գործադիր խորհրդի 13 անդամի: Խորհրդի նախագահ է ընտրվել Արա Բարմակյանը (ԱՄՆ Արևելյան ափ), փոխնախագահ՝ Գագիկ Աբրահամյանը (Հայաստան): Ընտրված խորհրդի և ասամբլեայի կարևոր որոշումներից է եղել տեղափոխել ասոցիացիայի քարտուղարությունը Միացյալ Նահանգների Արևելյան ափ: Ըստ խորհրդի նախագահ ընտրված Արա Բարմակյանի, պատճառն այն է, որ Միացյալ Նահանգներում է ապրում հայ ոսկերիչների մեծամասնությունը՝ մոտ 3000, որոնց զգալի մասը վերջին տասնամյակներին Միացյալ Նահանգներ տեղափոխվածներն են:

Ինչպես որոշվել է ասամբլեայում, խնդիր է դրված հայ ոսկերիչներին հնարավորություն տալ ավելի հստակ պատկերացնելու բիզնես կապերն ու ոսկերչության համաշխարհային շուկան: Բացի այդ, հնարավորության սահմաններում կտրամադրվի նաև աջակցություն խորհրդատվության կարգով:

Ըստ խորհրդի փոխնախագահ Գագիկ Աբրահամյանի, վերջինս աջակցություն կցուցաբերի ռուսաստանյան շուկա մուտք գործելու և բիզնես կապեր զարգացնելու հարցում՝ միևնույն ժամանակ, բարձրացնելով Հայաստանի վարկանիշը միջազգային ասպարեզում: Պրն Աբրահամյանը կարևորել է նաև Հայաստան-սփյուռք կապերը, նշելով, թե համաձայն իր նշանաբանի, սփյուռքը Հայաստանի կարիքն ունի և հակառակը:

Ա. Հ.

• Մայիսի 28-ին՝ Առաջին հանրապետության օրը, նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանը, ՀՀ վարչապետ Անդրանիկ Մարգարյանը, Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Բ Ամենայն հայոց կաթողիկոսը, աշխարհառեչակ երգիչ Շառլ Ազնավուրը, պաշտոնական այլ անձինք, ՀՀ-ում հավատարմագրված դիվանագիտական ներկայացուցչությունների ղեկավարներ այցելեցին Սարդարապատի հուշահամալիր՝ հարգանքի տուրք մատուցելու հերոսամարտում ընկած զինվորների հիշատակին: «Սա մեր վերածննդի տոնն է, որ համաժողովրդական տոն է: Ամեն ինչ պետք է անենք, որ այս տրամադրությունը պահպանվի ոչ միայն այսօր, այլև ամբողջ տարին: Մեր աշխատանքով», - դիմելով ներկաներին՝ ասել է ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանը:

Մտեղծագործում են մեր ընթերցողները

Ալվինա ՓՄՇԻՆՅԱՆ

ՀԱՅՐԱԿԱՆ ՏՈՒՆ

Հայրական տուն՝ միշտ ժպտաղետ ու գրկաբաց
 Խոնարհվում են ես քո առաջ:
 Հնացել ու ծերացել են պատերը քո,
 Խունացել ու տեղ-տեղ թափվել ծեփերը քո,
 Բայց դու կրկին ջերմ ու ուրախ
 Ընդունում ես և ուստերիդ և դուստրերիդ:
 Լինես տխուր, լինես ուրախ,
 Լինես հարուստ, լինես աղքատ,
 Սեղանիդ կա միշտ աղ ու հաց:
 Քո գրկի մեջ ջերմանում ենք,
 մանկանում ենք,
 Հոգու ցավը, տառապանքը մոռանում ենք
 Մեր աչքերը պայծառանում
 Արցունքները չորանում են:
 Հրաշք ես դու՝ հայրական տուն
 Կախարդանք կա քո պատերում:
 Թեկուզ անցնեն շատ տարիներ,
 Թեկուզ լինեն ես ծերունի
 Կրկին-կրկին հազար անգամ
 Կխոնարհվեմ ես քո առաջ:

ՎԵՐՀՈՒՐ ԾՆՆԳՅԱՆ

Որքան հյուրեր են հավաքվել այսօր.
 Որքան երջանիկ, ժպտացող դեմքեր:
 Եվ այդ ժպիտի, ուրախության
 Առիթը այսօր կարծես թե ես եմ:
 Զգիտեմ ինչու բոլորից տխուր
 Ես ինքս եմ այսօր:
 Եվ իսկապես, ուրախանա՞լ՝ ինչու՞
 Որ մեծացել եմ նորից մեկ տարով,
 Որ մի նոր կնճիռ, ճերմակ մազափունջ,
 Ավելացել են դեմքիս ու գլխիս,
 Որ քանի գնում ուսուսումնում եմ,
 Մարմնով ու հոգով ես մեծանում եմ,
 Որ տարիները իրենց գործն անում,
 Եվ ծիծաղում են թաքուն ինձ վրա.
 Որ քիչ էլ անցնի առանց ձեռնափայտ
 քայլել չեմ կարող
 Եվ մի ավելորդ բեռ եմ դառնալու:
 Իմ ծննդյան տարելիցին
 Թողեք, որ ես չուրախանամ:
 Քանզի ծննդյան ամեն տարելից
 Ինձ ավելի է մեծացնում
 Եվ ծերության շեմ քարշ տալիս:
 Իսկ մեծապատիվ այդ ծերությունը
 Իր դաժանությամբ ծանր է ավելի
 Քան մահապարտին դատապարտելը:
 Ո՛չ թե խմենք իմ կենացը,
 Այլև ասենք մեկս մյուսին.
 - Թող, որ աստված ջախել պահի,
 Մեր սրտերն ու մեր հոգին:

ՆՈՐԸ ԼԱՎ Է

Ամեն ինչի նորը լավ է:
 Նորով կարծես նորանում ենք
 Նորով՝ հիմը մոռանում ենք:
 Սակայն որքան նորով տարվենք
 Եվ որքան էլ մենք նորանանք,
 Կա մի քաղցր ու անուշ հուշ,

Որ մեզ միայն հիմն է հուշում:
 Մուշի, Վանի, Արդահանի
 Կորուստները մեր հայկական
 տարածքների,
 Ժողովրդի սև եղեռնը անօրինակ
 Մեր սրտերը խցող փուշ են
 Թեկուզ տխուր, բայց թե հինգ եկող հուշ են:
 Մեր անցյալը դառն ու տխուր,
 Թավիչ մամռե գորգով պատվել,
 Բայց մեր սրտում սուրբ, սրբատառ,
 Մասունքներ են հիմա դարձել:
 Խաչքարերն ու շիրիմները նախնիների:
 Ամեն ինչի նորը լավ է,
 Ընկերոջ, բարեկամի
 Եվ պապական օջախների
 Հիմը կարծես նորից լավ է:
 Այս նոր կյանքը խառն ու շփոթ
 Վազը է կարծես ազահության:
 Որ մոռացած ամեն բարին
 Ոսկու փայլով տարված, գերված
 Գողանում են, սպանում ու անարգում են
 Ծնող, ընկեր և հայրենիք
 Սուրբ բաները մոռանում են:
 Մի՞թե նորի լավը այս է:
 Կանգ առ, էյ դու, նոր կոչվածո,
 Եթե պետք է նորանալով,
 Ապականես ու մոլության դատապարտես,
 Եթե պետք է ազահության այս քառսում
 Քո արգանդից ծնես մարդակերպ
 վիշապներ,
 Կանգ առ, եթե աստված ունես:
 Պետք չէ նորը՝ ապականված
 Պետք չէ նորը՝ մորն ուրացած:
 Նման դեպքում լավ է հիմը
 Որ իր քաղցրիկ, հուշիկ քայլով
 Միշտ թակում է տխուր սրտիս պատուհանը,
 Իր անուշիկ օրորներով հիշեցնում է,
 Եվ արթնացնում անցած հիմը:
 Հիմը, որը հարգել գիտեր,
 Հիմը, որը մեծին փոքրից
 Ձանազանել, սիրել գիտեր,
 Եվ վերջապես մայր հայրենիք
 Այդ մեծ գանձին
 Պահել, պաշտել, տիրել գիտեր:

ԽՈՍՈՒՆ ՔԱՐԵՐ

Քարաստան են ասել հնուց Հայաստանին.
 Այստեղ այնտեղ քարակույտեր,
 Բայց ի՞նչ քարեր...
 Փոթորկում կա այդ թափփված քարերի մեջ,
 Գիչ, աղաղակ, արձագանք կա
 Խու՛լ, ցավագին:
 Սարսուռ կանցնի մարմնիդ միջով
 Երբ որ նայես այդ քարերին:
 Բայց և այնպես, երբ ոտք դնես
 Կջերմանա հոգով, մարմնով:
 Ծանր, անշարժ ու անշունչ են,
 Բայց արի լես աչքեր ունեն
 Եվ գարնացած նայում են քեզ,
 Երբ ուզում ես լքել նրանց
 Եվ մոռանալ այդ քարերը:
 Սակայն որքան հեռանում ես
 Էլ ավելի ուժգնորեն դու փնտրում ես
 Եվ կարոտում հայ քարերը.
 Հրաբուրբը, բոսորագույն, սեզ սարերը
 Եվ արյունով թրծված, հունցված
 Մեր պապերի խաչքարերը:

ԽՈՂ ՓԻԼԻՍՈՓՈՒՄԱՅԱԿԱՆ

Լրացավ ահա հիսուն տարիս:
 Հիսուն տարում, հիսուն նույնիսկ ավելի
 անգամ
 Եղել եմ պահեր, որ զոջացել են
 Լույս աշխարհ գալուս, ծնվելուս համար:
 Եվ ամեն տարի, ամեն նոր գարուն
 Իր վրձնի հետքով թողել է մի հուշ
 Տխուր, թե ուրախ մի անմոռաց պահ:
 Հիսուն տարվա կյանքի գութանը
 Ակոս է արել,
 Եվ կնճիռներ է շաղ տվել դեմքիս:
 Հիսուն տարվա սերմնացան փերիս
 Սկզբում մոխիր, ապա նաև ծյուն
 ճերմակ ու անբիծ
 Անխնա փռել գլխիս մազերին:
 Անցել են տարիները երազի նման:
 Եվ ամեն տարի, երբ մեծացել եմ,
 Իմաստացել մեկական տարով
 Աչքս զցել եմ ոչ դեպի առաջ՝
 Այլ ցանկացել եմ գնալ դեպի ետ,
 Լինել մի մանուկ անհոգ ու ուրախ
 Լինել մի փոքրիկ անվիշտ ու անբիծ:
 Ու թե իմ կյանքում ափսոսացել եմ ինչ որ
 մի բանի
 Ապա դա միայն մանկությունն է:
 Քանզի որքան այն դժվար է եղել
 Փշոտ, տատասկոտ, քարոտ, ծուռ ու մուռ,
 Անցել են շատ հեշտ և չեմ վիատվել
 Հաղթահարել եմ անանցանելիս
 Եվ հաղթանակած կանգնել բարձրունքին.
 Երազում եմ այդ մանկության ճամփան,
 Սակայն անդարձ է այդ ճանապարհը:

Մտեղծագործում են մեր ընթերցողները

Մամվել ԱՎԴԱԼՅԱՆ

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ «ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ» ՇԱՐՔԻՑ (Ծրագրային)

Խառնամբուխի կամքին հլու ես չեմ վազի
 անհայտության ճանապարհով,
 Կուլ չեմ գնա սին հավատքին ու չեմ ապրի խղճուկ օրով,
 Բեմի վերջին, անշուք դերով,
 Փշրանքներով
 Մեր հերթական աստվածների ցոփ սեղանից:
 Ճիշտ են ասում, սիրտս խառնում է նրանից,
 Երբ տեսնում եմ պատվանդանից
 Կուռքը գահընկեց արողին,
 Հանկարծահաս փոթորիկից դավանանքը ուրացողին,
 Գիշերային կողոպուտից առատածեռն դարձած գողին:

Անկարող եմ արդեն նայել
 Սատանայի դեմքը ծածկող սուրբ դիմակին,
 Իմաստունի շորեր հագած խեղկատակին,
 Արաբական երիվարի սանձը ծամող ավանակին:

Զէ՛, չեմ ուզում ես խոնարիվել մեր սրբապիղծ ժամանակին...

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ «ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐԱԿԱՆ» ՇԱՐՔԻՑ

Հայոց գրերի ստեղծման 1600-ամյակին

Ես իմ անուշ Հայաստանի աստվածաշունչ բառն եմ սիրում,
 Սուրբ Մեսրոպի մտքով ծնված երկաթագիր տառն եմ սիրում,
 Մեր սարերի ալախական մանուշակի բույրը վառման,
 Ու նորածին մանուկների աչիկների փայլն եմ սիրում:

Սիրում եմ մեր ծիրանենին, իր քաղցրանուշ բարից ճկված,
 Քամիներին չխոնարիվող մեր հին բարդին երկնասլաց,
 Երկարամազ լացող ուռին, հայոց վշտի բեռից կքված,
 Ու վարդագույն գինու աղբյուր մեր խաղողի վազն եմ սիրում:

Սիրում եմ ես մեր քոչարին, պարը վահան ու սուսերի,
 Միտքը հայոց ստեղծարար, հենարանը մեր հույսերի,
 Հազար ու վեց հարյուր տարվա ճանապարհը մեր գրերի,
 Ու խունացած մատյանների սրտածնվիկ տառն եմ սիրում:

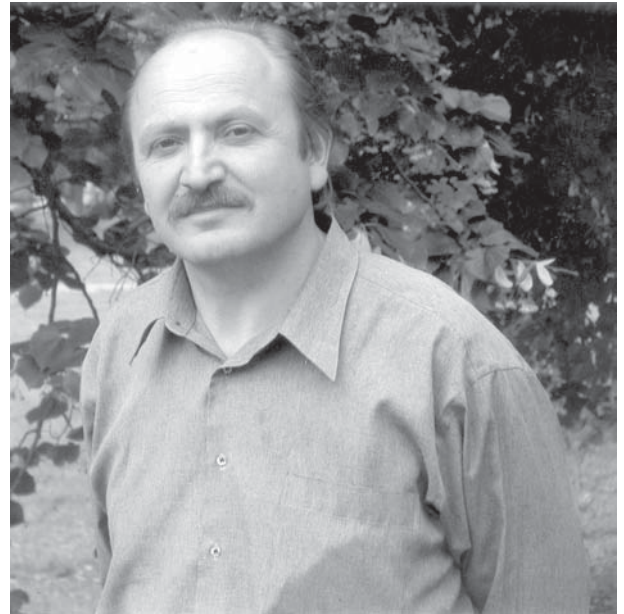
Ուր էլ լինեմ, հետ եմ գալու, խմելու եմ ջրերը մեր,
 Չեմ թողնի, որ ամայանան նորեն լքված շեները մեր,
 Ինչքան էլ որ հիմքը փորեն դյուցազնակերտ բերդերը մեր,
 Էլի ես ժիր ու անվարան, հայ-շինարար ձեռքն եմ սիրում:

Մեր փորձության ժամն է հասել, նահանջելու էլ տեղ չկա՛,
 Օտար հողում սրտիս համար մխիթարանք ու դեղ չկա՛,
 Աշխարհ անցիր, Հայկյան ցեղից խոռվարար էլ ցեղ չկա՛,
 Ինչպես անհաս փառքի ճամփա՛ ես Չարենցի սազն եմ սիրում:

ԲԵՍԱՄԵ ՄՈՒՉՈ

Բեսամե, բեսամե մուչո,
 Իններորդ ալիքը մեղմորեն օրորեց մեզ,
 Մայրամուտի շողերի միջից
 Ջրահարսը ժպտաց ու սիրո երգ տվեց մեզ:

Մեր սիրո տաճարի դռները բացվեցին
 Ու քեզ հետ ներս մտա ես,
 Սաթնու փայլով էր աշխարհը ողողված
 Ու ողջունում էր նա մեզ:

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՄԱՍԻՆ

Մամվել Ավդալյանը ծնվել է 1960 թ. Էջմիածնի շրջանի Հայկաշեն գյուղում: Սովորել է Երևանի համալսարանին կից ֆիզ-մաթ դպրոցում, ավարտել է Մոսկվայի Կառավարման ինստիտուտը (Московский институт управления), աշխատել է Հայաստանի ավտոտրանսպորտի մինիստրության կառուցվածքներում, 1993 թվականից ապրում է Մոսկվայում:

Ստեղծագործել սկսել է 2000 թվականից: Գրում է բանաստեղծություններ, քառյակներ, պատմվածքներ, հումորային պատումներ, պարոդիաներ, երգեր: Ընթացքի մեջ են կինոսցենարն ու դրաման: Պլանի մեջ է պատմական վեպը:

Ստեղծագործությունները պլանավորում է հրատարակել առաջիկայում (սեպտեմբերից) Մոսկվայում լույս տեսնվելիք սեփական գրական-գեղարվեստական, հասարակական-քաղաքական ու երգիծական հանդեսում:

Գրականությունում Բայրոնի երկրպագուն է: Երազում է լսել Հայկական հեռուստատեսությամբ սեփական բանաստեղծությունները Վլադիմիր Աբաջյանի կատարմամբ:

Որևէ գրական միության անդամ չի հանդիսանում: Բանաստեղծի կամ գրողի կոչմանը չի հավակնում:

Բեսամե, բեսամե մուչո,
 Ալիքներն են զարկում վիրավոր իմ կրծքին սեպ,
 Մենավոր իմ սրտում մնաց
 Վաղորդյան անուրջներով ցողված մի սիրավեպ:

Մեր սիրո տաճարի զանգերը լռեցին,
 Ու մենակ դուրս եկա ես,
 Վերջին դողանջի հետ հույսերս մարեցին
 Սիրտս խամրեց սիրակեզ:

Հայրենիքից վտարվածները

«Մենք չընդունեցինք նրանց կեղտոտ սովորույթները, եկեղեցու պատվիրանները: Դրա համար էլ մեզ վճռեցին այնտեղից»,-մոլոկանների պատմությունն է ներկայացնում ֆիլիստովցի 95-ամյա Իվան Նիկոլայիչը: Լոռու մարզի Ֆիլիստով գյուղի բնակիչները սրբությամբ են պահպանում նախնիների

ավանդույթներն ու հետևում կրոնական իրենց գաղափարախոսությանը: Այդ գաղափարախոսության պատճառով ավելի քան երկու դար առաջ Ռուսաստանի Եկատերինա երկրորդ թագուհին Տամբովի շրջանից վտարեց մի քանի ընտանիքների:

Աստված ուղղորդեց նրանց դեպի բիբլիական Արարատը: Հայաստանի հյուսիսային շրջանը նրանք հարմար գտան բնակության համար: Հաստատվեցին ու յոթ ընտանիքից բաղկացած համայնք ստեղծեցին: Տներ կառուցեցին, հողը սկսեցին մշակել ու օտար հողում արմատներ զգեցին: Հայրենիքից վտարված ռուսներին մեծ աջակցություն ցուցաբերեց մոտակա ռուսական զորամասում ծառայող Նիկիտին անունով մի հրամանատար: Նրա անունն էլ հավերժացրին բնակավայրն անվանելով Նիկիտին:

Իվան Նիկոլայիչը ծնվել է Ֆիլիստովոյում: Մասնակցել է երկրորդ աշխարհամարտին ու վիրավորվել ձեռքից: Պատերազմել է Կերչում որպես ավազ սերժանտ: Այդ տարիների միակ վկան բազմաթիվ շքանշաններն են ու պատերազմի վետերանի կոչումը: 95-ամյա մոլոկանն ընտանիքը պահել է կաղամբ, կարտոֆիլ ու գազար աճեցնելով: Դրանք վաճառել է դրկից հայերին: Վեց երեխա է ունեցել, որոնց փոխանցել է մոլոկանների կրոնական գլխավոր ուղղության «պոստոյանիներին» ավանդույթները:

«Մեր և հայկական կրոնի միջև որոշ նմանություններ կան, -ասում է Իվան Նիկոլայիչը, - նույն Ավետարանն է, նույն Աստվածը»:

«Քրիստոնյա մոլոկաններն» ուղղափառ եկեղեցուն չեն դավանում: Մոլոկանության հիմնադիրը Սենյոն Ուլլեիմն է: Նրանց դավանանքի հիմքում ընկած է Աստծո խոսքը, իսկ եկեղեցին, սրբապատկերներն ու խաչը նրանց համար ընդամենը քարից կամ փայտից պատրաստված իրեր են:

«Մոլոկան» անվանումը կապում են ավետարանական «հոգեվոր կաթի» իրենց քարոզած Հիսուս Քրիստոսի ճշմարիտ ուսմունքի, ինչպես նաև պասի օրերին կաթ խմելու սովորույթի հետ: Մոլոկանները մերժում են կուսակրոնությունը, սրբերի ու խաչի պաշտամունքը, արտաքին ծիսակատարությունները, ինչն էլ հարուցել է եկատերինա թագուհու զայրույթը:

Հայաստան եկած առաջին մոլոկանները պատկանում էին «պոստոյանի» (մշտական) ուղղության: Նրանց տոները նման են եկեղեցական տոներին: Համաձայն Ավետարանի՝ նրանք նշում են և՛ Սուրբ Ծնունդը, և՛ Ջատիկը, և՛ Մեռելոցը: Եկեղեցի չեն գնում: Մոլոկանների հավաքատեղին սովորական ժողովատուն է՝ առանց արտաքին հարդարանքների: Նրանք այնտեղ ամեն կիրակի ընթերցում են Ավետարանը, աղթում, երգում կրոնական երգեր:

Մոլոկանների մյուս երկու ուղղությունները բնույթով նման են

միմյանց: Մաքսիմիստներին (ծայրահեղականներ) համարում են կրոնական փոխզիջումների չզնացողներ, որոնց կենսակերպի հիմքում ընկած է կրոնը: Դրանից հրաժարվելու դեպքում նույնիսկ պատիժներ են նախատեսվում: Պրիզուսներին (ցատկողներ) հատուկ է ահեղ դատաստանի, աշխարհի վերջի, երկրի վրա Աստծո հազարամյա թագավորության մասին ուսմունքի գաղափարներ տարածելը: Նրանց

աղոթքներն ուղեկցվում են ցնցումներով, ցատկերով: Այս ուղղություններից յուրաքանչյուրի ծեսերը տարբերվում են միմյանցից: Նրանք նաև տարբեր ժողովատներ ունեն: Յուրաքանչյուր ուղղություն ունի իր առաջնորդը՝ «լուսավորիչը»: Հոգևոր առաջնորդի պարտականությունները փոխանցվում են ժառանգաբար, կամ էլ ընտրում է տվյալ համայնքը՝ հաշվի առնելով ամծի առաքինություններն ու հավատարմությունը կրոնական ուղղությանը:

Անկախ կրոնական ուղղություններից, մոլոկաններն ունեն սովորույթներ, որոնք բնորոշ են երեք ուղղություններին էլ: Չեն խմում, չեն ծխում, գողություն ու անառակություն չեն անում, հեռուստացույց չեն դիտում: Նրանք դեմ են իրենց լուսանկարելուն: Մեզ երկար բանակցություններից հետո միայն հաջողվեց լուսանկարել նրանց:

Սովորության համաձայն՝ շաբաթվա յոթերորդ օրը մոլոկանները հանգստանում են: Վայս Արիմիհան շաբաթ օրը ավարտին է հասցնում տնային գործերը և կիրակին դիմավորում այլ տեսքով ու տրամադրությամբ: Մայր ու աղջիկ սպիտակ գոգնոց ու զըլխաշոր են հագնում, տան տղամարդիկ էլ՝ տոնական հագուստ, ու հյուր գնում կամ հյուրերի սպասում: Հյուրերին հրամցնում են տոնական ճաշեր՝ ռուսական բորչի ու լավշա: Խոզի միս մոլոկանները չեն ուտում, որովհետև սրբապաշտություն են համարում: 52-ամյա Արիմիհային ամուսինը Ռուսաստանից է բերել: Եկել է ու սկիզբ դրել գյուղի փոստատան աշխատանքներին: Տասը տարուց ավելի է գլխավորում է գյուղի փոստը, սակայն իր աշխատանքից զոհ չէ: Ասում է, որ հեռախոսագծերը նորոգման կարիք ունեն, հեռախոսը չի աշխատում, նույնիսկ Վանաձոր հնարավոր չէ

գանգել, ուր մնաց Ռուսաստան կամ այլ երկրներ: Հայաստանից ու հայերից Վայս Արիմիհան գոհ է: Կաղամբ, գազար ու այլ բանջարեղեն է աճեցնում ու դրանք վաճառում հայերին:

Խորհրդային տարիներին գյուղատնտեսությամբ զբաղվելուց զատ մոլոկաններն աշխատում էին նաև տեղի կարի ֆաբրիկայում, ճանապարհատրանսպորտային հիմնարկություններում: Հիմա նրանց եկամտի աղբյուրը բանջարաբուծությունն ու անասնապահությունն է: Մեծերի հետ հավասար աշխատում են նաև երեխաները: Օգնում են ծնողներին դաշտում, բանջարանոցում:

Իրենց մշակած բերքը ֆիլիստովցիները Վանաձոր են հասցնում համագյուղացի Սայիսեյի ավտոբուսով: Առավոտյան 9-ին ավտոբուսը լինում է Վանաձո-

րում և գյուղ է վերադառնում ժամը երկուսին: Չորս ժամում մոլոկանները հասցնում են վաճառել կամ փոխանակել իրենց ապրանքը, գնել անհրաժեշտ պարագաներ ու «հարազատ ավտոբուսով» վերադառնալ Ֆիոլետովո:

«Ես բոլորի հետ առանձնահատուկ եմ վերաբերվում, յուրաքանչյուրի խնդիրն իմ խնդիրն է», - ասում է Մայիսեյը: Վարորդությամբ ու գյուղատնտեսությամբ նա կերակրում է կնոջն ու երկու երեխաներին: Ծնողներից նրան է փոխանցվել մաքսիմիստների դավանանքը, որի մասին չցանկացավ մանրամասն խոսել: Միայն նշեց, որ իրենք հետևում են Ավետարանի գաղափարներին ու հավատում կենդանի Աստուծուն:

«Ես մաքսիմիստ եմ ծնվել ու չեմ պատրաստվում փոխել դավանանքս: Իսկ երեխաներս իրենք կորոշեն, թե որ ուղղությունն ընտրել» - ասում է նա:

Եթե ընտանիքի անդամներին կարողանա համոզել, Մայիսեյը վաղն ևեթ Ռուսաստան կգնա՝ չնայած այնտեղ երբեք չի էլ ապրել: Պարզապես երեխաների հետագա ուսման համար է մտահոգվում:

Հայաստանում մոլոկանները բարձրագույն կրթություն չեն ստանում

«Դպրոցը լավը չի, ուսուցիչներն էլ մերը չեն, շահագրգռված էլ չեն, որ մեր երեխաները լավ սովորեն: Ես գիտեմ հայերեն, որովհետև շփվում եմ նրանց հետ: Բանակից եկած տղաներն էլ հասկանում ու խոսում են հայերեն, բայց նոր սերունդը չգիտի», - դժգոհում է Մայիսեյը:

Հայերենի չիմացությունը մոլոկաններին բարձրագույն կրթություն ստանալու դժվարությունների առջև է կանգնեցնում, և այն անհասանելի է նրանց համար:

13-ամյա Կոլյա Ռուզանեստկինը հայերեն չգիտի: Ասում է, որ հայոց լեզուն իրեն հուր է գալիս, դպրոցում անցնում են, բայց ոչ խորացված: Ուզում է լավ մասնագետ դառնալ: Սակայն չի պատկերացնում, թե որտեղ կարող է ուսումը շարունակել դպրոցն ավարտելուց հետո: Որոշել է ընտրել հոր ուղին ու դառնալ մեխանիկատոր: Դպրոցից ու ուսուցիչներից Կոլյան գոհ չէ:

Ֆիոլետովոյի միակ դպրոցում սովորում է 228 աշակերտ: Ուսուցիչների մեծ մասը հայեր են: Միայն մեկն է, որ ազգությամբ ռուս է ու Ռուսաստանում է մասնագիտություն ձեռք բերել:

Գյուղապետի տեղակալ Արարատ Վիրաբյանի հավաստմամբ, եթե խորհրդային տարիներին մոլոկաններն ուսումը շարունակում էին հիմնականում Ռուսաստանում և որոշ դեպքերում նաև Հայաստանում, ապա անկախության տարիներին դեռ ոչ ոք Հայաստանում կրթություն չի ստացել:

Դպրոցն ավարտելուց հետո երիտասարդները լծվում են տնային հոգսերին: Պատանիներ զբաղվում են գյուղատնտեսական աշխատանքներով, աղջիկներն էլ՝ շուկա գնում, տնային գործեր անում ու սպասում իրենց ամուսնությանը:

Մոլոկանների ավանդույթները

Հարսանիքն անցնում է ավանդության համաձայն՝ առանց խմիչքի, թեյով ու տարբեր ուտեստներով: Հարսնաքույրն ու հարսնեղբայրը մոլոկանների մոտ անպայման ամուսնացած պետք է լինեն: Հարսնացուն սպիտակ զգեստ է հագնում և «չուպիկ» կոչվող հուլունքներով գլխարկ կրում: Ի պատասխան համաձայնության՝ հարսնացուն փեսային սպիտակ թաշկինակ է նվիրում, ծնողներն էլ՝ քաղցրեղենով լի պայուսակ: Ոսկյա զար-

դեր մոլոկանները միմյանց չեն նվիրում: Փոխարենը աղջկա ծնողները հարուստ օժիտ են պատրաստում: Հարսնացուի կուսությունը հաստատող որևէ հանգամանք ու պարագա մոլոկանները չեն ընդունում: Ամուսնական հարաբերություններն առանց դրա էլ օրհնում է այն ուղղության առաջնորդը, որին պատկանում են փեսան ու նրա ընտանիքը: Մեկ անգամ ամուսնանալով՝ մոլոկանները հետդարձի ճանապարհ չունեն: Ամուսնությունը ողջ կյանքի համար է, հակառակ դեպքում քեզ կարհամարհի ու չի ընդունի քո իսկ սեփական համայնքը: Հարսանիքին առանց հրավերի ոչ ոք չի կարող ներկա լինել: Երբ մենք ցանկացանք ներկա գտնվել և լուսանկարել նշանադրության արարողությունը, հարսնացուն մերժեց: Հարագատները պատճառաբանեցին, որ ամուսնացողները տարբեր ուղղությունների են պատկանում և վախենում են ավելորդ խոսակցություններից՝ անկախ նրանից, որ ուղղությունների միջև ամուսնությունն արգելված չէ: Այլ հարց է օտարների հետ ամուսնանալը: Հայերի հետ այդպես չեն խառնում: Չնայած Ֆիոլետովոյի պատմության մեջ եղել են այդպիսի ամուսնություններ ևս:

Ժենյա Տելեգինան ծնունդով Ջերմուկից է: Ամուսնուն առաջին անգամ հանդիպել է աշխատանքի վայրում՝ հիվանդանոցում: Ազգությամբ հայ կնոջը մոլոկան ամուսինը կնության է առել՝ պայմանով, որ ընդունի նրա դավանանքը: 52-ամյա կինը պատկանում է «պրիզուն» ուղղությանը: Ամուսինը մահացել է տարածման տարի առաջ՝ թողնելով կնոջն առանց երեխաների: Մոլոկանները նրան համարում են «սուպեր հայ» և հաճախ ասում, որ «եկել իրենց գյուղում ապրում է ու իրենց կարգի է բերում»: Ժենյայի ապրուստի միջոցը սեփական խանութն է ու կաղամբի թթուն, որի պատրաստման գաղտնիքը սովորել է մոլոկաններից ու հիմնականում վաճառում է Երևանում: Գյուղում ժենյան փոքրամասնության մեջ փոքրամասնություն է համարվում ու հաճախ է ըմբոստանում նրանց սովորույթների դեմ:

«Իրենց մոտ ամեն ինչ թաքուն է: Քարոզում են, չէ՞, որ խմել, ծխել, անառակություն անել, բամբասել չի կարելի: Բայց այնպիսի բաներ են անում, որ հարց ես տալիս, թե էլ ինչու՞ ես հավատք գնում, եթե պետք է մեղք գործես: Դավանում եմ, որ ներել է պետք, բայց իրենք չեն ներում: Իրենց երիտասարդ աղջիկներն ամբողջ գիշեր կարող են թափառել փողոցներում, հետո նամուսով ամուսնանալ: Մարդուն կարող են ողջ կյանքում արհամարհել ու համայնքից դուրս գցել՝ միաժամանակ քարոզելով, թե Աստված ներում է բոլորին», - պատմում է տիկին ժենյան, որը դավանելով «պրիզունների» գաղափարախոսությանը՝ ամեն ինչ ձևական է համարում ու հավաքների չի մասնակցում:

Միայն սեպտեմբերին այս ուղղությունը երեք տոն ունի: Առաջինը մահացածների հիշատակման օրն է: Թաղման արարողությունից հետո երկրորդ անգամ այդ օրն են այցելում գերեզմանատներ: Մյուսը մեղքերի թողության, վերջինն էլ՝ Աստծո խոսքը լսելու օրն է:

«Իրենց մշակույթն իրենք պահում են», - հարևանների մասին իր պատմությունն է ավարտում ժենյա Տելեգինան:

Ֆիոլետովոյում ներկայումս 585 տնտեսություն կա: Նրանց բնորոշում են որպես աշխատասեր ժողովուրդ, որոնք ժամանակին են վճարում հարկերն ու պարտք մնալ չեն սիրում:

«Մեր նախնիների խոսքը մեզ համար օրենք է: Ասել են, որ այստեղ ենք ապրելու, ուրեմն պետք է այս հողի վրա էլ շարունակենք ապրել: Սա մեր հողն է», - ասում է գյուղի ամենատարեց մոլոկանը:

Նաիրա ԲՈՒԼՂԱԴՐՅԱՆ
Լուսանկարները՝ Օնիկ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ

- Մայիսի 19-ին ԳՅ նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանին իր հավատարմագրերն է հանձնել Հայաստանի Հանրապետությունում Ռուսաստանի Դաշնության նորանշանակ արտակարգ և լիազոր դեսպան Նիկոլայ Պավլովը: Ռ. Քոչարյանը նշել է, որ հայ-ռուսական հարաբերություններն անընդհատ զարգանում են և ակնկալում է, որ նոր դեսպանը նույնպես նշանակալի ներդրում կունենա այդ գործում: Դեսպանն, իր հերթին, հավաստիացրել է, որ իր փորձն ու գիտելիքները կներդնի հայ-ռուսական ավանդական համագործակցությունը շարունակելու համար:
- Տեղի է ունեցել Հայաստանի գրողների միության 14-րդ

համագումարը: Միության նախագահ է վերընտրվել Լևոն Անանյանը:

- Հայաստանում 800 օրինակ խմբաքանակով լույս է տեսել եզդիների առաջին այբբենարանը: Այն դպրոցականների նստարաններին կհայտնվի ընթացիկ տարվա սեպտեմբերին: Ինչպես ԱրմինեՖոյի թղթակցին հայտնել է դասագրքի համահեղինակ Հասան Թամոյանը, եզդիներն անցյալում ունեցել են իրենց գրերը, այբուբենը բաղկացած է եղել 33 տառից, սակայն դարերի ընթացքում գրերը մոռացվել են: Այբբենարանի տառերը նման են կիրիլիցային: Ըստ Գ. Թամոյանի, հետագայում լույս կտեսնեն նաև եզդիերեն դասագրքեր բարձր դասարանցիների համար:

ՄԵԾԱՀԱՐՈՒՄՆ «ՔԱՋՆԱԶԱՐՆԵՐԸ»

«Ֆորբս» ամսագիրը հերթական հատուկ թողարկմամբ ընթերցողներին է ներկայացրել Ռուսաստանի 100 ամենահարուստ բիզնեսմենների ցուցակը: Համանման առաջին թողարկման ժամանակ հանդեսը հեռատեստերեն նկատել էր. «Կապիտալիզմն ամենադինամիկն է մարդկության հնարած բոլոր հասարակական-տնտեսական համակարգերից: Ինը գրոները համար մրցակազմում ձեռնարկությունները հաղթում են կամ կնքում մահկանացուն ապշեցուցիչ արագությամբ», 31 հոգի դուրս են մնացել անցյալ տարվա ցուցակից:

Այս անգամ էլ հաստատվածների մեջ չկա... ոչ մի հայ: Մինչդեռ կան վրացական ու ադրբեջանական ազգանուններ: Այս «օլիգախադայուն» էլ մենք չենք պիտի չհայտնենք: Անկախաճալուց հետո ինչ-որ անհասկանալի բաներ են տեղի ունենում հայերիս հետ, այդ թվում՝ նաև սփյուռքում: Կորցնում ենք անհատականություններ ծնելու մեր փառավոր ավանդույթները:

Եվ այսպես, Ռուսաստանի մեծահարուստների «հայագուրկ» ցուցակն «ավանդաբար» գլխավորում են հրեաները: Ճիշտ է, այս անգամ առաջատարի դերը շնորհագուրկ խողորկովակու փոխարեն ստանձնել է «Չուկոտկայի պետ, լոնդոնցի դեմոկրատ» Ռոման Աբրամովիչը՝ 14.700 մլն (զուևարները բերված են դոլարներով): Ակամա հիշում ես ռուսական թերթերից մեկի խաթիչ արտահայտությունը՝ նահանգապետ լինելուց լավ բիզնես չկա...

100-ից 30-ը միլիարդատերեր են: «Ամենաաղքատն» ունի 280 միլիոն: Ամենաջահելը 33 տարեկան է, ամենաաղքատը՝ 73: Ցուցակում կա իգական սեռի միայն մեկ ներկայացուցիչ, բայց ինչպիսի՞նք. Մոսկվայի քաղաքապետ Յուրի Լուժկովի կինը՝ Էլենա Բատուրինան (1.400 մլն): Ինչպես տեսնում եք, քաղաքագլխի կին լինելն էլ վատ բիզնես չէ: Եթե բոլոր մեծահարուստների ունեցածը հանրագումարենք, կանցնի 141 միլիարդից:

Հնարավոր է, որ ռուսաստանցի շատ պաշտոնավարներ հանգիստ մրցեն միլիոնատերերի հետ, սակայն «Ֆորբսը» սկզբունքորեն առայժմ չի «հաշվում» նրանց փողերը, որովհետև դրանք անթափանց են: Այդուհանդերձ, ցուցակի մեջ մտնում են 7 սեմատոր, Պետրոսյանի 5 պատգամավոր և 2 պրեզիդենտ: Շատ քիչ բան է փոխվում այն իմաստով, որ մեծահարուստների

գերակշիռ մասը հարստությունը կուտակում է Ռուսաստանի ազգային հարստության բնական պաշարների շահագործման միջոցով՝ նավթ, գազ, ածուխ, անտառ, մետաղ և այլն: Շատ քիչ են նրանք, ովքեր փորձում են զարգացնել արդյունաբերության ճյուղերը, արմատավորել նորագույն տեխնոլոգիաներ: Այլ խոսքով, Ռուսաստանը դեռևս չունի իր Ուիլյամ Գեյթսը:

Համարում հետաքրքրական շատ տվյալներ կան մեծահարուստների ունեցվածքի, ամենական կյանքի, նախասիրությունների մասին և այլն: Սակայն, կարծում են, նվազ ուշագրավ չեն այդ անձանց վերաբերյալ անցկացված հասարակական հարցումների արդյունքները: Ռուսաստանցիների մեծ մասը գտնում է, որ երկրի տնտեսական կյանքի վրա ունեցած ազդեցության լծակները ներկայիս գործարար ընտրախավին բաժին են ընկել ոչ թե սեփական ջանքերի, այլ այն բանի շնորհիվ, որ նրա ներկայացուցիչներն «անհրաժեշտ պահին հայտնվել են անհրաժեշտ տեղում»: Այսինքն բնակչության աչքում նրանք ոչ թե ձեռներեցներ են, որոնք հաջողության են հասել իրենց աշխատանքի ու տաղանդի շնորհիվ, այլ «քաջնազարներ», որոնք կարողացել են իրենց բաժինը գուցե նախ և առաջ պետական սեփականությունը կոպեկներով ձեռք գցելու, բնական պաշարներն անօրինակամորեն ու անարդարացիորեն իրենց մատչելի դարձնելու միջոցով:

Շատ ռուսաստանցիների համար այդ մարդիկ ապրում են «Լուսնի վրա». նրանց ապրելակերպն այնքան է հեռու ու կտրրված առօրյա կյանքից, որ հաստատվածները սովորական մարդու համար վերածվում են անցանկալի երևակայական էակների: Հակակրանքը հասնում է այն աստիճանի, որ մարդիկ չեն հավատում նաև միլիոնատերերի բարեգործական նախաձեռնություններին՝ Ռուսաստան վերադարձնել Ֆաբերժեի ձվերը, ջաչկացել Մեծ թատրոնին և այլն: Նման գործողություններն ընկալվում են որպես աչքակապության փորձեր՝ նվաճել իշխանության բարեհաճությունը, խուսափել պատասխանատվությունից, պահպանել ապօրինաբար յուրացվածը:

Ռուբեն ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԸ, ՊԱՇՏՈՆՅԱՆԵՐԸ ԳԱԼԻՍ ՈՒ ԳՆՈՒՄԵՆ, ԵՆԳԻԲԱՐՈՎՆԵՐԸ ՄՆՈՒՄ ՀԱՎԵՐԺ

Երևանի պետական կրկեսի համար այս տարին «աշունը սըրտում ծաղրատուին» Լեոնիդ Ենգիբարովին է նվիրված: Օրերս մեծ ծաղրածուի 70-ամյակին նվիրված միջոցառմանը պետական կրկեսում նվագում էր փողային նվագախումբը, իսկ ամբողջ դահլիճը երգում էր Լ. Ենգիբարովի սիրելի Կոնստանտին Օրբելյանի «Հավատում եմ ես և չեմ հավատում» երգը: Ընդհանրապես այդ օրը շատ երգեր հնչեցին Արամի և Էմմա Պետրոսյանների, Զարուհի Բաբայանի, ծաղրածուի անունը կրող կրկեսային ստուդիայի սաների կատարմամբ:

«Ծաղրածուն մասնագիտություն չէ, այլ աշխարհայացք», - այդ բառերն են գրված երեկոյի հրավիրատոմսի վրա: Դա վերաբերում է նաև հենց Լ. Ենգիբարովին, ում առաջին հայացքից երգիծական ստեղծագործությանը հատուկ է նուրբ լիրիզմը: Այդ ամեն

նի և շատ այդ բաների մասին հիշեցին հորեյանական միջոցառման մասնակիցները:

Երգիչների, դերասանների ելույթներն ընդմիջվում էին Լ. Ենգիբարովին ներկայացնող կինոկադրերով, նրա գործընկերների, նրան ճանաչողների հուշերով: Հատուկ երեկոյին մասնակցելու համար Հայաստան էր ժամանել ժողովրդական արտիստ, հայտնի վարժեցնող Ստեփան Իսահակյանը, իսկ պետական այրերից ներկա էր միայն Աժ ԳՀԿ խմբակցության ղեկավար Գալուստ Սահակյանը, ում, ամենայն հավանականությամբ, ծանծաղցել էին խորհրդարանի «կրկեսային ներկայացումները», և նա որոշել էր իսկական կրկես այցելել: Ավելորդ չէ հիշեցնել, որ նախարարները, պաշտոնյաները գալիս ու գնում են, Ենգիբարովները՝ մնում հավերժ:

Լ. ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ

ՂԻՄԸ ՃԱՆԱԶԵՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ղրիմի Ինքնավար Հանրապետության Գերագույն ռադան ապրիլի 24-ը հայտարարել է Հայոց ցեղասպանության զոհերի հիշատակի օր: Այդ որոշումն ընդունվել է պատգամավոր Սերգեյ Շուվայնիկովի առաջարկով, վերջինս Ղրիմի ռուսների կոնգրեսի ղեկավարն է: Ըստ որում՝ Ղրիմի խորհրդարանի նիստին ներկա 62 պատգամավորից 59-ը կողմ է քվեարկել այդ որոշմանը: «Մենք պետք է ունենանք այդպիսի հիշատակի օրեր: Կարծում են, հայ համայնքը գոհ և շնորհակալ կլինի դրանից», ասել է Շուվայնիկովը: Ռադայի որոշման վերաբերյալ Ուկրաինայի արտգործնախարարությունը դեռ չի արտահայտել իր դիրքորոշումը, և, ըստ ամենայնի, առայժմ կխուսափի որևէ հայտարարություն անելուց, նկատի ունենալով դրա բացասական անդրադարձը ուկրաինա-թուրքական հարաբերությունների վրա:

ՆՈՐ ԱՎՏՈՔՈՒՄՆԵՐ

Ուկրաինայի Չերկասի քաղաքից ներկրված «Բոզդան» մակնիշի 50 նոր ավտոբուսներն այսուհետ կսպասարկեն մայրաքաղաքի վեց երթուղիներ: Դրանք կաշխատեն 2-րդ, 15-րդ, 16-րդ, 21-րդ, 33-րդ, 42-րդ երթուղիներով: Երկրորդ համարի ավտոբուսը կերթնելի Ռադիկայմից մինչև երկաթգծի կայարան, 15-ը՝ Աերացիայից մինչև Աբովյանի պուրակ, 16-ը՝ Նուբարաշենից Աբովյան պուրակ, 21-ը՝ Սարի թաղ, 33-ը՝ Դավիթաշենից մինչև երկաթգծի կայարան և 42-ը՝ Մարաշից մինչև Երևանի կենտրոնական ավտոկայան:

Եթե բոլոր հարուստներն իրենց բոլոր փողերն իրար մեջ բաժանեն, բոլորին չի հերիքի:
ՃՅՈՒԼ ԲԵՐՏԱՅՈՆ

ԽՆԴԻՐԸ ՉԼՈՒԾԵԼԸ ՎՏԱՆԳԱՎՈՐ Է

Սուրբ Ղազար կղզու թանգարանի ուղեկցորդները հայարտության և երախտագիրությունը այցելուններին հիշեցնում են, որ նույնիսկ Նապոլեոնը հատուկ հրամանագրով արգելել է դիպչել Մխիթարյանների հայկական կղզու գլուխգործոցների հավաքածուին: Բայց բոլոր գորավարները չէ, որ Նապոլեոն են, և երկրորդ մեծ գորավարի այդ հրամանագիրը, չգիտես ինչու, չխանգարեց նրանց, ովքեր սկսեցին կողոպտել Տրիեստի վանքում գտնվող Մխիթարյան միաբանության գանձերը: Մինչդեռ Տրիեստը Վենետիկից ընդամենը 60 մղոն է հեռու: Էլ չեն խոսում տարերային աղետների և հանցագործությունների մասին: Կյանքում ամեն ինչ կարող է պատահել:

Եվ այդ դեպքում, ասենք, Վիեննայի Մխիթարյանների վանքում, որ ես հատկապես մտա Սուրբ Ղազար կղզի մեկնելուց առաջ, մենք կգրկվենք ոչ միայն Ռենբրանդտից և Այվազովսկուց, ոչ միայն 4000-ամյա կնոջ և նրա կատվի մուսիայից, թերթերի, ոսկերչական իրերի եզակի հավաքածուներից, այլև 120 հազար հազվագյուտ գրքերից և օտար լեզուներով Հայաստանի պատմությանը նվիրված 10 հազար արժեքավոր մենագրություններից: Իսկ եթե փորձանք պատահի Սուրբ Ղազար կղզու վանքի թանգարանում, ապա մենք կգրկվենք ոչ միայն Այվազովսկու 2 տասնյակ գործերից, հազարավոր անգին կտավներից, ոչ միայն Պետրոս Առաջինի անձնական կնիքից, երայերեն, վրացերեն, հունարեն, լատիներեն, արաբերեն հին ձեռագրերից, ոչ միայն Կիլիկիո վերջին թագավոր Լևոն Զ-ի ոսկեպատ թրից, այլև հայկական ձեռագրերի պահոցներում ամենահինը համարվող Սյրե թագուհու 6-7-րդ դդ. Ավետարանից:

Ամբողջ մղձավանջն այն է, որ, ինչպես սրտի կսկիծով ասում է Մխիթարյանների համաշխարհային միաբանության առաջնորդ, արքայազն Եղիա Կիլիկյանը, նույնիսկ բազմաթիվ գլուխգործոցներ չունեն լիարժեք պատճեններ, իսկ գեղանկարչական եզակի աշխատանքների մեծ մասը չի մտցվել պլեյմների մեջ: Ի վերջո խոսքը ոչ թե այս կամ այն պետությունից հնության հուշարձանները դուրս բերելու, այլ հուսալի պայմաններ ստեղծելու մասին է, որպեսզի գանձերը հավիտյան պահպանվեն: Այս կապակցությամբ պետք է ասել, որ առկա է ևս մեկ խնդիր, որը թերևս առավել մտահոգիչ է: Տարեցտարի նուրանում են Մխիթարյանների և մանավանդ թանգարանային, վերականգնողական գործի մասնագետների շարքերը: Չկան Ալիշանի գործի նույնիսկ նվազագույն թվով նվիրյալներ: Դեռ վերջերս հիրավի լուսավորչական վանքերի իսկական հպարտությունն էին ժամանակակից տպարանները, որտեղ տպագրվում էին

գրեթե ամբողջ հայության համար նախատեսված գրքեր, այդ թվում դասագրքեր, աշխարհագրական քարտեզներ և ատլասներ: Տպարանները ձգողական ուժ ունեին բազմաթիվ հետազոտողների համար: Այսօր ժամանակակից տեխնիկան (համակարգիչները, սքաներները, տպիչները) թույլ է տալիս գրեթե տնային պայմաններում գրքեր հրատարակել: Այնպես որ, կան նաև օբյեկտիվ պատճառներ: Բայց դրանից գործը չի հեշտանում: Քանզի մնում է գլխավոր ազգային և համամարդկային արժեք ներկայացնող մեր գանձերի ճակատագրի հարցը:

Այս պատճառով «Կիլիկիա» նավի ամբողջ անձնակազմը որոշեց առաջ քաշել այդ բախտորոշ հարցը՝ հասկանալով, որ մենք որևէ հայտնագործություն չենք անում, քանզի թանգարանների և դրանց ցուցանմուշների մասին հայտնի է ամենքին: Բայց մենք չենք կարող չօգտվել «յոթ ծովերով նավարկելու» մեր հնարավորությունից, երբ մեր նավի երթուղին թույլ է տալիս այցելել վայրեր, որտեղ գտնվում են հայ ժողովրդի անգին սեփականությունը հանդիսացող վանքեր ու թանգարաններ: Մենք ընդամենը հարց ենք բարձրացնում: Ահա թե ինչու «Կիլիկիայի» մեկնարկի նախօրեին ամբողջ անձնակազմով հերթական անգամ էքսկուրսիա կատարեցինք հրապարակախոսական այս խնդիրը լուծելու նպատակով: Միաբանության առաջնորդ, արքայազն Եղիայի և ուղեկցորդ Կարոյան Կարպետյանի հետ շրջեցինք թանգարանի բոլոր սրահներում, և մեր օպերատոր Սամվել Բաբայանը նկարահանեց գանձերի մեծ մասը, որոնցից մենք պարզապես իրավունք չունենք գրկվելու:

Ես շտապեցի գիտարշավի սկզբում արժարժեք մեր ժողովրդի համար ցավոտ այս թեման նաև այն պատճառով, որ մեր առաջին նավահանգիստը լինելու էր հենց Տրիեստը: Այնպես որ, սովալ բարդ խնդրով այնտեղ էլ ենք զբաղվելու: Ի թիվս այլ բաների, ժապավենի վրա կարճամազները պահպանված հայկական եկեղեցին, դպրոցը և մյուս վանքերը, որտեղ 200 տարի առաջ մենք մեկընդմիշտ կորցրինք մեր ժողովրդի անգին գանձերը:

Մտադիր ենք այսուհետև էլ զարգացնել այս թեման, մեր տեսածի մասին պատմել ընթերցողներին՝ հույս ունենալով, որ մեր երկրի դեկավարությունը և համապատասխան կազմակերպությունները մեծ ուշադրություն կդարձնեն սովալ խնդրին, որը չլուծելը պարզապես վտանգավոր է:

Զորի ԲԱԼԱՅԱՆ, «Կիլիկիա», Ադրիատիկ ծով

Ի՞նչ փվեց սոցիալական քարտերի դեմ պայքարը Դժգոհ են շատերը, բայց քչերն են դիմում դատարան

Դեռևս 2004թ. ամռանը Վանաձորում, Հայկական Սահմանադրական Իրավապաշտպան Կենտրոնի (ՀՍԻԿ) և Հայ Առաքելական Եկեղեցու Գուգարաց թեմի ջանքերով տեղի ունեցան երկու հանրահավաքներ՝ «Ընդդեմ մարդկանց համարակալման» խորագրով: Այն թատերականացված հանդեսի բնույթ էր կրում՝ «սոցիալական քարտերի թաղում» սցենարով, որի ընթացքում մոտ 200 մարդ իրենց պարտադրված քարտերը ետ հանձնեցին հանրահավաքի կազմկոմիտեին՝ սոցիալական ծառայությանը փոխանցելու նպատակով: Այդ և մայրաքաղաքում կայացած հաջորդ հանրահավաքներից հետո քարտերի ներդրման ժամկետը երկարաձգվեց մինչև հունվար, որից հետո քարտերի դեմ սկսված պայքարն աստիճանաբար թուլացավ, ինչը հնարավորություն տվեց քարտերի ներդրումն անցկացնել «կամավոր-պարտադիր» սկզբունքով, մինչդեռ այդ առթիվ դժգոհությունները մշտապես առկա են եղել թե մամուլում և թե հեռուստատեսությունում: Դրա արդյունքում պաշտոնական մամուլն ավետեց, որ Վանաձորում սոցիալական քարտերի հայտագրման պլանը կատարվել է 95%-ով, և տպավորություն ստացվեց, թե Վանաձորում մարդիկ պարզապես ուրախությունից գլուխները կորցրել են՝ օր առաջ այդ քարտերն ունենալու անհամբերությունից այրվելով:

«Ինչու» սոցիալական քարտերի կապակցությամբ հանրահավաքները դադարեցին Վանաձորում», հարցի առնչությամբ, որ մարտի 19-ին, Վանաձորում, ՀՍԻԿ-ի կողմից կազմակերպված մամուլի ասուլիսի ժամանակ ուղղեցինք կենտրոնի նախագահ Գևորգ Մանուկյանին, վերջինս պատասխանեց, որ «երևում է շարունակվում են», իսկ քարտերի ներդրման համար մեղքը գցեց PADCՕ ծրագրի վրա, որի կազմակերպիչները «Ուկրաինայում չեն կարողացել անց կացնել, իսկ Հայաստանում անց են կացրել և նույնիսկ պարծեցան»:

Ինչպես հայտնի է, քարտերի դեմ հանրահավաքների ժամանակ ըմբոստ ելույթներ էր ունենում Հայ Արիների միության նախագահ Արմեն Ավետիսյանը: Երբ Գ. Մանուկյանին հիշեցրինք, որ Ավետիսյանը Վանաձորում ՀՍԻԿ-ի հետ միասին հանրահավաք էր կազմակերպում, և հետաքրքրվեցինք, թե արդյո՞ք Ավետիսյանի ձեռքավորման առնչությամբ խափանման միջոց կալանքը փոխելու միջնորդությամբ դիմում-ստորագրահավաքին ՀՍԻԿ-ը չի մասնակցել, Գ. Մանուկյանը պատասխանեց. «Չենք ստորագրել, բայց ես իրենց գրասենյակ դրանից հետո այցելել են, և հետո մեզ ոչ ոք չի դիմել ստորագրության հարցով»: Փաստորեն Ավետիսյանի հետ անմիջական առնչություն չունեցող մարդիկ ստորագրել էին՝ ի պաշտպանություն նրա, բայց վերջինիս հանրահավաքային գործընկերը չէր ստորագրել: Պակաս զարմանալի չէր նաև այն, որ Գ. Մանուկյանը տեղյակ չէր, որ մեկ օր առաջ, մարտի 18-ին Ավետիսյանը արդեն ազատ էր արձակվել՝ դատարանի որոշմամբ: Իսկ առավել զարմանալին այն էր, որ եթե չհետաքրքրվեինք, Գ. Մանուկյանը մամուլի ասուլիսում չէր էլ տեղեկացել, թե ի՞նչ ընթացքի մեջ է Լոռու մարզպետի մի որոշման դեմ իրենց բողոքարկած դատական հայցը: Դատարանը սխալ է համարել մարզպետի այն որոշումը, որով համայնքապետերին պարտադրվում էր իրենց ենթակայաների անձնական գործում ներառել նրանց, և ընտանիքի անդամների սոցիալական քարտի համարները: (Իսկ արդյո՞ք համայնքապետերը սխալ կհամարեն իրենց վերադասի որոշումը):

«Կենտրոն դիմել են 13 քաղաքացի, որոնք չեն կարողացել իրավական գործարք կատարել: Վեց դիմում գտնվում է դատարանում, ևս յոթը նույնպես կներկայացվեն», - նաև հայտնեց Գ. Մանուկյանը:

ԱՌԱՋԻՆ ԱՆԳԱՄ

«Հայոց ծածկանունների բառարանը»՝ 50 տարիների արգասիք

Գալուստ Գյուլբենկյան հիմնարկության հովանավորությամբ տարիներ շարունակ ԵՊՀ հրատարակչությամբ լույս են տեսել շուրջ 50 արժեքավոր հայագիտական աշխատություններ: Մեր նորագույն պատմության ծանր տարիներին՝ 90-ականներին, երբ քվում էր ոչ միայն գիրք գրելու, նաև տպագրության ժամանակները չեն, Գյուլբենկյան հիմնարկամբ նպատակային գրա-հրատարակչական գործունեություն էր ծավալում դասագրքերի, քրիստոնափաների, գիտական լուրջ աշխատությունների: Այս տարիներին համալսարանը հիմնադրամի աջակցությամբ համալրվեց համակարգչային ժամանակակից սարքավորումներով: Գյուլբենկյան հիմնարկության հայկական բաժանմունքի տնօրեն Զավեն Եկավյանը՝ Երևանի պետական համալսարանի նախկին սանը, հիմնադրամի հովանավորությամբ լույս տեսած իր տեսակի մեջ եզակի և կոթողային «Հայոց ծածկանունների բառարան» գրքի երեկվա շնորհանդեսին արձանագրեց, որ ինքը համեստ զինվորի իր պարտականությունն է կատարում, որը հերոսություն չէ, պարզապես ինքը վերադարձնում է համալսարանին այն, ինչ ստացել է:

Հեղինակը՝ բանասեր, թատերագետ Բախտիար Հովակիմյանը, դեռևս ուսանողական տարիներից զբաղվում է ծածկանունների գաղտնագրմամբ: 1958 թ. գրականության և արվեստի թանգարանում աշխատելու տարիներից ձեռնարկել է այս աշխատությունը, գրեթե դավանանքային նվիրվածությամբ հանդես էր գործել և բանասիրական հետաքրքրությունները:

Այս գործը հիրավի բարձր գնահատանքի է արժանի նախ և առաջ բժախնդիր աշխատատարության առումով: Հայ մշակութային իրականության մեջ աննախադեպ այս բառարանում վերծանված է 8000 հեղինակի 25 հազար ծածկանուն, որպես աղբյուրներ հանդիսացել են 17 լեզուներով հազարավոր պարբերականներ և գրականություն: Բառարանի երկրորդ բաժնում տրված են 8000 հեղինակների կենսագրությունները:

Համալսարանի ռեկտոր Ռադիկ Սարտիրոսյանը բարձր գնահատեց հեղինակի կենդանի տրամաբան աշխատանքը, ապա անդրադարձավ «Գյուլբենկյան» հիմնադրամի և նրա հայկական բաժանմունքի տնօրեն Զավեն Եկավյանի ազգամեր գործունեությանը, ինչպես գրաիրատարակչական, նաև նորագույն տեխնիկայով համալսարանը համալրելու և ծանր տարիներին պրոֆեսորադասախոսական կազմին նյութապես աջակցելու համար: Զավեն Եկավյանին, որին տարիներ առաջ պատվավոր դոկտորի աստիճան էր շնորհվել, Ռ. Սարտիրոսյանը երեկ հանձ-

նեց համալսարանի բարձրագույն պարզև՝ «Ոսկե մեդալը»: Համալսարանի հրատարակչության տնօրեն Պերճ Ստեփանյանը շնորհավորանքից ու գնահատանքից հետո անդրադարձավ հիմնադրամի աջակցությամբ տպագրված գրականությանը, մասնավորապես ՀՀ նախագահի մրցանակին արժանացած 5 հատորանոց «Տեղանունների բառարանին» և վերջերս «Վ. Թեքեյան» մրցանակ ստացած պրոֆ. Երջանիկ Գևորգյանի շարժումների լեզվի եզակի բառարանին:

Լևոն Անանյանը, Վլադիմիր Բարխուդարյանը, գրականագետ Սամվել Մուրադյանը արժևորեցին գիրքն իբրև դարակազմիկ, ֆունդամենտալ աշխատանք՝ բարձր գնահատելով Գյուլբենկյան հիմնարկության նպաստը հայ մշակույթի և գիտության զարգացման գործում, հատկապես ուժացման վտանգի առաջ կանգնած սիդուռքահայ իրականության մեջ դպրոցական ուղորտում:

Մի կարևոր նկատառում արեց փիլիսոփայության ֆակուլտետի դեկան պրոֆ. Հ. Միրզոյանը, այսօր Հայաստանում կատարվող շատ ներդրումների մեջ առանձնացնելով Գյուլբենկյան հիմնարկության օգնությունը բովանդակության և ձևի առումով: «Դա նպատակ է, ոչ թե միջոց և արվում է ասպետաբար, երբեմն առանց հեղինակներին ճանաչելու»:

Բախտիար Հովակիմյանը գիտության մշակիմ վայել պատշաճությամբ և համեստորեն երախտիքի բազում խոսքեր հղեց՝ պատիվ համարելով իր գրքի շնորհանդեսն այս պատվավոր դահլիճում անցկացնելը՝ հիմնադրամի տնօրենի ներկայությամբ:

10 տարիների բացակայությունից հետո Զավեն Եկավյանը բավարար նկատեց ուսհաստատությունը պահելու և զարգացնելու դեկավարության ջանքերը, հատկապես հայագիտական ասպարեզում: «Հայագիտությունը մեր հացն է, լեզուն՝ մեր հողը, հայագիտությունը մեր արժանապատվությունն է, նաև քաղաքական ուժ է, որ պահանջում է ավելի նպատակային, հավաքական աշխատանք»: Նա Հովակիմյանի բառարանը կարևոր իրադարձություն համարեց նկատելով, որ ֆրանսիական, անգլիական մատենագրության մեջ ինքը նման երևույթի չի հանդիպել և հույս հայտնեց, որ տպագրական գործը կգարգացվի, ավելի շատ մշակույթ կարտահանվի, նրանց համար նաև, ովքեր տեղադրված են մեր պատմությունում ու մշակույթում:

Ավարտին նա Գյուլբենկյան հիմնարկության 50-ամյակի հուշամեդալներ հանձնեց Ռ. Սարտիրոսյանին և Բ. Հովակիմյանին:

Սեւանյա ԲԱԴԱԼՅԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՐՈՎԱԾԸ ԴԱՐՁԵԼ Է ՇԱ՛Տ «ԷՍՏՈՆԱԿԱՆ»

Էստոնիայի գյուղատնտեսության առևտրի պալատում մայիսի 25-ին կազմակերպված համոտեսի ժամանակ փորձագետների խումբը ընտրել է 31 լավագույն ապրանքատեսակները, որոնց մեջ է նաև հայկական խորովածը: «Լավագույն մսամթերք» անվանակարգում հայկական ազգային խորտիկը ստացել է «Էստոնական ճանաչված ապրանքատեսակ» մրցանակը:

Էստոնական շուկայում հայկական խորովածը հայտնվել է 2000 թվականի մայիսին: Նախաձեռնողը Պիլվասկի մսամթերքի կոմբինատն էր, որ 1998 թվականին հիմնել էր «Տոդաս» բաժնետիրական ընկերությունը: Դժվար չէ կռահել, որ այդ ընկերության համատերը հայ է՝ Սպարտակ Հակոբջանյանը:

Մինչ խորովածին անցնելը կոմբինատը արտադրում էր ամառային տարբեր գրիլներ, սակայն 2000 թվականի մայիսին՝ ամառային շրջանի բացումից առաջ, ընկերության շուկայագետները խորհուրդ տվեցին ապրանքատեսակների մեջ մտցնել նորը՝ հայկական խորովածը:

Էստոնիայում հայկական խորովածը հայտնի դարձրեց խորովածի մեծ վարպետ, հայաստանցի Արա Կարապետյանը: Նա տիրապետում է խորոված պատրաստելու բոլոր նրբերանգներին, որի շնորհիվ վերջին 3 տարիներին խորովածի պահանջարկը 3 անգամ աճել է: Հայկական խորտիկը նվաճել է էստոնացիների սիրտը, որի ապացույցը հենց «Էստոնական լավագույն ապրանք-

ատեսակ» մրցանակն էր: Հայկական խորովածը հայտնի է դարձել ոչ միայն որպես առևտրային հաջող ապրանք, այլև էստոնացիներին ճանաչելի դարձրել Հայաստանի ազգային նկարագիրը, ի դեմս Էստոնիայի փոքրաթիվ հայ համայնքի: Հայերը կարծում են, որ սեփական երկիրն ու մշակույթը կարելի է ներկայացնել ոչ միայն բազմադարյան պատմությամբ, այլև ազգային հրաշալի խոհանոցով:

2 ԱՄՍՈՎ ԷՆ ԶԳՉԳԵՅԻՆ

Հայաստանի քաղաքացիների ստեղծված խնայողական ավանդների խնդիրն ուսումնասիրող աշխատանքային խմբի եզրակացության ներկայացման ժամկետը հունիսի 1-ից երկարաձգվել է մինչև օգոստոսի 1-ը: Այս մասին հունիսի 3-ի ճեպագրություն հայտնել է խմբի ղեկավար, Արժեքների հանձնաժողովի նախագահ Էդվարդ Մուրադյանը: Ըստ նրա, լրացուցիչ ժամանակը կօգտագործվի տվյալ խնդրի լուծման գործում միջազգային և մասնավորապես՝ ԱՊՀ երկրների փորձի առավել խորն ուսումնասիրման, ինչպես նաև՝ նախկին ԽՍՀՄ խնայեալու հանրապետության քաղաքացիների ավանդների մասին տվյալների նորացման համար: Հիշեցնենք, որ խումբը ստեղծվել էր Ռոբերտ Քոչարյանի կետավարին ստորագրած կարգադրությամբ: Աշխատանքային խմբում ընդգրկված են 13 հոգի, որոնք հիմնականում տարբեր նախարարությունների և Կենտրոնական բանկի ներկայացուցիչներ են:

ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ ԳԻՐԸ ՄԻԱՄՆՈՒԹՅԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐ

Վերջին տարիներին Արցախում ազգային նշանակության տոնակատարումները և միջազգային գիտաժողովներն առավել հաճախակի են դարձել: Այդ կարգի միջոցառումների թվում կարելի է դասել հայ գրերի գյուտի և Ամարասի դպրոցի հիմնադրման 1600-ամյակի տոնակատարությունը: Այն փաստը, որ միջազգային գիտաժողովին ու Ամարասում տեղի ունեցած մշակութային միջոցառումներին մասնակցել են նաև արտերկրից, այդ թվում՝ օտարազգի հյուրեր, վկայում է նախաձեռնության բարձր նշանակության մասին:

Ըստ միջոցառումների ծրագրի, Արցախի պետամուսախարանում տեղի ունեցավ կրթական գիտաժողով: Նախքան միջոցառումը, համաժողովի մասնակիցները ծաղիկներ դրեցին արցախյան հերոսամարտում զոհված ուսանողների հուշարձանին, որից հետո տեղի ունեցավ գրերի գյուտի և Ամարասի դպրոցի հիմնադրման 1600-ամյակին նվիրված հուշատախտակի բացում և օծում:

Գիտաժողովում ներկայացրին ողջունեց

Արցախի հոգևոր սխարանքը»․ այս էր ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, Մատենադարանի տնօրեն Ս. Արևշատյանի զեկուցման թեման:

ԱրՊՀ ռեկտոր Հ. Գրիգորյանը զեկուցեց «Մեսրոպյան գրերը, արցախյան դպրության ակունքները և հեռանկարները» թեմայով, իսկ ԱՄՆ Միչիգանի համալսարանից Գ. Բարդակչյանի զեկուցումը նվիրված էր նորագույն շրջանի հայոց լեզվի, գրականության և մտքի պատմությանը:

Գիտաժողովի երկրորդ մասում տեղի ունեցան մասնախմբային նիստեր, որոնց թեմաները վերաբերում էին կրթական քաղաքականության և մանկավարժության պատմությանն ու հոգեբանությանը, հայագիտական և մշակութային խնդիրներին: Ելույթ ունեցողները ինչպես տեղացի, այնպես էլ Հայաստանից ու արտերկրից ժամանած գիտական մասնագետներ էին:

**Կիմ ՉԱԲՐԻԵԼՅԱՆ,
Ստեփանակերտ**

ԼԵԳԵՆԴ ՇԱԽՄԱՏԻ ՄԱՍԻՆ

Ամեն անգամ, երբ խոսք է բացվում, թե ինչպես է ստեղծվել շախմատը, ականա հիշում են շախմատի խաղատախտակի ու ցորենի հատիկների մասին լեգենդը:

Դեպքը պատահել է 1500 տարի առաջ: Հնդկաստանի Սխերան թագավորի ապաշնորհ ղեկավարության հետևանքով այդ երկրին կործանում էր սպառնում: Մեսս անունով մի իմաստուն, ապացուցելու համար, որ թագավորը ամենահզոր անձը չէ, ստեղծում է մի խաղ, որտեղ ամենակարևոր ֆիգուրը՝ թագավորը, անպաշտպան ու անզոր է առանց մյուս ֆիգուրների օգնության: Շախմատային այդ խաղը մեծ տպավորություն է գործում Սխերանի վրա: Եվ նա, որպես շնորհակալություն կյանքի իմաստուն այդ դասի համար, խոստանում է կատարել Սեսսի ցանկությունը: Սնապարծ թագավորին ևս մի դաս տալու նպատակով իմաստունը խնդրում է ցորեն. շախմատի խաղատախտակի առաջին վանդակի համար՝ 1 հատիկ, երկրորդ վանդակի համար՝ 2, երրորդի համար՝ 4, չորրորդի համար՝ 8 և այսպես՝ երկրաչափական պրոգրեսիայով, մինչև 64-րդ վանդակը, իսկ ստացված թիվը գումարել:

Թագավորը համաձայնում է՝ ուրախանալով, որ հեշտ կազատվի իմաստունից: Բայց շուտով պարզվում է, որ նրա խնդրանքը կատարելն անհնար է: Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ 64-րդ վանդակի վրա ցորենի հատիկների թիվը կհասնի 87. 076. 425. 546. 692. 656-ի: Իսկ ընդհանուր թիվը, որը կազմված է թվերի գումարով բարձրագրած 0-ից մինչև 63 աստիճան (1+21+22+23+24 և այլն), ստացվում է 18. 446. 744. 073. 709. 551. 615 հատիկ: Վերածելով ծավալի կատաղի 922. 337. 203. 685 խորանարդ մետր ցորեն, որի յուրաքանչյուր խորանարդ մետրը պարունակում է 20 մլն հատիկ: Այդ քանակությամբ ցորեն ստանալու համար անհրաժեշտ է երկրագնդի ողջ մակերեսը ցանել 8 անգամ:

Պերելմանը «Կենդանի մաթեմատիկա» գրքում այլ հաշվարկ է կատարում. ըստ նրա, ցորենի ողջ քանակությունը կազմում է 12. 000. 000. 000. 000 խմ, և այն պահելու համար հարկ կլինի կառուցել 4 մ բարձրությամբ և 10 մ լայնությամբ ամբար, որի երկարությունը կկազմի 300 մլն կմ, այսինքն՝ երկրագնդի և արևի միջև եղած հեռավորության կրկնակին:

ԻՆՆԵ Ե ԸՆԽՄԱՏԸ. ՄՊՈՐՏ, ՄՐՎԵՍ, ԹԵ՝ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Այս հարցը շատերին է հուզել: Շախմատն ունի միլիոնավոր երկրպագուներ, աշխարհի բոլոր անկյուններում հազարավոր շախմատիստներ համառ պայքար են մղում միմյանց դեմ, ուսումնասիրում այդ խաղին նվիրված գրականությունը, փոր-

ծում լուծել շախմատային կոմպոզիցիայի արվեստի գաղտնիքները:

Այդ խաղում յուրաքանչյուր մարդ կարող է գտնել հաճելի ու գրավիչ մի բան: Շախմատը մտքի զվարճանք է, միաժամանակ՝ լարված մրցույթ, ազնիվ մենամարտ, որը մեծ ապրումներ է պահանջում: Շախմատիստը ինչպիսի՜ հոգեկան բավարարվածություն է ստանում, երբ խաղատախտակին իրականացնում է գեղեցիկ կոմբինացիա՝ դիրքի խոր ու բարդ վերլուծության, հոգեկան, տրամաբանական, մաթեմատիկական ընդունակությունների և երևակայության շնորհիվ:

Շախմատը պայքար է ոչ միայն մրցակցի, այլև ինքն իր դեմ, որը պահանջում է ստեղծագործական ուժ, հաշվարկի հմտություն, դիրքի զննահատման վառ ունակություն: 64 վանդակների վրա իրականացվում են ռազմավարական ճշգրիտ ծրագրեր, օգտագործվում են տակտիկական հնարքներ, տեղի են ունենում դրամատիկ իրադարձություններ: Ինչպես ասել է հին ժամանակների մի վարպետ՝ «Հայտնի շախմատիստը արտիստ է, գիտնական, ինժեներ և, վերջապես, հրամանատար ու հաղթող»:

Շախմատը փորձել են բնորոշել և հանրահայտ խաղացողները, և գիտնականներ ու արվեստագետներ: «Շախմատը մարդու հաղթանակներից մեկն է իր նկատմամբ: Ումանց համար այն հնչյուն է, մյուսների համար՝ նկար, ինձ համար պոեզիա է, պայքարի, մտքի, կամքի պոեզիա», - գրել է բանաստեղծ Պաբլո Ներուդան:

Ալբերտ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

«ԱՄԵՆԱՀԱՅԿԱԿԱՆ» ԷԼ ԶԵՆՔ ՈՒՆԵՆԱ

Ինչպես նախորդ տարի, այս տարի նույնպես, մայիսի 1-ից հունիսի 20-ը երևանի «Քանաքեռ-Զեյթուն» բժշկական կենտրոնի պլաստիկ վերականգնողական վիրաբուժության բաժանմունքը կազմակերպել է «Ամենահայկական քիթ» մրցույթը: Կենտրոնից տեղեկացանք, որ հայաստանցիների թիվը կազմել է 200-ից ավելի, 75%-ը՝ կին: Մասնակիցների ակտիվությունը, ինչպես նաև մրցույթի պայմանները նույնն են, ինչ նախորդ տարի: Բայց այս անգամ քթերը գնալով նրբանում են: Կենտրոնից ասացին, որ հայերը սկսել են մտածել իրենց արտաքինի մասին, իսկ այս մրցույթը՝ մասնակիցների համար սահմանած արտոնյալ պայմաններով, ավելի է նպաստում մեծ քթերի պակասելուն: Եթե այսպես շարունակվի՝ «հայկական քիթ» արտահայտությունն այլևս չի բնորոշի մեր ազգին: «Մի քանի հատ մնուշի համար կթողնենք», - կատակով մխիթարեց կենտրոնի մեր զրուցակիցը:

ԵԿԱՄՏԱԲԵՐ ՊԱՇՏՈՆ

Գործազրկության բարձր տոկոսը մեր հասարակության ամոթալի երևույթներից մեկն է: Ավելի քան 140 հազար աշխատուձեռն և առողջ հայեր չեն կարողանում աշխատանք գտնել՝ ծայրը ծայրին հասցնելու և իրենց ընտանիքը կերակրելու համար: Չենց դրա համար էլ փախչում են: Անցյալ տարի ավելի քան 5 հազար հայաստանցի քաղաքացիություն է խնդրել Արևմտյան Եվրոպայի երկրներում: Չետաքրքիրն այն է, որ 2004 թ. արդյունքներն ամփոփելիս ՀՀ քաղաքացիական ծառայության խորհրդի նախագահ Մանվել Բաղդասարյանն արձանագրեց, որ կառավարման ոլորտում կա 300 թափուր տեղ, որոնք այդպես էլ չեն գտնում իրենց տիրույթը: Խոսքն ավիացիայի, արդյունաբերության և էներգետիկայի ոլորտների մասին է: Ոլորտներ, որտեղ աշխատելու համար գիտելիք է պահանջվում: Իսկ ներկայիս երիտասարդությունը մտածում է միայն այն մասին, թե ինչ անի, որ ոչինչ չանի: Ուստի երիտասարդներին գրավում են այն բնագավառները, որոնք առնչվում են «հսկում», «վերահսկում», «արտոնագրում», «տեսչություն» հասկացությունների հետ: Իսկ «հարկային ծառայություն» և «մաքսային վարչություն» բառակապակցությունները երաժշտության պես ականջ են շոյում: Ջարմանալի ոչինչ չկա: Բավական է աշխատանքային օրվա վերջին կանգնել մնացած կարգի գերատեսչությունների մուտքերի մոտ և հետևել արտասահմանյան շքեղ ավտոմեքենաների ելունուտին, ինչպես նաև դրանց միջից դուրս եկող պարարտ կերպարանքներին, որոնց բջջային հեռախոսներն ասես սերտաճել են ականջներից լայն այտերին: Մի խոսքով՝ քաղցր կյանք: Ո՞վ չի ցանկանա օգտվել:

Չեչտ կյանքն իր գինն է պահանջում: Դրավկայությունն են տխրահռչակ «օդի հարկը», խնայողամարկղերում մուծվող կենցաղապասարկման վարձերին գումարվող հավելավճարները կամ հենց, ասենք, արտոնագրերը: Ինքներդ մտածեք՝ ինչ իմաստ ունի արտոնագիր պահանջել հմուտ ճարտարապետից կամ երկար տարիների աշխատանքային փորձ ունեցող բժշկից: Արտոնագիր ներկայացնելու պահանջն, արդյոք, կասկածի տակ չի՞ դնում բարձրագույն կրթության լեզգիտնությունը և դիպլոմի՞ որպես դրա տիրոջ մասնագիտական որակները հաստատող փաստաթղթի վավերական լինելը: Իսկ գուցե արժե ստուգել նրա՞նց մասնագիտական հմտությունը, ովքեր արտոնագրեր են տալիս, և հետո արտոնագիր տվողից էլ արտոնագիր տալու արտոնագիր պահանջել: Միգուցե արտոնագրերն էլ թարմացվեն ոչ թե երեք տարին մեկ, այլ ամեն տարի՞: Ի՞նչ վատ գործ է:

Իսկ գուցե արժե հա՞րկ դնել այն բնակարանների վրա, որոնց պատշգամբներից երևում է բիբլիական Արարատը. հիան՞ում ես Մասիսի հիասքանչ տեսքով՝ բարի եղիր վճարել: Համաձայն չե՞ս փոխիր բնակարանը:

Ավտոտեսուչներն ամեն տարի բավական փող են «կլկում» տեխստուգում չանցած ավտոմեքենաների տերերից: Ավտոմեքենաների քանակը տարեցտարի ավելանում է: Միայն անցյալ տարի Հայաստան է ներկրվել, ինքներդ դատեք, 15232 ավտոմեքենա: Բնակամաքար, ավելանում է նաև բենզինի իրացումը: Իսկ մայրաքաղաքի ավտոճանապարհները ահավոր վիճակում են: Ամեն տարի կարկատում են, բայց հաջորդ գարնանն էլի դարուփոսեր են: Քաղաքակիրթ երկրներում, որոնց թվին, երբ պետք է լինում, մենք էլ ենք մեզ դասում, վերը նշված գործարքներից ստացված շահույթի 40%-ը հատկացվում է ճանապարհների բարեկարգմանը, քանի որ պաշտոնյաներն այդ երկրներում ուրիշ են, մերոնց մնա չեն, որ հեշտ վաստակած փողով ապարանքներ կառուցեն և արտասահմանյան թանկարժեք ավտոմեքենաներ գնեն: Մերոնք կգերադասեն մի հազար դոլար տարվել Արգավանդի խաղատներում կամ մսխել հնչեղ անուններով ռեստորաններում, քան մի քանի դրամ մուծել պետության գանձարան, այն դեպքում, երբ այդ նույն պետության նախկին և ներկայիս իշխանավորները նրանց երկիրը թալանելու և անպատիժ մնալու անսահմանափակ իրավունք են տվել:

Ասացեք, խնդրեմ, ինչո՞ւ չարքային քա-

ղաքացուն չի խանդավառում մայրաքաղաքի շինարարական եռուզեռը: Չե՞ որ երևանն ազատվում է հողաշեն ավերակ տներից, որոնց փոխարեն վեր են խոյանում նոր շենքեր: Բայց ի՞նչ են կառուցում: Նման շինությունները նախահեղափոխական տարիներին կոչվում էին եկամտաբեր տներ: Կառուցեցիր-վերջացիր բնակարանները՝ վարձով տուր ու փող շինիր: «Ոչ մի բան չես անում, բայց եկամտող ավելանում է»: մոտավորապես սա էր խոստանում տարիներ առաջ բոլորիս հոգնեցրած հեռուստազովազոր: Նկատե՞նք, որ բավական արագ ձևավորվում է ապագա վաշխառուների խավը:

Ուշադրություն դարձրեք. եթե ինչ-որ բան էլ կառուցվում է որպես հասարակական օբյեկտ, ապա նախքան շինարարության ավարտը դռանը ցուցանակ են փակցնում՝ «Տրվում է վարձով»: Իրենք աշխատել չեն ուզում: Շատ ավելի ձեռնտու է օբյեկտը վարձով տալը և ուրիշի բրտինքով վաստակած փողը ստանալը:

Այսօր արդեն մտածելու ունակ մարդիկ ահագանգում են, որ երկրում գործի գիտակ տեխնիկական մասնագետների, արհեստավորների ու բանվորների մեծ պակաս է զգացվում: Անցյալում այդ պակասը լրացնում էին պրոֆտեխուսումնարանները, որոնց փոխարեն բազմացած քոլեջները չեն ապահովում ժամանակակից կյանքի պահանջներին համապատասխան գիտելիքների մակարդակ: Չեն փրկի նույնիսկ օտար լեզվի իմացությունն ու համակարգչային խորը գիտելիքները, որովհետև աշխատող ձեռքի պակաս կա. պետք է բուժել մարդկանց, թողարկել հաստոցներ ու սարքեր, կառավարել էներգաբուկներ և ինքնաթիռ քշել:

Մանկության տարիներին (ավագ ու միջին սերունդը հիշում է) մենք երագում էինք դառնալ տիեզերագնաց, ֆիզիկոս կամ շինարար: Առավել ճարպիկները երագում էին դառնալ տաքսու վարորդ, ծաղկավաճառ կամ մսագործ: Չենց նրանցից էլ, ի վերջո, ծնվեցին քաղաքական ու հասարակական գործիչներ, որոնք ասպարեզից դուրս մղեցին բոլոր ռոմանտիկներին ու երագողներին: Եվ նոր սերնդի երագանքի գագաթնակետը դարձավ հեշտ ձեռքբերվող ամենահամեղ պատառը:

Այս ամենը, ցավոք, հիշեցնում է Ջաննի Ռոդարիի հեքիաթը Զիպուլիտոյի արկածների մասին: Բայց Ռոդարիի հեքիաթը երջանիկ ավարտ ունի: Դրա համար էլ հեքիաթ է:

Պավել ՋԱՆԳԻՐՈՎ

ՄԵՐՈՆՔ

Գյումրիում տեղակայված ՌԴ սահմանապահ ջոկատին աջակցելու համար մայիսի 25-ին Մեղրաշատ գյուղի բնակիչներ Մ. Թորոսյանը, Վ. Արտիսյանը և Ա. Մադոյանը սահմանապահ ջոկատի իրամասնատարության կողմից պարզևատրվել են դրամական պարզակներով և հուշանվերներով: Մայիսի 2-ին նրանց հաջողվել էր հայտնաբերել և սահմանապահ ուղեկալին հանձնել հայ-թուրքական պետական սահմանի Մեղրաշատի հատվածն անցած սահմանախախտի: Հայտնաբերման ժամանակ սահմանախախտը (նախնական տվյալներով՝ Թուրքիայի քաղաքացի) դի-

մադրություն չի ցուցաբերել: Դեպքի առթիվ կատարվում է նախաքննություն, որից հետո կհայտնվեն նրա անձի և սահմանը հատելու նպատակների մասին տեղեկություններ: Այսուհետ, հաշվի առնելով վերջին տարիներին սահմանամերձ գյուղերում անասնազոդության և անասունների մաթիմի ճանապարհով Թուրքիա տեղափոխելու փաստերի աճը, սահմանապահների կողմից բարոյական և նյութական պարգևների կարժանան ինչպես նախկինում կատարված, այնպես էլ նախապատրաստվող սահմանախախտման վերաբերյալ տեղեկություններ հաղորդողները. անձի գաղտնիությունը կապահովվի:

ԱՐՄԵՆՊՐԵՍ

Սպարտակ ԱՍՈՅԱՆ

ԿՊԱՎ... ԿՊԱՎ...

Մուշեղ պապը հազավ պիջակը, դրեց գըլ-խարկը, ձեռնափայտն առավ ու դուրս գնաց: Կինը հագիվ հասավ դարպասների մոտ.

- Այ մարդ, - ձայն տվեց նա, - միտդ էլի բան ընկավ: Ես ո՞ր...

Ծերունին ձայն չհանեց: Սովորության համաձայն օդում պտտեցրեց ձեռնափայտն ու սկսեց արագ-արագ քայլել: Կինը լավ էր հասկանում ձեռնափայտն օդում պտտեցնելու իմաստը՝ գնա գործիդ, քո ի՞նչ խելքի բանն է...

Տնեցիներից գաղտնի Մուշեղ պապը դիմում էր գրել մարզի վերադասներից մեկին՝ հաշմանդամ տղայի ընտանիքին դրամական օգնություն ցույց տալու համար: Իր ձեռքով էր գրել, կանաչ ինքնահոսով: Հատ-հատ շարել էր բառերը ու հիմա էլ հիշում էր գրածը. «Ծեր մարդ եմ, պատերազմի վետերան: Մեր հարևան Վարշամի հետ Բեռլինում քոչարի եմ պարել: Տղաս էլ Շուշիի ազատագրման ժամանակ է քոչարի պարել: Նրա երեխան դպրոց պիտի գնա, բայց շոր-կոշիկ չունի: Ի՞նչ կլինի, օգնեք տղայիս, քաղցր աչքով նայեք նրա ընտանիքին»: Տնեցիք չգիտեին: Իմանային չէին թողնի: Կինը կասե՛ր մի ոտքդ գերեզմանում է, էլի էն միամիտն ես մնացել: Հիմա ո՞ւմ եմ քաղցր աչքով նայում, այ հալիվոր: Տղան մի անգամ նույն խնդրանքով դիմում գրեց՝ պատասխանեցին՝ կմտածեմք, մի բան կանենք: Տարիներ են անցել, էդքան մտածել կլինի՞: Դրա համար էլ վերցրեց ու գրեց: Մուշեղ պապը շատ էր հավատում իր գրածի գորությունը: Դեռ մի բան էլ խրատեց տղային՝ թե խնդրանք-դի-

մում ես գրում, պիտի խնդրածիդ օձիքից բռնես, էնպիսի բաներ գրես, որ սառցե սիրտն էլ հալվի, էդ սառցի տեղը վարդ ու մանուշակ բուսնի: Թե չէ՛ սար ու ձոր ընկնելս ո՞րն է, այ բալա...

Եվ իր մտքերից ոգևորված քայլում էր Մուշեղ պապը, շտապում: Նույնիսկ հարեցին Միսակի բարևին իմիջիայլոց պատասխանեց: Անհանգիստ էր՝ հանկարծ էդ պաշտոնյաները չթողնեն տուն գնա: Ի՞նչ գիտես, որ հիմա իր խնդրածի ետևից չեն ընկել՝ մի տեղից մի բան կտրեն, մի ճար անեն՝ իր ուզածը բավարարելու համար: Հո քարից չեն, մարդու ծնունդ են...

Մուշեղ պապը շատ էր հավատում իր դիմումի գորությունը: Հավատն ու ոգևորությունը այն աստիճանի էր, որ նույնիսկ սկսեց պատկերացնել իրեն դիմավորելու պահը: Պապի, կասի ջահել քարտուղարուհին, գիտե՛ս քեզ ինչքան եմ ման եկել: Դիմում ես տալիս, ինչո՞ւ ետևից չես գալիս: Կամ երևի ուրիշ բան կասի՝ պապի, էլ մի կանգնիր, էսինչ բաժնից գնա տղայիդ ընտանիքի օգնության որոշումը վերցրու: Երևի ում անունով որ դիմում է գրել, էդ պաշտոնյան էլ կընդունի: Այ պապի, կասի, որ էդպես մարդ ես, էդպիսի գավակ ունես, ինչո՞ւ շուտ չէիր դիմում: Բա հինգ հազար դրամով տուն պահել կլինի՞: Կամ, երևի ուրիշ բան կասի՝ մեր պարտքն է, աչքի լույսի պես նայել ազատամարտիկներին, բոլոր նրանց, ովքեր... Մուշեղ պապը չկարողացավ պաշտոնավարողի միտքն ավարտել: Ոգևորությունը չթողեց, մտքերը խճմվեցին: Այնքան իրական էր ոգևորու-

թյունը, որ նման վերաբերմունքից, որպեսզի անոթով չմնա, մտավ կողքի խանութը՝ շոկոլադե էժանագին սալիկ առավ: Մտածեց՝ լավ լուրը դատարկ ձեռքով չեն դիմավորի: Հետո նոր մտքեր եկան: Օգնության թուղթը ձեռքին տուն կմտնի, օդում կթափահարի ու կասի՝ կորած հալիվորի տեղ էիր դրել ինձ, պառավ: Ես չլինեմ, կորած եք, է՛... Տեսեք ինչ թուղթ եմ բերել: Մուշեղ պապը երկրորդ հարկ բարձրացավ հեհնի: Միտքն այլևս չէր գործում: Վայրկյան առաջ ուզում էր բաղձանքն իրականացած տեսնել: Միայն աստիճանների կեսից նեղստեց՝ էս ինչի՞ եմ վերևի հարկում թառել: Ձգուշությամբ բացեց պաշտոնավորի ընդունարանի դուռն ու ներս մտավ: Երկու մարդ խոսում էին քարտուղարուհու հետ: Նա համոզում էր նրանց. «Շեֆը շատ է զբաղված, ընդունել չի կարող»: Մարդիկ չէին լսում, իրենցն էին պնդում:

- Մի վայրկյանով, մի վայրկյանով, աղջիկ ջան, - թախանձում էին նրանք:

Քարտուղարուհին բարկությունից դարձել էր սառն ու անտարբեր: Երևի դա էր պատճառը, որ չկատեց իրեն, մտածեց Մուշեղ պապը, նկատե՛ր՝ կժպտար:

- Չե՞ք հասկանում, - տոնը փոխեց քարտուղարուհին, - ասել է՝ հերս էլ գա, ներս չթողնես:

Մարդիկ հուսահատ հեռացան: Քարտուղարուհին վերջապես նկատեց Մուշեղ պապին:

- Պապի, դու էլ մի սպասիր, չի ընդունելու: Կարծես եռման ջուր լցվեց ծերունու գլխին:
- Ինձ չե՛ս հիշում, աղջիկ ջան, - խելճա-

ԱՅԴ ԲՈՒԺԻՉ ԾԻՃԱՂԸ

Ահա արդեն մի քանի տարի է, ինչ ողջ քաղաքակիրթ աշխարհը ծիծաղաբերապիայի բում է ապրում: Առաջատար բժշկական կենտրոնների հաստիքացուցակներում շտապ կարգով մըտցվում են «բուժարար ծաղրածուների» պաշտոններ: Խոշոր քաղաքների բնակիչներն անդամագրվում են «ծիծաղի ակումբներում»: Այդ ի՞նչ խնթություն է համակել աշխարհը:

ԶՎԱՐԹ ՏԱՐԻՔ

Մասնագետները հավաստիացնում են, որ ուրախանալու ընդունակությունը մարդուն ի ծնե չի տրվում: Նորածինները սովորում են ժպտալ կյանքի առաջին երկու ամիսներին, իսկ ծիծաղել սկսում են միայն երրորդ ամսվա վերջին: Անենից «զվարթ» համարվում է 6-ամյա հասակը, երբ երեխան քրքջում է օրական 300-400 անգամ: Համեմատության համար. հասուն մարդը ժղպտում է օրական ընդամենը 15 անգամ:

ԵՐԶԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՀՈՐՄՈՆՆԵՐ

Ինչպես հաջողվեց պարզել Մերիլենդի (ԱՄՆ) համալսարանի բժշկական դպրոցի մասնագետներին, ծիծաղը խիստ բարենպաստ է ներգործում արյունատար անոթների վրա: «Լուրջ» ֆիլմ դիտող կամավորների արյան հոսքը արգելակվում էր 35 տոկոսով, իսկ կատակերգություն դիտելիս արյունը թափ էր առնում 22 տոկոսով: Նյարդաբան Ուիլյամ Ֆրայը (Ստենֆորդի համալսարան, ԱՄՆ), բացատրում է դա նրանով, որ ծիծաղելիս գոր-

ծում է մարդու մկանների մոտ 80 խումբ: Շարժվում են ուտերը, ցնցվում է կրծքավանդակը, տատանվում ստոծանին, սիրտն ավելի արագ է բաբախում, արյան մեջ բարձրանում է թթվածնի պարունակությունը՝ լիաթք ճերշնջելու հաշվին: Գերմանացի ծիծաղաբան Գյունտեր Սիկլը էլ ավելի հեռուն գնաց: Նրա կարծիքով, ծիծաղի մեկ րոպեն համագործ է ֆիզիկական ակտիվության 25 րոպեի: Իսկ ահա Ալան Ռեյսին (Ստենֆորդի համալսարան) հաջողվել է պարզել, որ ծիծաղի ժամանակ աշխուժանում են ուղեղի այն նույն կենտրոնները, որոնց վրա ներգործում է կոկահինը: Ավելին, ծիծաղող մարդու օրգանիզմն արտադրում է «երջակուրթյան հորմոններ» (էնդորֆիններ). բնական ափիոնատներ, որոնք բթացնում են ցավի զգացողությունն ու բարձրացնում տրամադրությունը:

ԲԺԻՇԿԸ ԾԻՃԱՂ Է ՆՇԱՆԱԿԵԼ

Այն մասին, որ ծիծաղը ունակ է դաշնակից դառնալ ամենավտանգավոր հիվանդությունների դեմ պայքարում, աշխարհը տեղեկացավ 20-րդ դարի կեսերին: Հենց այն ժամանակ ամերիկացի երիտասարդ հոգեթերապետ Նորման Քազինսը իմացավ, որ անբուժելի հիվանդ է կոլլաբեցնողով: Բժիշկները լոկ տարածում էին ձեռքերը. «Ձեր պարագայում բժշկությունն անգոր է»: Դուրս գրվելով հիվանդանոցից, երիտասարդը իր սենյակում կինոպրոյեկտոր տեղադրեց, որ թեթևացնի կյանքի վերջին օրերը զվարճալի կատակերգությունների դիտումով: Օ՛, հրաշք: Սկզբում անհետացան ցավերը, հետո սկսեցին շարժվել ձեռքերի կաթվածահար մատները: Մի տարի անց Նորմանը ոտքի կանգնեց և ընդմիշտ մոռացավ մահացու հիվանդության մասին: Իսկ լույս աշխարհ եկավ նոր գիտություն՝ հեպոտալոգիան, որի ուսումնասիրության առարկան դարձավ ծիծաղը: Սակայն ծիծա-

ցած ասաց Մուշեղ պապը, - տասն օր առաջ դիմում էի բերել, եկել են պատասխանման համանամ:

Քարտուղարուհին փոքրիկ հայելու մեջ գնում էր իր հոնքերի ու շուրթերի որակը: - Շատ են դիմումները, շա՛տ, - հայելուց մի կերպ կտրվելով՝ ասաց նա, - ես ո՞ր դիմումը հիշեմ:

Մուշեղ պապը հիշեցրեց՝ էն կանաչ թանաքովը:

- Յե՛նց նույն օրը տվել եմ իրեն...

- Բան-ման չասա՞ց, - սրտնեղեց ծերունին:

- Մազալու պապի ես, - հայելու մեջ նայելով այս անգամ շուրթերը սկսեց ներկել քարտուղարուհին, - գիտե՛ս, թե որքան է զբաղված. կառավարության որոշումներին ընթացք տալ է պետք, մարզի գյուղերի հոգսերն են ուսերին: Օրական էլ հարյուրավոր դիմումներ ենք ստանում: Քիթ սրբելու ժամանակ ունի՞ր, որ նույն օրը որոշում կայացնի:

Մուշեղ պապն ուզեց նստել պատի տակ դրված աթոռին: Զի գնա՛ մինչև մի բան չիմանա:

- Պապի, մի նստիր, այսօր ոչ մեկին չի ընդունելու, աշխատանքն ավարտվում է, ես էլ եմ տուն գնում, - ասաց քարտուղարուհին ու վերցրեց պայուսակը:

Քարտուղարուհին ներս մտավ պաշտոնավորից տուն գնալու թույլտվություն ստանալու: Դուռը կիսաբաց էր: Մուշեղ պապը դռների արանքից ծիկ արեց: Պաշտոնավորը, որի ձեռքում էր իր տղայի ընտանիքի վիճակի բարելավելու հարցը, իրոք, շատ էր զբաղված: Դա նկատեց Մուշեղ պապը, կույր պիտի լինես, որ չնկատես: Մարդն ամբողջ մարմնով համարյա ընկած է եղ անտեր սարքի վրա և աշխատում է: «Էդ անտեր սարքը» համակարգիչ է, որի մասին ընդհանրապես գաղափար չունեն Մուշեղ պապը: «Ի՞նչ է էդքան բըզ-

բզում», - մտածեց ծերունին: Քարտուղարուհին դուրս եկավ ու դուռը ծածկեց:

- Պապի, մի սպասիր, - ասաց և կրունկները հատակին կտկտացնելով՝ դուրս գնաց:

Նրա ետևից՝ Մուշեղ պապը: Բայց ծերունին ոտքը կախ գցեց: Երեկվա միամիտը չի: Յե՛նվեց աստիճանների բարձրիքին, իբր շունչ է առնում: Թող էս փեշը կարճ աղջիկը գնա, մտածեց Մուշեղ պապը, ինքը մի հարմար պահի ներս կմտնի, քաղաքավարի ներողություն կխնդրի ու տղամարդավարի կխոսի հետը: Յամ էլ, որ իմանա ով է, ինչի համար է եկել, չի բարկանա: Ընդհակառակը, երևի կիրավորի, աթոռ կքաշի, կասի՝ նստիր, պապի: Երևի քեֆ-հալ էլ կհարցնի: Էդ ժամանակ ինքը շոկոլադե սալիկը կհանի, կկոտրատի, կզնի սեղանին: Ամեն ինչ իր սրտի ուզածով կլինի, խոսք ու զրույցն էլ կստացվի: Թե չէ ամեն ինչ էդ փեշը կարճ աղջկա ասելով հո չի՞...

Մուշեղ պապը նորից մտավ ընդունարան: Նստեց և կզակը հենեց ձեռնափայտին: Ակնդետ նայում էր լաքավարու դռն կողմը, որի ետևում ՆՄ էր՝ որդու ընտանիքի փրկարարը, որի որոշումով թոռը սեպտեմբերին հագուկապով դպրոց կգնա, գիրք ու տետր կառնեն, հացի խանութի պարտքը կփակեն, թոռն էլ մեկ-մեկ պաղպաղակ կուտի: Այս մտքերը ի՞նչ երանելի վայրկյաններ պարզեցին Մուշեղ պապին: Մազակալած դեմքին երանության ժպիտ ծաղկեց: Ուզեց ներս մտնել և համբուրել պաշտոնավոր այդ մարդու ձեռքերը, որ այդպիսի երջանիկ պահեր կարող է պարզել որդու ընտանիքին: Եվ կամացուկ բացեց դուռը, ներս մտավ: Կանգնեց պատի տակ: Պաշտոնավորը, որ կարծես համակարգիչ մեջ էր մտել, իսկի չնկատեց էլ ծերունուն: Աշխատում էր ու աշխատում: Նյարդայնանում էր, տրորում էր ճակատն

ու աչքերը: Ծխում էր ու ծխում: Մի պահ եղավ, որ Մուշեղ պապը խղճաց նրան: Ուզեց մոտենալ և ձեռքը ուսին դնել՝ որդի, մի քիչ էլ հանգիստ առ, էդքան աշխատել կլինի՞: Սիրտ չարեց: Ավելի ճիշտ, հիշեց հարևան Սեթրյանի, որ երկու հեկտար հող ունի, բայց ամեն օր գահլա է տանում՝ դրժվար է, ընտանիքով չենք հասցնում, կոտորվեցինք: Էդ ինչի՞ չեք հասցնում՝ մի հարցնող լինի: Արևը դուրս չեկած՝ դաշտ եք գնում, մութին տուն գալիս: Բա էս մարդն ի՞նչ ասի, այ Սեթո: Դու քո մեքենան մաքուր օդում աշխատում ես, ընտանիքիդ համար ապրուստ հետ գցում: Երբ ուզես, հաց կուտես, ջուր կխմես, արևկող կհանգստանաս, բա էս մարդուն մեր չի՞ բերել, որ առավոտից իրիկուն առանց հացու-ջուր աշխատում է, իմ ու քո նմանների հոգսը քաշում: Մուշեղ պապը մտածում էր ու միամտանալով հիանում պաշտոնավորի աշխատասիրությամբ: Յանկարծ չզգաց էլ, թե ինչ կատարվեց: Պաշտոնավորը միանգամից ոտքի կանգնեց, ծափ տվեց ու բռունցքով հարվածես սեղանին:

- Կպավ՛... Կպավ՛...
Սեղանից թըթեր թափվեցին: Դրանց մեջ նաև Մուշեղ պապի կանաչ թանաքով գրած դիմումն էր:
- Պապի, էս ի՞նչ խերով ոտք ունեիր, - պաշտոնավորի ոգևորությունը ավելի էր բորբոքվել, - քեզ Աստված ուղարկեց: Առավոտվանից չէր ստացվում, վերջը չորս դամա ու չորս տուգ կացրի:
Մուշեղ պապը ոչինչ չէր հասկանում: Միայն նկատեց, որ պաշտոնավորի ոտքերի տակ՝ փափուկ գորգի վրա, ճորթվում էր իր դիմումը: Իսկ գլխում գնգում էր նրա անբնական ծայրը:
- Կպավ՛... չորս տուգ... կպավ՛...

դաբերապիսան որպես այդպիսին առաջացավ շատ ավելի ուշ: Անցած դարի 80-ական թվականների սկզբին ամերիկյան Big Apple Circus կրկեսի տնօրեն Մայքլ Քրիստենսենը կազմակերպեց «Ծաղրածուների շտապօգնություն», որի աշխատակիցներն այցելում էին քաղցկեղով հիվանդ մանուկներին: Բժիշկները զարմանքով արձանագրում էին, որ ծաղրածուի այցելությունից հետո բուժման արդյունավետությունն աճում էր բազմակի: Յե՛նց այդ ժամանակվանից էլ բուժարար ծաղրածուները սկսեցին իրենց հաղթական երթը աշխարհով մեկ: Գերմանիայում հիմնադրվեց բժիշկ-ծաղրածուների մի ամբողջ ասոցիացիա, որոնք խաղի են վերածում ծանր հիվանդ երեխաների բուժումը: Ավստրիայի և Յուլանդիայի խոշոր հիվանդանոցների հաստիքացուցակներում հայտնվեցին բուժարար ծաղրածուների դրույքներ: Սակայն ամենից հեռուն գնացին իսրայելցիները: Յրիֆին քաղաքի Աեսաֆ Չարոֆ հոսպիտալում կազմակերպվեցին բժիշկներին, բուժքույրերին և ֆիզիոթերապևտներին «բժշկական ծաղրածուի» մասնագիտության ուսուցանման վեցամսյա դասընթացներ: Ծիծաղաբերապիսի մեկ այլ՝ ոչ պակաս տարածված ուղղություն է արդեն դարձել ծիծաղով բուժումը: Ամերիկյան և շվեդական բազմաթիվ կլինիկաներում բացվել են հատուկ «ծիծաղի կաբինետներ»: Այնտեղ աշխատող հոգեբերապետներն իրենց խնամյալներին «նշանակում են» հունորիստական հաղորդումների դրզավորված չափաբաժիններ:

ջանքերով Յնդկաստանի բոլոր խոշոր քաղաքներում բացվեցին հատուկ «ծիծաղի ակումբներ», ուր մարդիկ գալիս էին ի սրտե ուրախանալու և սույնով «ազատվելու ստրեսից ու կանխելու ինֆարկտը»: Մեր դարասկզբին «ծիծաղի ակումբների» մոդան հասավ նաև Արևմուտք: Վերջին հնգամյակում Ֆրանսիայում բացվել է այդօրինակ 30 հաստատություն, Գերմանիայում՝ ավելի քան 40, ԱՄՆ-ում՝ 300-ից ավելի: Տվյալ մեթոդի արդյունավետությունը հաստատված է լուրջ գիտականների ուսումնասիրություններով: Պատահական չէ, որ ներկայումս նմանատիպ բուժում են իրականացնում աշխարհի խոշորագույն բժշկական կենտրոնները: Այսպես, հայտնի ավստրիացի հոգեբան Իլոնա Պապուսեկը՝ Գրացի համալսարանից, առաջարկում է կիրառել «ծիծաղ-յոգան» սրտանոթային հիվանդությունների բուժման համար: Ինչ վերաբերում է հայոց աշխարհին, ապա «ծիծաղի ակումբի» դերին հավակնում են առաջին հերթին խորհրդարանը և կուսակցությունների մեծամասնության գրասենյակները: Այնպես է ստացվել, որ մեր համաքաղաքացիները ծիծաղում են առավելապես ողբերգական բաների վրա: Իհարկե, ծիծաղի բուժիչ ուժը դրսևորվում է նաև այստեղ: Բայց այդուհանդերձ շատ կուզենայինք, որ հայրենի «բուժարար ծաղրածուների» գրպաններում բժշկական վկայականներ լինեին, այլ ոչ թե պատգամավորական մանդատներ:

Ե. ՍՈՍՔԵԼՅԱՆ

ԾԻԾԱԳԼԻ ԱՎՈՒՄԲՆԵՐ

Սակայն գիտատեխնիկական առաջընթացի ոչ մի նվաճում չի կարող փոխարինել կենդանի շփման ընթացքում առաջացող ծիծաղին: Առաջինը դա հասկացավ հնդիկ բժիշկ Մադան Կատարիան, որը մշակեց «ծիծաղ-յոգան»: 90-ականների կեսին նրա

Եթե մարդը խելացի է, նա վաղ թե ուշ կհարստանա, իսկ հարստանալուց հետո հաստատ կիմարանա:
ՏԻՆԼԵՅ ԴԱՆՆ

ՅՈՒՐՈՐԻՆԱԿ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒՄ

Գերմանացի կոմպոզիտոր և դիրիժոր Լյուդվիգ Շպորը ութ տարեկան դասեր հետ գնում է իր նոր օրատորիան փորձելու: Աղջնակը անտարբերությամբ է լսում ամբողջ օրատորիան: Բայց երբ սկսում է հնչել վերջաբանը՝ նկատելիորեն աշխուժանում է:

Շպորն ուզում է պարզել դասեր պոլիֆոնիկ երաժշտությունից «ստացած» հատուկ պատճառը:

- Քեզ շա՞տ դուր եկավ իմ ֆուգան, - հարցնում է հայրը:

- Օ՛, ո՛չ, հայրիկ, - պատասխանում է դուստրը, - երբ երաժիշտներն սկսում են ֆուգան, ես հասկանում եմ, որ քո ստեղծագործությունն արդեն մոտենում է իր ավարտին և մենք շուտով կվերադառնանք տուն ու կճաշենք:

ՀԱՎԱՍԱՐ ՊԱՅՄԱՆՈՎ

Պագանինին համերգից ուշանում էր: Նստելով կառք, նա կառապանին խնդրում է իրեն շուտ քատրոն հասցնել:

- Չեզ որքա՞ն պետք է վճարել, - հարցնում է կառապանին:

- Տասը ֆրանկ:

- Դուք կատակո՞ւմ եք:

- Ամենևին: Չէ՞ որ այսօր, յուրաքանչյուրից, ով լսելու է ձեր նվագը մեկ լարի վրա, դուք վերցնելու եք տասական ֆրանկ:

- Շատ լավ, - պատասխանում է Պագանինին, - ես ձեզ կվճարեմ տասը ֆրանկ,

ԱՆԵԿԴՈՏՆԵՐ ԱՊԱՐԱՆՅԻՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

«ՍՐՍՈՒՌ» ԱՆԵԿԴՈՏ

Քանի՞ տարի ապարանցիների մասին անկեղոտներ էին պատմում: Ուրիշներն էին պատմում: Հիմա իրենք են պատմում: Արդեն մի քանի օր երևանի փողոցներում, Արագած սարի շուրջ բռնված պարի մասնակիցների ձեռքում կարմիր շապիկով մի գիրք է երևացել. «101 սրտուռ անկեղոտ ապարանցիների մասին»: Կարծում ենք, որ ամիմաստ է այսպիսի գիրքը գրախոսելը: Պարզապես պետք է մեջբերում կատարել սրտուռ ապարանցի Վաչագան Սարգսյանի կազմած գրքից:

Գրքույկը ձևավորված է՝ նրանց մասին զվարճախոսությունների «կորիզը» կազմող էջով: Ինչո՞ւ հենց ավանակն է դարձել ապարանցիների բնավորության «գուգահեռ արտահայտիչը»: Մեր այս հարցին գրքույկի ապարանցի հեղինակն այսպես պատասխանեց. «Որովհետև ապարանցիները նրա պես համառ են, աշխատասեր ու միամիտ»:

***

Երևանից մի երիտասարդ գալիս է Ապարան՝ հանգստանալու: Հանդիպելով մի պառավ կնոջ, հարցնում է.

- Ճի՞շտ է, տատի, որ ապարանցիները էշին ունուդ են ասում:

- Խա՛, ունուդ ջան, խա՛, - երևանցի երիտասարդին հանգստացնում է ապարանցի պառավը:

պայմանով, որ դուք ինձ քատրոն հասցնեք ձեր կառքի միայն մեկ անվով:

ՈՐԸ Է ՄԻՋՈՅԸ

Երբ Օբերի ներկայությամբ խոսում էին ծերության մասին, հեզմանքով ասում էր. - Այո՛, ծերությունը ծանր բան է, սակայն մինչև հիմա դեռ ոչ ոք չի հնարել մի այնպիսի միջոց, որ մարդն ավելի երկար ապրի:

ՈՒՇԱՅԱԾ ՀԱՅՏՆՈՒԹՅՈՒՆ

Կոմպոզիտոր Դանիել Օբերը մի անգամ Ռիխարդ Վագներից ասում է.

- Երեսուն տարի հետո միայն ես համոզվեցի, որ միանգամայն գուրկ եմ երաժշտական ծիրքից:

Վագները զարմացած հարցնում է.

- Եվ դրանից հետո դադարեցի՞ք երաժշտություն գրել:

- Ո՛չ, - քնծիծաղով պատասխանում է Օբերը, - ես այն ժամանակ արդեն հռչակված էի:

ԱՐԳԵԼՎԱԾ ԹԵՄԱ

Օբերը չէր սիրում, երբ իր ներկայությամբ խոսում էին մահվան մասին: Նրա բարեկամներից մեկը այդ իմանալով, մի անգամ ասում է.

- Այնուամենայնիվ, երբևէ ձեր վերջին ժամն էլ կհնչի...

- Հոգ չէ, ես այն ականջի ետև կզգեմ, - հանգիստ պատասխանում է Օբերը:

***

Ապարանի գյուղերից մեկի նախագահի գրասենյակում հայտարարություն պետք է փակցնել... Մուրճ չի ճարվում, բայց նախագահը ելքը գտնում է. «Գլխով կգարկեմ, կեթա...»: Խփում է, խփում, բայց պատի մյուս կողմից դուրս գալու ոչ մի նշան: Խեղճի գլուխը, ճակատն արդեն արյունոտվում են: Ասում են՝ գնանք տեսնենք, ինչ է կատարվում մյուս կողմում: Գնում, տեսնում են, որ կոլխոզի լենինականցի հաշվապահը, գլուխը պատին հենած, թերթ է կարդում:

***

Լոռեցին մոլորված դիմում է հարևանին. - Ապո, ես ապարանցիները իսկական որ էշ են: Մեռա բացատրելով մեր հարևան ապարանցի Սերոժին, որ, ա, իմ կնիկը քու կնիկը չի: Մեկ ա, էլի չի հասկանում:

***

Ապարանցի Սերոժին հարցնում են, թե ինչ ձիեր է սիրում:

- Գիտես, ախպերս, երբ խեծում եմ սևին, մտածում եմ սպիտակի մասին, սպիտակին եմ խեծում, մտքիս մեջ շեկն ա...

- Իսկ ինչպիսի՞ կանանց ես նախընտրում:

- Գիտես, ախպերս...

- Լավ, Սերոժ, արդեն պարզ է... Եվ այսպես՝ 101 անկեղոտ՝ զուճարած մահ... «Ապարանցան ռադիո»:

Ս. Գ.

«Горцарар»
 Издаётся с июля 1999г.
АВТОР ПРОЕКТА- Ваграм БЕКЧЯН
 Зам. гл. редактора - **Роза ГУЛЯН**
Գլխ. խմբագրի տեղակալ՝ Ռոզա ԴՈՒԼՅԱՆ
ИЗДАТЕЛЬ
 Издательский Дом
«ШАГАНЭ»
 Лицензия серия ИД № 02313
 Журнал зарегистрирован в Министерстве Российской Федерации по делам печати, телерадиовещания и средств массовых коммуникаций
Регистрационный номер ПИ № 77-5015
 Авторские материалы не рецензируются и не возвращаются. Переписку с читателями редакция не ведет. Мнение авторов может не совпадать с мнением редакции.
 Материалы со знаком **♀** публикуются на правах рекламы.
 Редакция не несет ответственности за содержание рекламных объявлений.
ПЕРИОДИЧНОСТЬ ВЫХОДА-ЕЖЕМЕСЯЧНО
 Отпечатано
 ОАО «Калужская типография стандартов»
 Формат А3, объём 4,5 п.л.
 тираж 1500 экз. Зак. № 1269
Территория распространения:
 Российская Федерация, страны СНГ, зарубежные страны.
 В номере использованы материалы «АЗГ», «АРАВОТ», «ГА», «ЕТЕР», «АЙКАКАН ЖАМАНАК», «ИРАВУНК», «ЧИ», «НОВОЕ ВРЕМЯ», «ВОЗНИ».
Цена свободная.
Адрес редакции:
 248001, г. Калуга, ул. Суворова, 160.
 тел.: (0842)-56-59-29,
 E-Mail: gortsarar@mail.ru
 E-Mail: gortsarar@kaluga.ru
 факс: (0842) 565-929,
www.gortsarar.ru

E-Mail: bshahanev@kaluga.ru